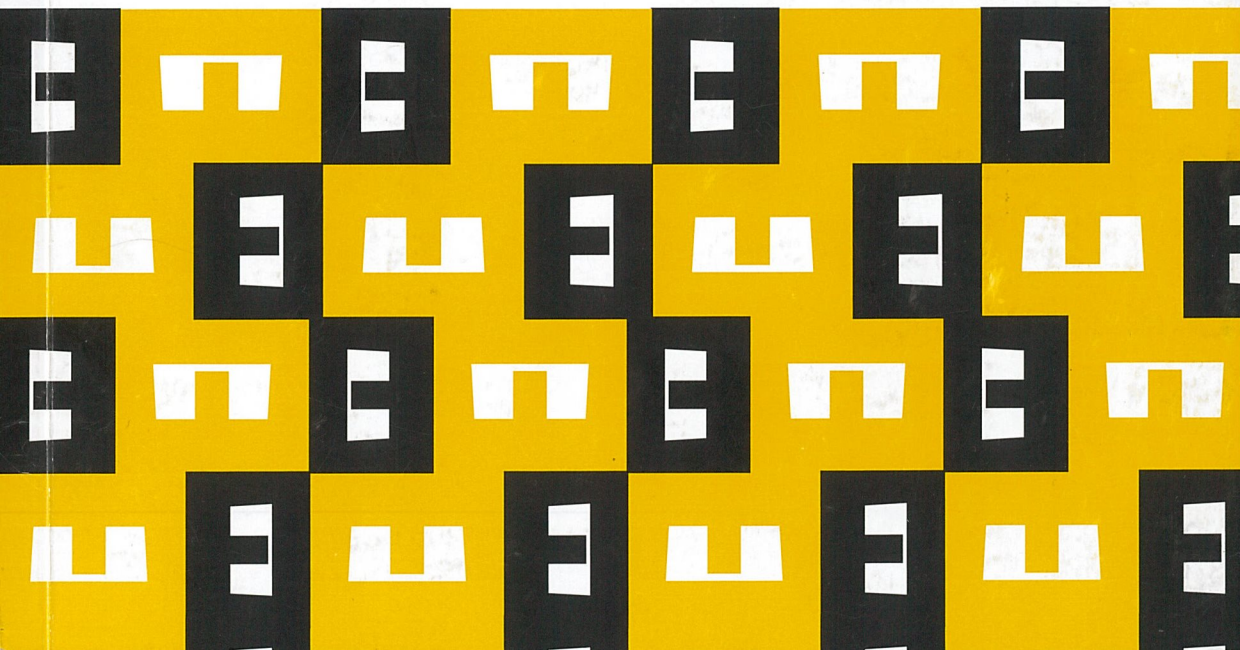

2020-03
LVIII. évfolyam

életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

T A R T A L O M

FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ Vesztesre állunk? („Helyünk” a kozmoszban) / 1

SZEPESI ATTILA ■ Barbár szonettek / 20

WODIANER-NEMESSURI ZOLTÁN ■ Alkony (regényrészlet) / 30

NAGY GÁBOR ■ versei / 60

PÉNTEK IMRE ■ Kultúra napi képzőművészeti demonstráció – (6. Zalaegerszegi Szalon) / 62

DOBOS MARIANNE ■ „Az Úr Isten vezet engem a kereszt útján”

(A mártír Wojciech Topolinski) / 67

KOVÁCS ISTVÁN ■ Erdély vajdája és a Nemesi Köztársaság uralkodója:

Báthory István és Valois Henrik / 80

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Vesztésre állunk?

GANÉSA SZÓLÍTÁSA

Minden radikális elemzés ragyogó optimizmust áraszt.

Jean Baudrillard

1974-ben – tudhatjuk meg Jared Diamond jeles bestselleréből (*A harmadik csimpánz*) – óriási rádiótávcsöveikkel az arecibói csillagászok lényegében kémjelentéseket küldtek földünkről a Herkules csillagkép M13 gömbhalmaza felé. Az M13 gyönyörű, szabad szemmel is látható gömbhalmaz az északi félteke sötét egén – a Talpkő nyugati oldalán. Gömbhalmazok és nyílt halmazok bőséggel találhatók szerte a kozmoszban; ezt a halmazt Halley 1714-ben fedezte föl. Az egyik legközelebbi gömbhalmazról van szó, mindössze 25 000 fényévnyi távolságra. Átmérője 170 fényév, ami meglehetősen nagy szám. A lelkes csillagászok informálták a föltételezett vevőket bolygónk pontos helyéről naprendszerünkben, a földlakók számára, külsőnk pontos leírását is megadták. Ezt az örültséget valami (csillag)kődös kapcsolat fölvétel jegyében követték el – kvázi fogadókészségünket és intelligenciánkat bizonyítandó.

Nem én találom ki, Diamond minősíti *öngyilkos ostobaságnak*, amivel föltétlenül egyetértek. Természetesen fogalmam sincs, mifélek lehetnek az űrlények, ha egyáltalán léteznek, ám a biológiai konvergencia elv alapján akár sok mindenben hasonlatosak lehetnek hozzánk. Ami viszont semmi jóval nem kecsegtet. Fajunk – mondjuk, két és félmillió éves története során – kegyetlen agresszivitásával, gátlástalan gyilkolásaival, más fajok és saját fajtársai kiirtásával jegyezte magát az emlékezetbe. Szerzőnk szerint az említett csillagászok ostobasága túltesz az inka Atahuallpáén, aki nemcsak leírta fővárosa gazdagságát álnok gyilkosainak, a spanyol konkvisztádoroknak, de még kísérőkkel is ellátta őket. *Ha észlelhető távolságon belül létezik rádióval felszerelt civilizáció, akkor, az Isten szerelmére, kapcsoljuk ki adóinkat, és igyekezzünk inkább észrevehetetlenné válni, mert különben mind halálfiak vagyunk.*

Alighanem egyébként is.

Nem hiszem, hogy a biológus igazán megkönnyebbül sóhajtásával: *Gyakorlatilag egyedüliek vagyunk egy zsúfolt Világegyetemben.* Közvetlenebb veszélyekkel is tisztában van. Nevezetesen említett olthatatlan pusztító vágyunkkal, amely végső vektorában önmagunk, fajunk ellen irányul. Már a cró magnoniak kiirtották a neandervölgyieket, benyomulva a különböző földrészekre, egyszerűen fölélték állati és növényi környezetüket, és beleragadtak az őskori nyomorúságba. Akik tovább bírtak lépni a technológia (például: mezőgazdaság) fejlődésében, később hódítókként jelentek meg azokon a területeken, amelyeken „elmaradottnak” minősített fajtársaik éltek, részint legyilkolták, részint rabszolgává tették az ott lakókat; túlvadásszással, erdőirtással, idegen fajok telepítésével stb. pusztították környezetüket, vagyis: amit

elraboltak tőlük. Van tehát fajunk rovásán jócskán genocídium és végzetes környezetpusztítás. Azóta mindkettőben tökéletesedtünk. Vannak nukleáris fegyvereink, amelyekkel akár az egész földön elpusztíthatjuk az életet, mi több, az iparosítással a környezetszennyezés, az ásványi készletek (ide értve a vizet) kihasználásával megsemmisíthetjük életterünket. Már pedig eddig nem nagyon latolgattuk lehetőségeinket eredményességük iránya szerint. (Nem akármilyen figyelmeztetés, hogy ez év áprilisára elfogy a négymilliós Fokváros vízkészlete!)

Egyelőre olybá tűnik föl, hogy az M13 gömbhalmazból várható válasz esélye a vázolt összefüggésekben nem értelmezhető. Egyszerűbben: ha érkeznek is válasz, a föld aligha lesz fogadóképes. Másfelől, és ez talán még kiábrándítóbb, a gömbhalmazok fősorozati csillagai egy időben keletkeztek, és rövid életűek, fiatalon hálnak meg, aligha képesek életet lehelni valamelyik bolygójukba, Holott már Métrodórosz (Diamond minden bizonnyal keveri az azonos nevű antik szerzőket: az általa Kr.e. 400-ra jelölt epigrammaköltő volt, a – két? – filozófus vagy három évszázaddal később élt) magabiztosan kijelenti: *A Földet a végtelen Világegyetem egyetlen benépesült világának tekinteni éppoly képtelenség, mint azt állítani, hogy a kölessel bevetett szántóföldön csak egyetlen mag csirázik ki.* Egyes mai kozmológiai spekulációk nemcsak „életképes” bolygókat tételeznek föl (nem is részletezve a döbbenetes pánspermia elméletet), de egyenesen féreglyukakkal összekötött párhuzamos világokról, vagy éppen kozmikus körforgásról állítanak föl meghökkentő hipotéziseket.

Azt hiszem, egyelőre nem látszik aktuálisnak a kapcsolatfölvétel esetleges földönkívüliekkel, noha – természetesen – semmiféle bizonyítékunk nincs Métrodórosz megcáfolására. Ha ugyanis elfogadjuk azt a bizonyosnak tetsző állítást, miszerint a fénysebességnél nagyobb sebességet elérni képtelenség (a cezúra az egész kozmoszra érvényes), akkor az interstelláris kommunikáció finoman szólva is nehézkesnek látszik. Föladott üzeneteink – jelenlegi technikai körülményeink között – régmúlt állapotainkat fogják tükrözni, miként a viszontválaszok (ha lesznek) csakúgy a múltból érkeznek. Számos csillag fényét látjuk még az esti égen, amelyek már rég nem léteznek, ám a fényük még úton van. Ebben az esetben értelmetlennek tetszhet ez az ismerkedési törekvés.

Ne zárjuk ki azonban – miként a modern fizika sem zárja ki, sőt, sugallja – hogy a tudományos ismeretek bővülése, a rájuk építkező technika tökéletesedése beláthatatlan lehetőségeket kínálhat. Nem szólva arról, hogy a lehetséges „partnerok” esetleg már jóval előbbre tartanak a nulladik típusú találkozásoknál, alkalmasint eddigre földerítetttek bennünket, netán keresnek is. Alig akad olyan jelentős modern fizikus, akit ne foglalkoztatna – fölszínesebben vagy mélyebben – a probléma, és ne gyártana elméleti megközelítéseket. A kvantumfizika újabb és újabb ötletekkel áll elő (pl. teleportáció), azonban John Cramer *erős oksági elve* kimondja, hogy a fénysebesség cezúrája a kvantumvilágban is érvényes. Valószínűleg a „hipertérben” szintén. Ámbár a különböző erők összefogása egyetlen szupererőbe – Paul Davies szerint – elképesztő eredményeket hozhatna: *Meg tudnánk változtatni a tér és az idő szerkezetét, csomót*

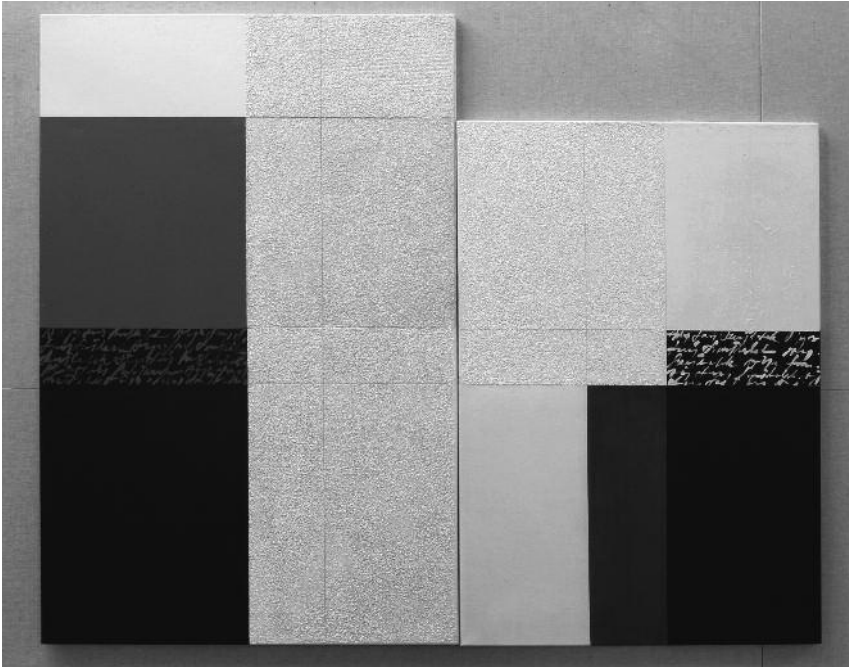
köthetnénk a semmire, és kívánság szerint állíthatnánk elő anyagot. „Megregulálni a csillagászati energiaszintet” – ez talán a fizikusok legfantasztikusabb vágyálma. Hiszen a bolygóközi utazásokhoz rengeteg energia szükséges, hát még távoli csillagrendszerek fölkeresésére. Ilyen energiát a létező legmodernabb gyorsítók sem képesek előállítani. Történelmi tapasztalataink azt mutatják, hogy a civilizáció (benne a technológia, az információ) exponenciálisan terjeszkedik. Bizonyosnak látszik, ha el tudjuk kerülni a végzetes katasztrófákat, hogy jelentősen gyorsulnak majd (máris?) civilizációs lépéseink, lehet – teszem azt –, hogy a *féreglyukak* „lerövidíthetik” a kozmikus útvonalakat, lehet, hogy már az első típusú civilizáció (következő fokozatunk) valóban ellenőrzi a naprendszer teljes energiakészletét (ahogyan Michio Kaku jósolja), a második már a Nap erejét kontrollálja, a harmadik pedig akár a téridőt is kedvére manipulálhatja. Ez utóbbi felé mintegy néhány ezer esztendő múlva indulunk meg, addig azonban mindenekelőtt meg kéne őriznünk az emberi életet – mondjuk – a Földön. Márpedig sorsunk iránya nem föltétlenül erre utal; aligha gazdálkodunk ésszerűen itteni lehetőségeinkkel. És akkor nagyvonalúan átléptem a második és a harmadik típusú civilizáció közötti átmenet nehézségeit – szembesülve a fénysebesség cezurájának meghaladásával. Minden esetre nemhogy a naprendszer, de a Galaxis sem mutatja jeleit, hogy valamelyik zugában kialakulóban van/kialakult egy ilyes fokú civilizáció; még csak létezésére utaló hőkibocsátást sem detektáltunk, jóllehet, eszközeink arra képesek lennének. Gondoljuk meg, Galaxisunk esetében nagyjából kétszáz milliárd csillagról beszélhetünk, föltételes statisztika szerint egy milliomod részében (a kétszáz milliárd csillag jó pár bolygóján) akár kialakulhatott intelligens élet. Ám semmiképpen nem jelenti, hogy kialakult, viszont jelentheti, hogy mégis, de valami oknál fogva nem akarnak/tudnak rólunk tudomást venni.

Ez a „ kozmikus magány” korántsem csupán szorongást szülhet, noha azt is. (A vágyakozás az esetleges „társak” után éppenséggel ennek jele.) Ismerve fajunk alaptermészetét, fölerősítheti az agresszivitást. Története során – folyamatosan és nemcsak aktualizáló hullámokban (konkrét hódítások) – az ember szívesen képzelte magát a mindenség urának, a világ középpontjának – fölszabadítva gátlástalan uralomvágyát, amelyet korántsem csak alacsonyabb fajokra, hanem fajtársaira is gyakorta kiterjesztett. Következésképpen a világűr gyarmatosítása sem szimpla metafora, de az uralmi igény bejelentése. Mintha kimondatlanul motoszkálna benne a gondolat, hogy nem fér el a Földön, hogy föléli életlehetőségeit, ki kell vándorolnia kozmikus kolóniákra. Illetőleg a másik megoldás: a gyöngék, a nincstelenség legyilkolása és a *Lebensraum* biztosítása. A technikai haladás, a civilizáció terjeszkedése nem jár kézen fogva az etikai fogékonyság növekedésével, éppen ellenkezőleg: tompulása tapasztalható mind a közösségi, mind az egyéni morálban. Az agresszivitást – természetesen – nem a szabadversenyes kapitalizmus ültette el az emberben, az agresszivitás emelte piedesztálra a szabadversenyt mint világgazdasági formációt, és hirdette meg a piacok mindent igazoló uralmát.

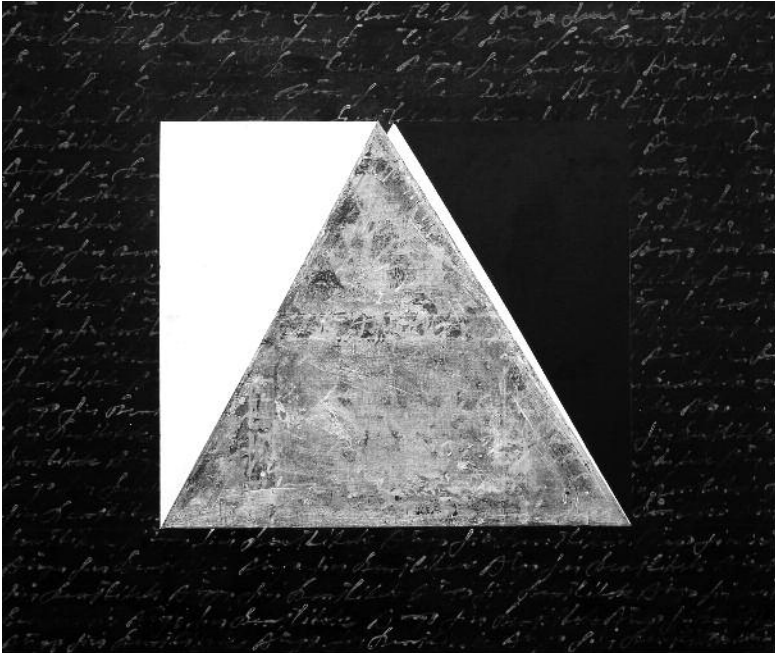
A piacok birtokba vétele és birtoklása háborúkkal járt, a világpiac újra fölosztása agresszív totális rendszerek kialakulásához vezetett, majd két világméretű gyilkolás-hoz, illetőleg ismételten lángra kapó tűzfészekhez. A háborúk állandósult fenyegetése úgyszólván végtelenítette a fegyverek, hadianyagok gyártását és piacát, amely utóbbi folyamatos fejlesztéseket csikar ki az egyetemes hadiiparból. Az idejét múlt fegyvereket újra meg újra kiélezett konfliktusok használják el, és adnak helyet korszerűbb fejlesztéseknek a gyilkolásra. A tudomány készséggel behódol a hadiiparnak, a hadiipar készséggel kiszolgálja, valójában pedig involválja az agresszív politikát. Ezt szoktuk fegyverkezési versenynek nevezni: ezt az elbizonytalanító billegést hideg- és meleg háború között. Paul Virilio *tiszta háborúnak* látja az egész történelmi folyamatot; minden fejlesztést alárendeltnek bizonyos háborús stratégiáknak. Voltaképpen folyamatos versenyfutásnak, amelynek a jellemzőit, a lényegét az általa *dromológiának* nevezett „új tudomány” kutatja. *A „dromológia” a dromosz szóból jön, amely „versenyfutás”-t jelent. A dromológia tehát a versenyfutás logikája. Számomra ez jelentette a belépést a sebesség-egyenérték és a gazdaság-egyenérték világába.* Ebben a helyzetben kitüntetett szerepet kap a *sebesség* – mind a legmindennapibb fizikai értelemben, mind az információ áramlásában, de a gazdasági versenyben csakúgy.

Ebben a versenyfutásban egyszerűen nincs idő erkölcsi (egyáltalán: szellemi) problémák mérlegelésére, amit egyébiránt a gyors és durva politikai reflexiók rendre kizárnak. Gyors és durva, mivel ellenőrizetlen; az ún. demokráciák a kontrollnak mindössze a látszatát képesek biztosítani (másnak álcázott érdekcsoportok jelentkeznek egyazon érdekek mentén). Virilio jól látja, hogy *a történelem mint az idő kiterjedése – idő, amely valameddig tart, amelyet beosztanak, megszerveznek és átgondolnak – eltűnőben van, és helyére lép a pillanat. Mintha az lenne a történelem vége, hogy az időtartamot felváltja a pillanatnyiség és természetesen a mindenütt jelenvalóság.*

A pillanatnyiség – úgy tetszik – nem igényel morális megfontolást: etikai skrupulusok kialakulására egyszerűen nem jut idő. Amíg az ember az örökkévalóság előterében élt, és az örökkévalóság megélhetőnek tűnt föl, szükségét érezte kiérdeklésének. Különléféle vallások, vallásos hitek építették föl – általában etikai normákra – túlvilágképüket. Végső soron a Jó és a Rossz társadalmilag érvényesnek tekintett definíciója mentén, amely – némi tautológiával – éppen a halál utáni élet eszkatológiai vágyából eredezett. Minden erkölcs teleologikus. Abban az értelemben föltétlenül, hogy a normák betartása jutalmazást érdemel. A legfőbb jutalom a vallások jelentős részében részesedés az örökkévalóságból. Jelenünk legagresszívabban hódító vallása, az iszlám elképesztően érzi a túlvilággal kápráztatja híveit, és küldi őket szent (értsd: hódító) háborúba – a jutalomért. A keresztény mennyország jóval absztraktabb, ámbár a túlvilági „egyenlőség” ugyancsak csábító volt az e világból pofátlanul elnyomottak, „megalázottak és megszomorítottak” számára. Mindkettő elégséges vizont a másik elleni totális háború aljas igazságát hirdetni, a gyilkosságot erényként föltüntetni, azaz: relativizálni a Jó és a Rossz fogalmát. (Az amerikai imperializmus – abszolút

Budaházi Tibor: Kompozíció I-II.

Budaházi Tibor: Jel

Jóként – mindenkor a „demokráciát” terjeszti – olykor-olykor netán nyersolajba mártogatva, az orosz imperializmus pedig a világ minden sarkában védelmet hirdet az agresszor – a Rossz – ellen – többnyire érdekeinek megfelelő stratégiai pontok fejében.)

Közben egyre gyarapodik, tökéletesedik a nukleáris arzenál, mi több, az ilyen fegyvereket birtokló „szövetségesek” száma. Az évmilliók során kialakult és cizellálódott földi élet, amelynek fejlődése az emberi intelligenciában csúcsonyult ki, egyetlen pillanat alatt megsemmisülhet – éppen a legintelligensebb csimpánz (az ember) által, akinek arra mégsem futja intelligenciájából, hogy tisztelje a létezését. Egyelőre – fogalmaz Lewis Thomas: *Bármennyire leköti agyunkat a megahalál elfogadható szintjének számítgatása, még a nukleáris realisták sem szeretnék figyelmen kívül elhárítani valamit. Ezért hát kénytelenek lesznek várni, legalábbis még egy darabig.*

Vajon meddig? Mivel ez nem túl biztató.

Azaz: nagy valószínűséggel a versenyfutásban az erkölcs mindvégre lemarad, jóllehet, elvileg kapott esélyt a civilizáció exponenciális kiterjedésében is. Sőt, az erkölcs helyét elfoglalja a félelem, az állandó fenyegetettség állapota szorongásba fullad, lesereli a józan tiltakozást. A veszély irreálisnak tetszik: a teljes pusztulás érthetetlen.

A kozmikus hódítás, vagy pusztán csak a bolygóközi utazás azért került szóba, mert a kitelepülés, az áttelepülés egy másik égitestre bizonyos értelemben menekülési útvonal lehet. Ha netán találnánk valamelyik galaxisban olyan intelligens civilizációt, amely valamilyen módon megtapasztalta, majd elkerülte ezt a fenyegetést, tapasztalata talán segítségünkre lehetne a tilalomfák pontos elhelyezésében. Ha meg képtelen volt megzabolázni önnön pusztító szenvedélyét, és megsemmisítette saját civilizációját, akkor a konkrét negatív példa készítené bennünket önmérsékletre. Ámbár mi nemhogy a más kárából, a sajátunkéból sem szoktunk okulni.

Ráadásul a csapdát magunknak más módon is fölállítottuk. Biztosra megyünk: ha nem jön be az egyik, még ott a másik. Utaltam már rá, az ember megjelenésével a Földön megjelent, és úgyszólván jóvátehetlenné vált a környezetpusztítás. Persze, korántsem csak természeti környezetével bánik mostohán, önmaga alkotta civilizációs környezetét ugyanúgy rombolja, mivel a kettő szorosan és többszörösen kapcsolódik egymáshoz.

Első szintje a környezetrombolásnak a kulturális szféra destrualása, megmérgezése, ellehetetlenítése. Fölszámolódnak azok az eszmeképző, ideaformáló energiák, amelyek megfogalmazták, folyamatosan árnyalták és tudatosították a továbbélés szabályait, erejük kimerül hamis értékek közvetítésében, reklámozásában – egészen az önfölszámolás végső gesztusáig. A kultúra roncsolása gyakorta politikai programként jelentkezik, amikor az aktualizált ideológiai eszközzé silányodik. Általában a tömeghatás érdekében > tömegkultúráként. Ez természetesen álkultúra; akár már Ortega Gassetől megtanulhattuk: a tömegkultúra hamisítvány, bomlástermék.

A második szint szervesen összeépül az elsővel, lebontása tehát kezdetét veheti az első szint pusztításával. Ugyancsak szellemi szintről van szó: a jog, a bölcsélet, a tudomány övezetéről. Ugyanúgy a szellemi korrupció (a jog esetében akár effektív, fizikai lehet), rongálja meg az egészet, ha – például – a közélet, a közösségi élet szétzilálásáról van szó. Az erkölcsi fékek szándékolt meglazításáról, alkalmasint teljes föloldásáról. Bevetethők a mind a közösségre, mind az egyénre legkártékonyabb ideológiák (a totális diktatúrák eszmerendszerei), másfelől a testi-lelki roncsolást célzó, szerényen tudatmódosítóként jelzett mérgek (kábitószer, alkohol).

A harmadik szint, amit alapszintnek tekinthetünk, a köznapi értelemben természeti környezetnek nevezett szféra. Ennek pusztítását óhatatlanul meg kellett kezdenie már a gerinceseknek megjelenésükkor; a táplálékot innét, a föld által kínált étlapról szereztek be. A szaporodással mind nagyobb fölületen érintkeztek ezzel a szinttel, amely azonban jó ideig képes volt ismételtelen regenerálódni. Ugyanakkor katasztrófák sújtották: tűzhányók, földrengések, villámlás okozta tűzvészek, mindent letaroló szelek, áradások, de még meteor becsapódások is (a föltételezések szerint hatvan millió évvel ezelőtt ennek estek áldozatául a dinoszauruszok). Az ember megjelenésével, szaporodásával mind nagyobb teret sajátított ki magának a természetből, és formálta át igényének megfelelően. A legnagyobb „csapást” a mezőgazdaság fölhasználásával mérte környezetére: különféle monokultúrák tüntették el növény- és állatfajokban gazdag természetes környezetét. Diamond (és mások) szerint *az utóbbi idők felfedezései azt sugallják, hogy a földművelés (és vele az állattenyésztés), állítólagos leglényegesebb lépésünk a jobb élet felé, valójában a romlás útján szintúgy mérföldkő volt, mint a javulásén.*

A környezetrongálás azáltal vált vésszen fenyegetővé, pusztítóvá, hogy a három – egymással mindenképpen kölcsönviszonyban létező – szintet az ipari forradalom óta legalább együttesen sújtotta. Ezt a totális támadást a környezetünk ellen minden bizonnyal az exponenciálisan növekvő népszaporulat gerjesztette és tette állandóvá. Malthus jó kétszáz évvel ezelőtt jelezte, hogy a táplálékforrások számtani haladvány szerint, míg a népesség mértani haladvány szerint növekszik. Amikor ezek a sorok íródnak, már jó hétmilliárdnyi ember igyekszik osztozni a Földön – kezdve a lakhelytől a táplálkozásán át egészen a sírhelyig, vagyis már a mértani haladvány mértani haladványa felé tartunk. Valóban milliók éheznek. A túlnépesedés egyre szűkíti az életteret, ugyanakkor mind nagyobb az ökológiai lábnyom. Földhatalannak tetsző ellentét. A mezőgazdaság kialakulását az sürgette, hogy *választanunk kellett a népességnövekedés korlátozása vagy az élelmiszertermelés bővítése között; mi ezt az utóbbit választottuk, és éhezésre, háborúra és zsarnokságra jutottunk. Ma ugyanez a választás áll előttünk, csakhogy most már méríthetünk a múlt tanulásaiból.*

Úgy tetszik azonban – a paleobiológus optimizmusa ellenére –, nem mérítünk. Valójában nincs működő születésszabályozás, a mezőgazdasági termelést jószerivel csak a profitéhség irányítja (lásd: túltermelési válságok), esztelenül herdáljuk édesvíz készleteinket. A szabadverseny mind hitványabb és hitványabb termékekkel (költségsökkentéssel) igyekszik a kívánt hasznot megtermelni; a technológiák olykor

egyenesen környezetkárosítók. Diamond summázata alighanem jogos: *A vadászó-gyűjtögető életmód volt a legsikeresebb és a legtovább fennmaradó emberi életmód fajunk egész fennállása alatt.* Nesze neked, büszkén emlegetett fejlődés, terjeszkedő magas civilizáció! Rendre erőnket meghaladó, eszünkön túljáró föladatak felé tuszkoljuk önmagunkat. Az első szint, amit akár humán szintként aposztrofálhatunk, mind gyorsabban erodálódik, inkább aláássa, mint óvja a másik kettőt.

Jóllehet, szellemi késztetést, intellektuális védernyőt remélnénk tőle.

Éppen harminc esztendeje, hogy a kiváló biológus, Lewis Thomas publikálta a következő sorokat: *az élet minden bizonnyal az elképzelhető legszívósabb membrán az egész világegyetemben, átlátszatlan a valószínűség, átjárhatatlan a halál számára, és éppen mi vagyunk benne az a kényes, finom rész, amely olyan mulandó és sebezhető, akár a csillós sejtek csillója.* Ugyanakkor – állítja kicsivel lejjebb magát túlbecsülő fajunkkal szemben: *Az ember bele van ágyazva a természetbe.* Ha ez igaz, már pedig igaz, akkor az ember hallatlan igyekezettel munkálkodik önnön eltűnésén a kozmosz egyik csodálatos véletlenjéből, szerves földi környezetéből. Persze, korántsem csupán környezete a kozmikus véletlen szülötte, de ő maga is; annyiféle anyagnak kellett sajátos módon összeszerveződnie, megannyi körülménynek összejárásán, hogy ez a rendkívüli organizmus létrejöhessen. Viszont az efféle magas szervezetségű anyag rendkívül kényes, hiába ítélünk egy-egy fajt (ide értve az embert szintén) tökéletesnek, a tökéletesség nem föltétlen előny. François Jacob megdöbbenő adatot citál: *Míg az állatvilág jelenleg élő fajainak számát néhány millióra becsülhetjük, a kihalt fajokét George Gaylord Simpson mintegy ötszáz millióra becsülte. Ez azt jelenti, hogy a Földön valaha élt fajoknak körülbelül kilencvenkilenc százaléka ekkor vagy akkor eltűnt.* (Simpson adata 1952-es, azóta a fajok eltűnése fölgyorsult.) Az a törékeny egyensúly, amit emlegetni szoktunk az étellel kapcsolatban, mindezek ellenére korántsem látszik annyira törékenynek: egyelőre – az ember nagy intenzitású rombolása ellenére – főnáll. Természetesen tudjuk, maguk a csillagok is meghalnak, ez a sors vár éltető csillagunkra, a Napra szintén; kiégéséig azonban jócskán lenne idő a földi élet további fejlődésére akár. Egyáltalán nem biztos, hogy a törzsfajlódás csúcán a jelenlegi emberfajnak kell végeznie, alkalmasint gazdagabb intelligenciák felé nyílhat út. A „membrán” titkai valóban átláthatatlanok még a „valószínűség számára” is.

A legsötétebb forogatókönyv szerint viszont fajunk intelligenciája leginkább önmaga ellen fordulhat, mintha valami morbid teleológiában a pusztulás lebegne célként előtte. Talán a föltételes mód is derűlátás, hiszen mind a zabolátlan környezetszennyezéssel, mind a nukleáris fegyverek nagy tömegű fölhalmozásával a *veszély közvetlenné vált*, mondhatni: mindennapivá; elegendő az állandósult amerikai észak-koreai feszültségre, netén a terrorizmusra utalni, vagy egy-egy emlékezetes olajkatasztrófa képeit fölidézni.

Michio Kaku reménykedve szinte végtelenítené fajunk életét (akár a termodinamika második föltételének megkerülésével): *Ha igaz, akkor talán az M-elmélet (vagy bár-*

milyen más elmélet, ami a gravitáció kvantumelméletét megadja) az Univerzumban lévő intelligens életformák számára megadja az utolsó utazás lehetőségét, azaz azt a lehetőséget, hogy haldokló Univerzumunkat sokbillió év múlva elhagyjuk, és egy másik univerzumban létesítsünk új otthonot. Egy tudományára büszke, az emberiségért felelősséget érző tudós méltó, etikus vágyakozása. (Ámbár Arthur Eddington figyelmeztet: *Ha bárkinek bármely elmélete a termodinamika második főtételének ellentmond, akkor semmi reményt nem látok, semmi más nem jöhet, csakis az elmélet legmélyebb megalázása.*) Nem mellesleg már Darwin szeretett volna hinni fajunk fönntmaradásában, és nagyobb derűvel tekint a tudomány jövőjébe. Holott a veszély rövid távú. Egyelőre a nukleáris fegyverezéssel birtokosai még nem tudják pontosan, mekkora pusztítást eredményezne egy háborús konfliktus, ám ujjuk a gombon, bármely pillanatban működésbe hozhatják gyilkoló mechanizmusukat. A futurologusok rendre figyelmeztetnek – például – a széndioxid kibocsátás veszélyeire: az üvegház-hatásra, a fölmelegedésre, a fajok kihalásának tragikus következményeire stb., a politika azonban még mindig a „fenntartható” fejlődés dogmáját szajkózza. Valóságos védelmi, uram bocsá’ visszavonulási stratégia egyelőre csírájában sem alakult ki; az ENSZ nevű gittegylet jószerivel tudomást sem vesz a problémáról. Ez a magatartás még csak nem is kalkulál az entrópiával (második főtétel), nemhogy ellentmondana neki. Úgy tetszik, valami gyorstalpaló fizika-tanfolyamot kéne szervezni politikusoknak és egyéb bürokratáknak. A pénzembereknek nem érdemes, azok alighanem azt képzelik, kivásárolhatják az entrópiát.

Ugyanis közvetlenül tapasztaljuk az entrópiát – bolygónk méretében.

Tizenöt évvel ezelőtt vizionáltam egy szombathelyi nyári egyetemen tartott (és külön füzetben megjelent) előadásomban – *Ál-hajnalok visszfénye avagy a józanság bukéja* (Vas megyei TIT) – a társadalmi szervezetheg megbomlását, zilált, szubkulturált népcsoportok, népek reménytelen kóborlását, helykeresését egy olyan világban, amelyben a társadalmi/állami rend gyakorlatilag fönntarthatatlanná vált, a gazdagok fegyverrel őrzött, védőfállal körülvett erődítményekbe zárkoznak, ahol nagy mennyiségű túlélő készletet halmoztak föl, míg a kívül rekedtek a fönntmaradásukért harcolnak, verekednek – a szó szoros értelmében. Látomásomból csak a konkrét terrorcselekmények hiányoztak, azokat viszont gyorsan produkálta a terjeszkedő, a harcos iszlám. Ez nem pusztán a közösségek inflálódása a tőkekoncentráció, a pénz hatalom következményeképpen, ez már a szerves élet nyilvánvaló entrópiája. Semmi kétség, a vizionált erődítmények sorra fölépülnek: számos példányukkal szembesülhetünk máris – egyelőre esztétikai elrettentésképpen.

Sejthető: ez az elrettentés nagy valószínűséggel nem érinti az ellene fölvonuló, esztétikában indifferens alkalmi csapatokat. És itt most vissza kell térnem a kultúra entrópiájához: a *posztmodern traumaként* is emlegetett információáradat cunamiájához.

Önmagát az ember *homo sapiensként*, tudatos emberként különíti el közeli fajtársaitól. Föltehetőleg minden az *erectus* csillapíthatatlan kíváncsiságával kezdődött, az ál-

landósult két lábon járás nemcsak lehetővé tette, egyenesen megkövetelte környezete átvizsgálását, folyamatos szemmel tartását. Ez valami kezdetleges információéhség, amit elsősorban félelme táplált, de bizonyos értelemben életstratégiájának alakítása, helyzete optimalizálása szintűgy. Érzékszervei adottak voltak az információk megszerzésére, a fogalmi gondolkodás kialakulásával, a névadással (tárgyak jelenségek), tehát a beszéddel az elrendezés, a logisztika és a továbbítás, az esetleges csere is megoldódott. A megváltoztatandók megváltoztatásával Malthus fordított kliséje reprezentálhatja a folyamatot: az információ mértani haladvány szerinti növekedése jóval fölülmúlta a népességyarapodást, ami elsősorban a megosztásban manifesztálódott. Ahogy a munkamegosztás, a tulajdonviszonyok, a hatalomkoncentráció széttördelte és átstrukturálta a közösségeket, az információ terítése és hozzáférhetősége egyre bonyolultabbá vált. Finomabban, de nem eufemizmus mentesen: specializálódott. Mert bizony hamar kiderült, a kellő időben megszerzett információnak hatalomtechnikai jelentősége van. Virilióval úgy mondhatnánk, hadászati jelentősége. Mennyiségnek, minőségnek, sebességnek egyaránt. Az információból (ismeretből) tudásanyag, abból civilizáció, kultúra képződik, fogalmazzunk úgy az egyszerűség kedvéért: az élettér megszervezése. Ám egyazon élettérben, ugyanabban a kultúrában élő egyedek korántsem egyformán részesülnek az információból (sem), az anyagi javakból hasonlóan. Az információs csatornák birtokosai érdekeik szerint rostálják a közlendőket, ráadásul egyes rétegek egyenesen közömbösek, mások elérhetetlenek a nekik csurgatandó információk számára. Sajátos természeténél fogva ugyanakkor az információ információt szül (mintegy a házi nyulak szaporodási indexét meghaladó mértékben), alaposan túllépve a fölhasználói igényen. A fölhasználás föltételezi, hogy a fölhasználó gyanítja, tudja, mire van szüksége. Valahogy mégis az a helyzet, ami Richard Saul Wurman jelez: *Ez az egyre növekvő hiátus aközött, amit megértünk és meg akarunk érteni. Fekete lyuk a tényszerű adatok és a tudásunk között, az információ nem mondja el nekünk azt, amit meg kellene vagy jó lenne tudnunk.* Azt még annyira sem, miként hasznosítsuk.

Van az információáradatnak egy csalóka, az, mivel csupán látszólagos, demokratizmus. Azt akarja sugallni, hogy „áldásaiból” mindenki egyaránt részesülhet, tényeihez (mert hiszen elvileg azok!) egyformán hozzájuthat, a maga hasznára használhatja. Ez azonban – utaltam rá – szemérmetlen hazugság. Egyfelől jelentős tömegeknek – túl azon, hogy technikailag sincs – nincs szellemi hozzáférhetőségük ezekhez a modern javakhoz (amennyiben egyáltalán javak), ahogyan a történelem páriái makacsul kimaradnak mindenféle javak szétosztásából. De még a kisemmizés is álságos. Az elektronikai ipar, az üzlet – természetesen – termékeinek egyetlen potenciális vásárlójáról sem mond le: a létminimumba ma már föltétlenül beletartozik akár egy tévékészülék, de még inkább a mobiltelefon. Kicsivel magasabban: PC és/vagy tablet. Még csak túlságosan agyafúrt szűrésre sincs szükség az információk birtokosai részéről, hogy a tömegek ne lássanak kártyáik közé, elegendő, ha a legszínvonalatalanabb, számukra gyártott tömegárut zúdítják rájuk: álhíreket, olcsó szenzációkat, celeb-romantikát, ócska pletykákat, bulvárt, intimpistáskodó adalékokat

közismert alakok életéből; nemhogy tömegkultúrát, de tömeg-kulturálatlanságot, giccset – táplálódó kielégíthetetlennek tetsző hamistudatát. Mindez azt sulykolja képzetébe, hogy részese a javaknak, és hogy előtte is nyitva a celeb-főlemelkedés. Hiszen – például – mindig és mindenütt kéznél a mobilja, akár azonnal behívót kaphat abba az általa csodált világba. Mintha kézbe fogható karikatúrája lenne a kibernetika atyamestere, Norman Wiener elképzelésének: *Az eredményes élet feltétele, hogy megfelelő információkkal rendelkezünk. Ezért a kommunikáció és az ellenőrzés az ember belső életének éppolyan lényegi része, mint a társadalmi életének.* (in: *The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society*)

Ortega borús jóslatai a *tömegek lázadásáról* voltaképpen tündérmesék ahhoz képest, ami történik. Nevezetesen, hogy a modern „demokráciák” milyen rafinált módon morzsolják szét a társadalom kohézióját, milyen hétpróbás mechanizmusokkal zilálják indolens csoportokká, rendezetlen bandákká vagy éppen bünszervezetekké (netán pontosan az őket uraló hatalmi maffiák mintájára). Vagy – ez talán még demokratikusabb – hódoltatják be őket az információs rabszolgaságba. Mivel gyakorlatilag nincs releváns társadalomkritika, mindössze degradálódott eszmék és hangzatos lózungok kakofóniája: reakciók és ellenreakciók – reális és előre vivő akciók helyett. Marx proletárforradalommal, kommunisztikus ál-egyenlőséggel, a keresztényszocializmus testvériséggel, a nemzetiszocializmus faji fölsőbbrendűséggel illuzionált tömegmegváltást; ma már látjuk az eredményt. Az információs forradalom által létre hozott igazi tömegtársadalom végtelenül magányos egyedei kezükbe kapták a konkrét megváltást: az okostelefont, az eszközt, amely nem is szimpla egyenlőséget szuggerál, hanem folyamatos készenléte a karrierre. Bizonyos igazságuk mindenképpen van azoknak, akik mindezek után még sebesebb elbutulását érzékelik a tömegeknek. Másfelől azonban nem kéne teljességgel a nyakukba varrni. Komoly erők, a nemzetközi nagytőke koncentrált szervezetei, amelyek egyébként a ma már alapvetően fontos információs tőkét is uralják (Lyotardnak volt erről néhány szava), komolyan dolgoznak ezen a problémán; végső soron a kulturális identitás összezavarása, a humanista demagógiával szorgalmazott (és igazolt) népvándorlás, a globalizmus térnyerése mind-mind erre utal. Van valami ordenáré pimaszság abban, ahogyan a saját kultúrájukat sem ismerő öntudatlan páriákat multikultúrával szédítik. Persze, az sem kevésbé bántó, ahogyan értéktelen álkultúrával, tömeggiccsel, bulvárral terelik el az egyetemes kulturális javak megismerésétől, élvezetétől. Aligha vitathatja bárki: ma már olyan mennyiségű kulturális (tudományos és művészeti) ismeretanyagot kéne befogadni, amire az időben alaposan korlátozott emberi élet egyszerűen nem elegendő (hogy most a térbeli korlátokat figyelmen kívül hagyjuk, megengedve az elektromos információközvetítés jelentőségét). A zűrzavar, ami az oktatásban, az oktatandó anyag tartalmában és szerkezetében mutatkozik, jól mutatja ezt.

Először talán Voltaire vette észre: *A tények és trások sokasága oly mértékben növekszik, hogy a közeljövőben mindent kivonatban és szótárformában kell megadni.* Fölmerült, előbukkan újra meg újra a sűrítmények lehetősége; azaz: a kultúra valamiféle tartalomjegyzéke helyettesítheti az egésze megismerését; betekintés a lajstromba

mintegy a művelődés látszatát adhatja, de akár szembe is lehet fordulni mindazzal, amit kultúrának, művelődésnek (a két szónak etimológiai közössége nyilvánvaló) tekintünk, le lehet kézlegyintéssel söpörni mondván: haszontalan filozofok lila dumájáról van szó. Csupán a kérdést megvilágítandó idézzük ide a jó félszázaddal ezelőtt megjelent, majd bővített és korrigált *Száz híres regény* című kiadványt, amelyben jeles szerzők kivonatolták a világirodalom legfontosabbnak ítélt műveit – minden bizonynyal a német *Romanführer* példájára. Úgy kell elképzelni, hogy egy vastkos regényre – mondjuk a *Don Quijotera* – hűsz oldal jut. Abból a képtelenségből kiindulva, hogy egy regény egyenlő a cselekménytartalmával. Wilhelm Windelband is úgy látta a 19-20. század fordulóján: *A kultúra túlságosan megnövekedett ahhoz, hogy az egyén át tudná fogni. Ebben a lehetetlenségben hatalmas szociális veszély rejlik. Ő a szellemi közösség megbomlását vélelmezi benne.*

Csakhogy az információ birtoklása ma már korántsem csak a szellemi javak birtoklását jelenti, de fogalmazhatunk úgy, hogy gazdasági, politikai, stratégiai, egyetlen szóval: hatalmi kérdés. Mihail Epstein a tudásanyag elsajátításában jelentkező aránytalanságot firtatja: *Ez pedig nem más, mint az embertömegek viszonylagos elbutulása az emberiség által felhalmozott tudáshoz képest.* A folyamat kétélű következményeire utal. Ámbár nem annyira az a (anyagi-szellemi) tőkekoncentráció izgatja, amiről fön- tebb esett szó, sokkal inkább a lemaradt tömeg manipulálhatósága – „okosabb” vezérek által. Merthogy szerinte ekként működtek/működnek a diktatúrák. Kétségtől igáz, ha a tudatlan tömeg radikalizálhatóságára gondolunk. Én azonban valószínűbbnek látom valamilyen *éhséglázadás* kitörését. A maszlag, amivel az információs tőke (egyúttal – persze – a pénztőke) birtokosai etetik az általuk eszement fogyasztóvá alakított tömeget, olyan ostobán hivalkodnak a saját fényűzéseikkel, gát- láltságságukkal, mint a már említett Atahualpa a gazdagságával, hogy a tömeg egy- szer csak – törmelékeiből összecsdülve – megindul ellenük. Megindul, mivel akkor már az okostelefon, a tablet sem szedálhatja éhségét, szomjúságát. Ez akár szó szerint értendő. Semmilyen szociális gesztust nem várhat a politikától az élelmiszer és az ivó- víz készletek józan és emberi megosztására a fölhalmozóktól; el kell tehát ragadnia. El is fogja ragadni álljon bár szemben vele kemény diktatúra.

Ugyanakkor mindkét oldalról bármilyen fegyvert bevethetőnek ítélnék – végve- szélyben.

A vektorok egy irányba mutatnak, az eredő: vesztesre állunk. Három súlyos veszély is fenyeget: a nukleáris háború, ökológiai katasztrófa, az információ, a kibertér ent- rópikus konfliktusai. A hármat úgyszólván egybe sodorja a *túlnépesedés*. (Ijesztő, egyúttal meglepő szinergia.) El lehet ezeket bagatellizálni divatos alarmizmusként, szenzációhajhász hisztériakeltésként, ahogy részben a dán Björn Lomborg teszi *Cool it – Hidegvér!* című már-már pamflet-esszéjében, amelynek egyébként rokonszenves megfontolásai is vannak (a globális fölmelegedés rögeszméjének újraértékelése), attól azonban a veszély fönnáll. Hat évtizeddel korábbi véleményt idézek (Theodore Ro- szak nyomán) két amerikai tudóstól: *Ma már olyan gépeink vannak, amelyek gondol-*

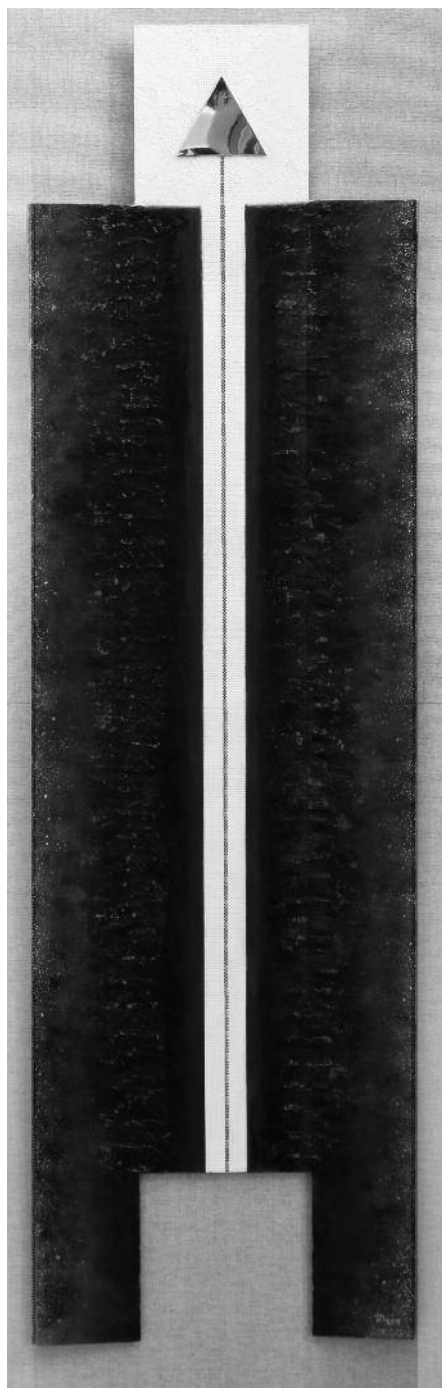
kodnak, tanulnak és alkotnak. Sőt e képességeik igen gyorsan fejlődnek, olyannyira, hogy a belátható jövőben problémamegoldó képességük utol fogja érni az emberi elme képességeit. A számítógépeket emberek készítik, „agyukban” (maradjunk ennél a kétes metaforánál) az mozdul, amit oda előállítók betápláltak, többnyire úgy, ahogy azok viszonylatait, kapcsolódásait analógiásan beállították. Egyelőre nem gondolkodnak, hanem modellezett gondolkodási mechanizmusokat utánoznak. Természetesen, mint minden emberi konstrukcióban, a számítógépekben is fölléphetnek zavarok, akár katasztrófálisak, ha programozóik nem voltak elég előrelátók. Zavart viselkedésük (vélelmezett öntudatuk) grandiózus amerikai filmprodukcióba valók (ahogy történik) – óriási profit reményében. Mindezzel korántsem állítanám, hogy a mesterséges intelligencia (a kifejezés ugyancsak metafora-gyanús) akár már a mai szintjén ne könnyíthetné meg a modern világ számos gondjának megoldását. Hatalmas irodalom ismerteti az MI-hez kapcsolódó kutatásokat, elemzéseket – úgyszólván a tudomány minden aspektusából. Ha leszámítjuk a rajongás túlhabosításait, akkor is számos előnyét kalkulálhatjuk (beszédfölismerés, gépi fordítás, robotok, autonóm járművek stb.), másfelől viszont számolnunk kell problematikusabb fölhasználhatóságaival (kontrollálatlan adatgyűjtés, megfigyelés, személyiségi jogok megsértése, önkényeskedés az adatokkal etc.), magam részéről szkeptikusan vélekedem arról, hogy a mesterséges intelligencia visszafogná, korrigálná a növekvő társadalmi egyenlőtlenségeket, hogy hozzájárulna a szegénység fölszámolásához, a munkanélküliség csökkentéséhez. Ez utóbbiakban éppenséggel ellentétes hatására gyanakszom. Amiben a legnagyobb kockázatot látom, az összefügg a korábban már Virilióra hivatkozó megjegyzéssel, miszerint az ún. technikai-technológiai fejlődést mindenkor hadászati célok mozgatják. A mesterséges intelligencia egyre tökéletesebb és bizarrabb drónjaival, autonóm fegyvereivel állandósította a „véletlen” háború kockázatát. Úgy fogalmazhatnánk, hogy a háborúk bizonyos értelemben már ma a kibertérben folynak; a nagy fejlesztési hajszában mindegyre lemarad az MI etosza, a kiberbiztonság – miképpen a magánélet biztonsága – sokadrangú, ha nem lappangásra ítélt kérdés.

Mennyire szelíd dohogásnak hat a fentiek ismeretében Roszak summázata: *Az információelmélet ragyogó sikereinek köszönhetően oly korban élünk, mikor az emberi kommunikáció technikája hibetelen gyorsasággal fejlődik; abban azonban, amit közlünk, nem következett be hasonló mérvű fejlődés.* De nem ám! Pillantsunk csak a mobilképernyőre meredő magányos tömeg álkommunikációjára! A kultúra szempontjából pedig – ellentétben az idézett szerzővel – nemhogy haladást jelentene, de egyenesen az elbutító reakció, a degradáló tömegkultúra leghatékonyabb ügynöke. Sőt, még az is kérdéses, hogy mire megy ki, mire mehet ki az a hatalmas fordulat, amit az informatika a biokémiában, a mikrobiológiában, a fiziológiában hozott és hozni fog; kizárt ugyanis, hogy a *tiszta háború* stratégiáinak figyelmét elkerülnék ilyen kínálkozó fejlemények.

A katonai, stratégiai fölhasználás esélyeinél szólni kell egy – talán *fordított*nak nevezhető – alkalmazás lehetőségéről. Jelesül arról, hogy hovatovább az emberi agy is programozható *külső*, tehát nem a szubjektumból eredő szándékoknak megfelelően, nota bene egy számítógépes mechanizmusokra kidolgozott rendszer szerint. Mintha valami fölülírt (manipulált) egyéni tudat lépne működésbe – kismizve a személyiség esetleges önkontrollját. Számos sci-fi fenyeget évtizedek óta (az előkép Frankenstein lehet) különféle zombikkal, irányított tudatú (vég)lényekkel. *Mintha Isten, a mennyei órásmeister, kozmikus számítógép-programozóvá lépett volna elő* – állapítja meg Roszak – talán a jó attribútumára célozva. Csakhogy jó és rossz dialektikus (vagyis nem végletes) ikerpárost alkotnak, mint a *yang* és a *jin* a kínai kozmológiai modellben, világképben; egyszerre kell számolnunk mindkettővel. A programozásnak pedig nem kell föltétlenül Doktor Caligari vagy Doktor Mabuse laboratóriumában történnie, mint már céloztam rá, elégséges hozzá az áramlatotott információk speciális szűrése, azaz: minősége és ellenállhatatlan tömege. Virilio szerint *az atomháború – bálványimádás*, márpedig az ember gyakorta hódol önként bálványoknak, kultuszoknak. Jusson eszünkbe egyfelől Észak-Korea nyomorúságban tengődő népe, másfelől vezetői fenyegetése a nukleáris potenciállal! Jövőképük: a sikeresen megvívott atomháború utáni mennyország víziója. Nem különben a harcos iszlám esetében. A sajátos viszony a halálhoz. Még csak nem is fatalizmus, de isten megismerésének jellegzetes rituáléja. Az önfeláldozás szemünkben hamis eszkatológiája. Elgondolkodom: vajh miféle lehet a „mennyei visszacsatolás”; és Wiener miként értékelné önkényes jelzőmet biztató fogalma mellett?

Többen (az általam citáltak közül – például – Virilio, Epstejn, Baudrillard) vélelmezik, hogy a 20. század a realitás elvesztésének százada. Fizikai értelemben föltétlenül; látjuk, hogy helyét a tér és az idő, pontosabban: a *téridő* foglalta el, amit egyféle absztrakt valóságként kell értelmeznünk – mondjuk, a *bizonytalansági reláció* vagy a *távolhatás* esetében. Már Bohr és Heisenberg jelezte, hogy bizonyos dolgok mindössze akkor léteznek, ha valaki megfigyeli azokat. A kvantummechanika – annak ellenére, hogy megértése klasszikusai szerint is rengeteg fejtörést okoz – alaposan módosította a fizika szemléletét az anyagi világról. Mintha az éppen anyagiságában vált volna két-ségessé, merő absztrakcióvá. Ha valami, akkor talán ez az elvonatkoztatási, modellalkotási képesség a legnagyobb vonása az emberi elmének. Kihámozni belőle az igazán hasznosat, előre lendítőt olykor embert próbáló föladat. Ez az írás azért szólítja alcímében Ganésát, az indiaiak rontó istenének, Sívának egyik kísérőjét, mivel mindenkor szükséges a jóindulatú közelítés, elemzés a dolgokhoz. Ganésa elefántfejet hord emberi testén és egy hatalmas patkányon lovagol. Talán ősbibb Sívánál, erre utalhatnak állati vonásai. Egyúttal arra, hogy képes betörni, szolgálatába állítani az undorító óriáspatkányt.

Érdemes fölfigyelnünk arra, hogy a tudomány eredményei mindig tükrözik valamilyen módon a kort, a kulturális környezetet, amelyben létrejöttek. A 19. század második felére – például – megfordult a tudományos kutatás rendje; eladdig kísér-

Horváth László: Végül elszakad az ezüstkötél

letekből, megfigyelésekből vonták le az elméleti következtetéseket, attól fogva viszont modellek készültek lehetséges magyarázatokhoz, amelyek esetleges verifikációja a laboratóriumokra, netán a csillagászati távcsövekre várt. Az elmélet analógiákat kreált (lásd: atommodellek, térelméletek), amiket valós vagy gondolatkísérletek igazoltak/vetettek el. *Az a képződmény, amelyet atomnak nevezünk* – mondja John Gribbin – *lényegében nem más, mint a valóságról alkotott elméleti modell.* Kicsivel lejjebb pedig: *A lényeg nem az, hogy nem tudjuk, mi is „valójában” egy atom, hanem az, hogy ezt még csak soha nem is tudhatjuk meg.* A modern fizika, a kozmológia számos olyan párhuzamos modellt hozott létre akár egyazon probléma megoldására, amelyek egyaránt konzisztensnek tetszenek, egyaránt jól leírják a lehetséges valóságot. Mi ez, ha nem egy (tudományos?) szimulakrum-rendszer? Ugyan ki képes még csak megfoghatóan elképzelni is – teszem azt – tíz dimenziót vagy egy hullámfüggőnyt? Könnyű a fizikának, mondhatjuk irigykedve, kéznél a matematika a modellek megalkotására. (Nem mellesleg, Darwin is modellt alkotott a fajok kialakulásáról, amelyet később a mendeli genetika, majd a mikrobiológia igazolt.)

Kétségtelen, Jean Baudrillard volt az, akinek föltűnt, hogy a 20. század egyre kevésbé éli meg a valóságot, helyette tulajdonképpen ilyen-olyan műhelyekben előállított mesterséges valóságot telepít az ember köré, aminek túlnyomó része képzelgés, illúzió, az igazi realitás pedig eltűnőben foszladozik. Ami körülvesz bennünket csupa másolat, gyakorta a másolatnak a másolata. Ebben a hamis látszatvilágban szerényen vagy inkább lebutítva, töredékesen lemásolódnak alkalmasint a hagyományos kulturális rendszerek, normák; már-már majdnem úgy működnek, mintha valóságosak lennének, de – természetesen – csak a helyettes, az illuzionált világra hatnak. A két kulcsszó: a *majdnem* és a *mintha*. Némiképpen még rezonál is a koppenhágai fizikusok bizonytalansági relációjára. Amit tapasztalatnak vélnénk – látszat, *szimulakrum*; érzékcsalódásokra alapozott intézmény. (Azt hiszem, nem pusztán arról van szó, hogy a világ megismerhetetlen, arról is, hogy nem érdemes megismerni, mindössze újabb és újabb tévutak: értelmetlenül *elágazó ösvények* nyílnak a kíváncsiskodó előtt.) A szimulakrumot mint látszatot, virtuális szisztémát, azonban nem Baudrillard találta föl (a megnevezés talán az övé); akik megfordultak valaha a moszkvai metró sztalini időkben készült állomásain, empirikusan cáfolhatják. (Orosz esztéták, filozófusok – Groys, Epstein – szimulakrumként elemzik, és valami időtlen posztmodernhez kötik a jelenséget.)

Sőt, ugyancsak előzményként kell figyelembe vennünk Jorge Luis Borges munkáit, aki igen jól tudta mesterétől, hogy a *világ képzet* (*Vorstellung*) és netán *akarát* (*Wille*) szintén. Olyan írásokra gondolok elsősorban, mint *Pierre Ménard*, a „*Don Quijote*” szerzője, *Az elágazó ösvények kertje* vagy a *Bábeli könyvtár*. Az utóbbiból idézem: *Ma már tudjuk, hogy egy értelmes sor vagy egy pontos hír körül mérföld hosszúságú esztelen kakofónia, verbális limlom és összefüggéstelenség található.* A nevezett könyvtár pedig tartalmazza az összes leírható szemetet, amit az emberiség fölhalmozott. Mindazt, ami majdnem van és mintha lenne. A végletekre kihegyezve mindezt a *Homokkönyvben*, valamint a *Paracelsus rózsájában* olvashatjuk És álljon itt *Blake* című verse:

*Hol az a rózsza, amely a kezében
anélkül, hogy tudná, csodás ajándék?
Nem a színével, minthogy a virág vak,
sem fogyhatatlan édes illatával,
sem egy szirom súlyával. Mindezek csak
gyöngye visszhangok, régen elveszettek.
Az igazi rózsát máshol keressed.
Lehet hogy oszlop, lehet hogy csata,
angyalok ege, vagy egy végtelen,
titkos, nem nélkülözhető világ
ujjongó isten, akit sose látunk,
vagy egy ezüst bolygó egy másik égen,
vagy egy irtóztató öskép, amelynek
rózsaformája sincs.*

Somlyó György fordítása.

(De akár citálhattam volna a lepkét álmodó Csuang ce-t szintén.)

Baudrillard nézőpontja és Borgesé lényegesen különböző. Borges – bizonyos értelemben Schopenhauer alapján – a világ egyetemes esetlegességét, illuzórikusságát ismeretelméleti gondként veszi tudomásul, míg a francia elsősorban a kritikai cselekvésképtelenség felől közelítve hezitál a helyzet elfogadása és olykor apoteózisa között. Fukuyamával egyetértésben a történelem (mint *in progress*) végét gyanítja: öngyilkos belevezését a pillanatba. Megbomlott a folytonosság, benyomult a rossz. Szerintem nemcsak benyomult, de emancipálódott – eltűnésre kényszerítve a jót. Ennek logikus, nem pusztán fölszíni következménye a látszatok uralma. Így formulázható korunk szorongása: *Magának a virtuálisnak a hatalomra jutása a mi apokaliptiszisünk, és megfoszt bennünket az apokaliptiszis valóságos eseményétől. Ilyen paradox helyzetben élünk, és el kell mennünk a paradoxon végéig.* Ez sem egyféle alarmista riogatás részéről, hanem jogos aggodalom, olyasmi, amiket magam is igyekeztem jelezni. Ez a francia paraszt (vizsgálandó státusában!) kimutatta a rossz transzparenciáját, a szélső helyzetek keserű dominanciáját: *az embertelenség... ironikusan kancsalít át az emberiségen, ugyanúgy, ahogyan az objektum átkancsalít a szubjektumon.*

Nem mondanám Baudrillard határozottságával, hogy a paroxizmus korába léptünk: a vég előtti utolsó pillanatba. Afelől semmi kétségem, hogy valahol a közelében szédelgünk. Térisonnyban és klausztrófóbiában egyszerre. Attól a végtől riadozunk, amely beletaszít bennünket a végtelenbe, de attól is, hogy magunkba zárultunk. Az értelem relativizálása, ami az információs bummm egyik legkárosabb velejárója úgyszólván megfoszt bennünket józan eszünktől. Egyúttal etikai fogékonyságunktól, miképpen már céloztam rá. Átlátni a szimulakrumokon éleslátást föltételez, kérdés azonban, hogy lerombolásuk után, ha egyáltalán lerombolhatók, nem a semmi tárul-e elénk.

Vagy talán csak nem értjük a világ/világunk szimmetriáit. Az élet játékát ellentettjével, a halállal.

Pillanatig sem tagadva elfogultságomat úgy vélem, az emberiség körül ólalkodó veszélyeket a civilizáció, még inkább a kultúra háríthatja el. A kultúra irányából kétféle megközelítés adódik. A legkézenfekvőbb: visszatérés azokhoz a nagy eszmerendszerekhez, amelyek a posztmodern előtti kultúrát elevenné, meghatározóvá, a társadalom szövetévé tették. Erre azonban semmi esély, mert – ugye – a történelem kerek... stb. Marad a másik: fölülvizsgálni, megérteni és működtetni azokat az *analógiákat*, amelyek a szimulakrumok vázai. Szabadjon ismét egy fizikai példát hoznom. Engem, az irodalmárt mindig büszkeséggel tölt el, amikor a kvarkokról olvasok. Egyelőre azt sem tudjuk, léteznek-e; azt sejtjük, ha léteznek, akkor milyenek, hogyan viselkednek. De van nevük! A megnevezéssel a (virtuális?) létbe citáltuk őket. Elnevezésük ötletét pedig James Joyce regénye, *Finnegan ébredése* inspirálta.

A már hivatkozott Gribbin idézi a kvantumelméletek egyik legnagyobb alakját, John Bellt tudományáról: *Milyen mértékben tekinthetők ezek a lehetséges világok csupán kitalációnak. Olyanok, mint az irodalmi fikciók, ahol szabadon szárnyalhat az emberi elme... Ha az elméleti fizikus komolyan végzi a munkáját, és nem él szándékosan valamilyen egyszerűsített modellel, akkor gondolkodásmódja abban különbözik a regényírótól, hogy a történet talán még igaznak is bizonyulhat.* Annak ellenére rokon-szenves és meggondolkodtató, hogy meggyőződés szerint a műalkotásnak (tehát a regénynek szintén) megvan a maga sajátlagos valóságán belüli verifikációja, amely talán parabolisztikusan viszonyul az általunk túlzott magabiztossággal objektívnek tekintett valósághoz. Teszem azt: a fizikus valósághoz (igazsághoz?).

Ha pedig a fizika „szimulakrumjai” kecsegtetnek valamiféle eredménnyel a „valós valóság” megismerésében, akkor – *per analogiam* – mindennapjaink szimulakrumait fölmérve esetleg közelebb férközhetünk nem pusztán bajainkhoz, de azok elhárításához csakúgy. Valamiképpen – akár a fizikában – a múlt és a jövő közötti kommunikációról van szó. A valószínűségi hullám mögött remélhetőleg (és Baudrillard-ral ellentétben) nem egy „befagyott Világegyetem” rejlik, amelyben – mondaná Gribbin – *minden, ami valaha volt, vagy bármikor lesz, az pontosan most van.* A földat viszont föltétlenül sürgető. Mostani.

Változatlanul egyre várjuk az Igazság Angyalát, hátha megjelenik nekünk hasonlóképpen, mint René Descartesnak. Végtere, a „harmadik csimpánz”, ha nincs is birtokában, de a maga módján óhajtja az igazságot...

APPENDIX

Ezt az írást alapvetően három könyv ihlette; mindhárom rendszeresen forgatott a szerző által – eklektikus érdeklődésének megfelelően. A három mű pedig:
Gribbin, John: *Schrödinger kiscicái és a valóság keresése.* Akkord, 2004

Fordította: Abonyi Iván

Baudrillard, Jean: *Az utolsó előtti pillanat*. Magvető, 2000

Fordította: Tótfalusi Ágnes

Epsteijn, Mihail: *A posztmodern és Oroszország*. Európa, 2001

Fordította: Bagi Ibolya, Goretity József stb.

Ugyanakkor a többi fölhasznált munkáért is köszönettel tartozom a szerzőknek, akiknek jó része régtől fogva kedves ismerősöm – soraikon keresztül. Nos, igen, a könyv. Görögül *bübblosz*, miként szent könyvünk tanúsítja. Ugyanakkor csaknem szinonímájaként volt használatos az egyiptomi „sás” neve, a *pápiürosz*. Az eredeti egyiptomi szó: *pa-p-ouro* anynyit tesz 'ami a királyé'. Azaz: regáléről van szó. Innét, Egyiptomból terjedt el Szíriába, Palesztinába, Afrikába – magával hordva azt a magasztos megbecsülést, amiben a Nílus vidékén részesült mint az írott szó hordozója. Márpedig az írás az a szingularitás – hadd használjam Baudrillard metaforáját – amely új kozmoszá tágulhat.

EGYÉB FÖLHASZNÁLT IRODALOM:

ALLÉGRE, Calude: *Bevezetés a természettörténetbe*. Európa, 1994. Fordította: Bognár Zsuzsa

BATAILLE, Georges: *Az erotika*. Nagyvilág, 2001. Fordította: Dusnoki Katalin

DIAMOND, Jared: *A harmadik csimpánz*. Typotex, 2009. Fordította: Győrvári Borbála

GREENE, Brian: *A kozmosz szövedéke*. Akkord, 2011. Fordította: Koronczay Dávid...

GRIBBIN, John: *Kozmikus körforgás*. Akkord, 2007. Fordította: dr. Both Előd

GROYS, Boris: *Az utópia természetrajza*. Kijárat, 1997. Fordította: Sebők Zoltán.

JACOB, François: *A lehetséges és a tényleges valóság*. Európa, 1986. Fordította: Szilágyi Tibor

KAKU Michio: *Hipertér*. Akkord, 2006. Fordította: Egry Győző, Sallay Zoltán

Párhuzamos világok. Akkord, 2009. Fordította: Csizmadia Szilárd

MALLAS, John H. – KREIMER, Evered: *A Messier-album*. Gondolat, 1985. Fordította:

Kun Mária

ROSZAK, Theodore: *Az információ kultusza*. Európa, 1990. Fordította: Gieler György

SEMERANO, Giovanni: *Le origini della cultura europea*. *Dizionario etimologici*. Firenze, 1994.

THOMAS, Lewis: *Hány élete van egy sejtnek?* Európa, 1988. Fordította: Szilágyi Tibor

VIRILIO, Paul – LOTRINGER, Sylvère: *Tiszta háború*. Balassi, 1993. Fordította: Bánki

Dezső

SZEPESI ATTILA

Barbár szonettek

A költő (író és képzőművész) három éve halt meg, 2017. március 30-án. Emlékével a „hivatalosság” ebben a három évben éppen olyan mostohán bánt, mint magával a költővel – mondhatni – egész alkotó élete során, de halálakor is. Minderről részletekbe menően szólnia kell egy mielőbb megírandó pályaképnek, itt és most egyetlen kérdésre hívhatjuk fel a figyelmet. Hatalmas poszthumusz verseskönyvének bizonytalan sorsára. Szepesi Attila élete végét érezve közeledni – sejtelemként vagy a megbizonyosodás kegyetlenségének kiszolgáltatva, ki tudja – összegyűjtötte azokat a verseit, amiket oly nagy kedvvel és lendülettel írt és általában „barbár szonettek” alcím alatt jelentgetett meg utolsó évtizedében. „... ez így rendben”... suttogetta halála előtt egy héttel, ha igaz és jól hallották, akik fölé hajoltak. Lényegében egy nagyszabású életrajz és kortörténet rajzolódik ki ebből a 8-900 darabos versciklusból. Ami igencsak hasonlít Szabó Lőrinc összegező lírai memoárájára, a Tücsökzenére. Modorában is, melankolikus hangnemében, kisformai szerkezeteiben is – de minőségében sem igen marad el a klasszikus modernitás nagy lírikusának művétől. Három kisebb kötetnyi válogatás már megjelent ezekből a szonett-imitációkból, és az Életünk is többször közölt egy-egy csokornyit belőlük, az elsőt még 2013-ban. (A 2010. áprilisában megjelent négy darabos kis gyűjtemény tanulságos előképe a később kiformalódó „barbarizált” szonettformának.) Miközben természetesen várjuk, hogy a Nap Kiadó megkapja a szükséges támogatást a lírai életrajz megjelentetésére, meg kell jegyeznünk, hogy nagyon komoly filológiai problémákra kell választ adnia a kutatásnak. Első renden arra, hogy mi hol és mikor jelent meg korábban. Erre ma még a kötet körül bábáskodó barátok (Zalán Tibor és Száraz Miklós György) sem tudják a pontos választ. Ez annyiban érinti az Életünk mostani megemlékezését, hogy az itt publikálandó versekről csak azt tudjuk biztosan: nem jelentek meg lapunkban. Ha esetleg máshol, évekkkel ezelőtt, azon most ne akadjunk fel. Nem egy kritikai kiadás előmunkálatai közé tartozik ez a közlemény. Emlékidezés – emlékek, azaz emlékeztetők.

A.K.

ÁGBOG-KIRÁLYSÁG

Három összekuszálódott orgonabokor mélyén alapítottam meg beregszászi gyerekkoromban az Ágbog-királyságot. Nem tudott róla senki, népes birodalom volt pedig, futkosó hangyák, lomha csigák, párban vonszolódo ikerbogár-bodobácsok lakták. Néha idetévedt egy-egy lüktető-torkú fali-gyík és szörmók-potrohú dongó. Fönt, az emeleten még egy fűszálakból és pihetollakból épített madárfészek is hozzátartozott, ki-be hussanó lakóival. Idegen föld volt az udvar meg az utca, ahol nótázva föl-alá masíroztak az orosz katonák, kószáltak a háború-kibombázta, mezítlábas földönfutók, akik néha hosszan nyomták a kapucsengőt – rákot, csőrös csukát vagy épp hemzsegő csikhalat hoztak lapulevelekkel bélelt kosarukban nagyanyámnak.

VADVIZEK

Gyerekkoromra mocsok és bűzlő iszap borította a Vértét, holott korábban a zsilip-kezelő szeszélye szerint hol északnak, hol délnek csordogált Beregszász vad-vize. Időnként ugyan vérhas- meg kolerajárványt okoztak áradásai, mert a városka határában működő vágóhíd belemosta véres szennyét. Nagyanyám még ladikázott vadruca-rejtő és póznalábú szürkegémeket vendéglő nádasaiban. Szabályozása után megszelídült, de itt-ott lehetett még rákászni az omlós partú és üregeket rejtő határban. Nagybátyáim begömbített gombostűvel pirosszárnyú keszegeket fogtak. A nagyobb halakat – pontyot, csukát, karika-dévért – a félpucér cigányok kapkodták ki vigyorogva a habokból, pedig nem is volt igazi horguk, csak egy-egy cukorspárga végére hurkolt akáctövis.

AKASZTÓ-SOR

Utcánkat, ahonnan az oroszok ki-
telepítettek minket, előbb Akasztó-sornak hívták, mert
állítólag a végében állt a Vérke töltésoldalában – daliás idők
emléke – a bitó, himbált is rajta néha egy-egy hollók-
kerülgette, megtévedt lélek. Később Attila király
nevét viselte, aztán gyerekkoromban egyik
napról a másikra Tarasz Sevcenkó utcává
öltözött át. Persze mindenki a régit
használta, csak a cirillbetűs papírokon állt a
hivatalos új, bár ezeket a zordon dörgedelmeket
senki sem tudta kibetűzni. Bocskai
utca maradt továbbra is a Bogdán Hmelnycikij kacifántos
nevét viselő, meg a pléhtáblán Tompa Mihályról Tupája
ulicává átkeresztelt görbe sikátor.

TÖMEGSÍR

Amikor a negyvenes évek végén
kezdték hazajövegetni a leromlott hadi-
foglyok Szibériából, nagyanyám gyakran kiállt beregszászi
kapunkba és messzire bámult, napkelet felé. Nagypát
várta, aki ekkor – bár ezt nem tudtuk – évek óta egy
ungvári tömegsírban aludta utolsó utáni
álmát. Néha azt motyogta, vállát vonogatva: ki
tudja, Kálmán a lágerben tán összeleledett egy csinos
bárisnyával, és ott él valami behavazott és
füstöt pöfékelő orosz faházikóban. Dudorászni
kezdtett egy ócska kuplét: Schneflocken, so-o weiss... Mégis, ha
másnap valaki megnyomta odakinn a kapu-
csengőt, futva futott a kerten át, végig a
derűsen pirosuló paradicsom-soron.

PAPÍRDOBOZ

Kusza fényképek egy Stühmer-feliratú papírdobozban. Egyik-másik kifakult, csak imbolygó árnyékfigurái látszanak. Némelyik viszont felismerhető. Régi zenebonás szüreti multság a Sáró-hegyen. Kassára bevonuló lovaskatonák közt rohamsisakban feszítő apám. Eperjesi dédanyó, az özike szemű Böhm Juliánna. Cserkésztábor sátrai a Talabor völgyében. Vigyorgó medvetáncoltató Szinevér piacterén. A Vérkeparton bocskoros ruszinok imazászlós menete. És bársonykeretben magyarul csak pár szót gagyogyó Stampf-ükapám, aki díszmagyarban, darutollas süvegben, karddal az oldalán pózol a fényképész-masina előtt.

HAZÁTLANOK

Beregszászból Pestre áttelepülőben 1950 júniusában óraszám kellett várakoznunk a csapi állomáson a mozdonyra, mely átgördíti holminkkal teli vagonunkat a Tisza hídján. Éjszaka volt, ültünk a félhomályos váróteremben, anyám, húgom, meg én. Hirtelen berontott három géppisztolyos ruszki és ordítani kezdett: Ismerik ők a magunk-fajta hazátlan, fasiszta bitangokat, akik bűnözőket akarnak kicsempészni a Szovjetunióból. Kiderült, leesett vagonunkról a plomba, és arra gyanakodtak: elrejtettünk valakit a bútorok közé. Egy martalóc mellénk állt ránk szegezett fegyverrel, a másik kettő meg átkutatta elemlámpa fényénél a rakományt, szuronnal bele-beledöfve egy-egy ruhával és ágyneművel teli zsákba.

LUGAS

Az előző századfordulón
készülhetett az idilli fénykép beregszászi
dédszüleimről: ülnek derűsen egy
szőlőlugasban. Vilma-mamó csipkés ünnepi
pruszlikban, harcsabajszú Kálmán-papa meg görbe-
botjára támaszkodva. A szőlőleveleken itt-ott át-
világítanak a huncut napsugarak. Nem volt pedig derűs ez a
házasság. Bigott katolikus dédmamát örök
keserűség mardosta – dohogott is eleget -, hogy
négy fia
református lett. Kálmán apó meg nehezen viselte az
állandó hadiállapotot, ezért néha a sárga
földig leitta magát a Kaszinóban és
hajnal-tájban támolygott haza.

FÜST MILÁN CHOPINT JÁTSZIK

Szüleim válófélben voltak 51
őszén, ezért operaénekesnő nagynénémnél
lábadoztam szemműtét után, akit a tisztelői egyik Wagner-
szerepe után úgy hívtak, Elza von Brabant. Anyám nap-
közben dolgozott a könyvtárban. Apám már reményteli új
családja körében élt. Egyik este az ebédlőben vendég-
sereg gyülekezett, én pedig az oldalsó szobában
olvastattam. Áthallatszott a vidám zsbongás, tán Rákosi-
vicceket mondott valaki. Aztán hirtelen csönd lett és
megszólalt a zongora. Valami átszellemült zenét lehetett
hallani odaátról, merengő taktusokat. Másnap nagynéném
elmesélte: egy híres költő, Füst
Milán játszott kedvenc
Chopin-noktürnjeit.

DALEST

Operaénekes nagynéném magával
vitt egyszer a Zsidó Árvaházba, ami Zugló
határában, valahol tán a Mexikói úton állt. Jótékony
dalestet tartott, Schubert és Kodály műveit
énekelte, többek között a Hársfát, a Madár-
ijesztőt meg a Kitrákotty-mesét Hajdú
István zongorakíséretével. Fekete-copfos, kék-
fehér blúzt viselő leánykák töltötték meg a néző-
teret. A hangverseny végén nagynénémet illatozó
rózsacsokorral köszöntötték. Hazafelé el-
mesélte: e kedves és szomorú-szemű
leánykák szüleit a nácik
meggyilkolták a lágerek
krematóriumában.

POLJUSKA

Nem hallatszott a balalajka-pengés, a Szulikó, sem a
Poljuska meg a volgai partizánlányt idéző édesbús orosz
műdal. A jövőbe vetett hitet zengő, az optimista
kovácsot és öntudatos bányászt éltető munkás-
mozgalmi induló, a proletárszerelmet pöntyögő
sláger. Elnémultak a békeharca buzdító,
bugyuta rigmusok. Érdesebb hangok lepték el az
elfojtott emlékeiből magára ébredő várost. Nem a dob-
pergő csinnadratta, a pirosnyakkendős felvonulásokat idéző út-
törő-nóták meg a munkaversenyre serkentő csasztuskák. A
fenyegető és kincstári derű helyét jel- és jajszavak, üveg-
csörömpölés, fegyverropogás, sikolyok, magukba rogyó ház-
falak érdes robaja árasztotta el. Egyszerre kondultak reményt és
keserűséget az évekre betiltott harangok.

EMBERHÚS

Hallgatom az akkurátus történeszi
beszámolókat a forradalom napjairól. Pontos és
számomra ismeretlen levéltári és titkosszolgálati
adatok sorát, melyekből jól-rosszul összeáll az – egyszerre
ködös és verőfényes – napok krónikája. Csak épp a
hajdani hangokat és illatokat nem tudják
felidézni: a tüntetők kacagását, a rikkancsok
handabandáját, a torkolat-tüzek böffenését. A
haldoklók sikolyát meg a lánctalpak csikorgását az éjszakai
utcán. Sem a tejcarnokok savanyú leheletét, a
petróleumlámpák bűzét, a füstben leomló falak robaját, a
gesztenyesütő nénikék vaskályháinak pattogó
paraszát, az ávos-motorok kipufogó-gázát, a megperzselt
emberhús fojtogató bűzét.

BÁBEL TORNYA

Hol láttam ezt az arcot, nem tudom. Talán egy
belvárosi utcafordulóban, talán egy sárgult
fényképen: tizenhét-tizennyolc éves lehetett a
lány, vattakabátban állt két nyiszlett
legényke közt. Kezében géppisztoly. Szőke fürtjei elő-
kunkorogtak gyűrt micisapkája alól. Az utcaképet –
romtenger, kiégett tank, bezúzott kirakat – nem
tudom azonosítani. Csak telihold-kerek arcára és
világító szeme párjára emlékszem, ahogy sugárzik a
szürke és vigasztalan háttér előtt. Semmibe-foszlott,
neve-sincs munkáslány, aki másnap tán elesett és
névtelenül vetették tömegsírba, vagy az akasztófa elől
nyugatra szökött, az Ígéret Földjére
Bábel tornyát építeni.

FEKETE LABIRINTUS

Hetekig a város alatti, szövevényes kanális és pincelabirintusban bujkáltak a felkelők. Pontosan ismerték a ruszlik és kollaboránsaik mozgását. Nappalra köddé váltak, meghúzódtak egy-egy vasajtó rejtette, dohos zugban. A szerencsésebbek ismerőseik lakásán tisztálkodtak, be-be kaptak pár falatot és szundítottak kicsit, aminek megvolt a kockázata: valaki felismeri és feladja őket. Komor rejtekükből éjszakánként ki-kitörtek, és lángra lobbantottak egy-egy tankot vagy harc-kocsit. A karhatalmisták – vonakodva bár – néha megpróbálták nyomukba eredni, ám helyismeret híján vaksin tébláboltak – süvítő golyó terítette le őket vagy fűrészpör-álcázta aknára léptek a patkánybűzös, becsali útvesztőben..

ARANY BETŰK

Anyám belekukkantott egyszer zavaros fiókomba, néhány héttel a forradalom eltiprása után, amikor tízezerrel menekültek az emberek Ausztria felé, mert még szabad volt az átjárás, a rádióból pedig naphosszat áradt a mélabús dal: Oly távol, messze van hazám... Anyám riadtan konstatálta, hogy a fiókomban marékszám hevernek a kilótt vagy még éles töltényhüvelyek, meg az ellenállásra buzdító röplapok, melyeket a járdaszélen találtam. Könnyeivel küszködve kért, tüntessem el ezeket mielőbb, mert házkutatást tarthatnak nálunk is, ahogy egyik-másik ismerősnél. Még a Szabadság-téri szovjet emlékműről való töredék márvány-darabot is ki kellett dobjam, melyen néhány aranyozott cirill betű ékeskedett.

WÁGNER

A forradalom napjaiban Wágner, házunk spiclije, aki különösebben nem is titkolta, hogy az ávónak dolgozik, magára csukta lakása ajtaját, csak a függöny résén leskelt ki a körfolyosóra meg az udvarra. Amikor aztán megalakult a Kádár-kormány, ahogy mondta: újra felvirradt az ő napja. Besomfordált a nyitott ajtókon, sunyin körbeleskelt és otrombán kérdezgette a konyhában főző asszonyokat, hogy és mint vannak kedves családtagjaik. Egyedül Buchsbaum nénitől rettegett, akit mindenki Buksi néninek hívott, mert az idős asszony – náci láger túlélője – ha csak megpillantotta, azt rikácsolta: rohadt sváb, most komcsi, bezzeg a vészkorszakban nyilas karszalagot viselve fosztogatta az elhagyott zsidó lakásokat!

PUNÁS

Csak decemberben, jóval az iskolai szénszünet után jött meg osztálytársunk, Punás az iskolába. Jobb lábára bicegett, mert egy eltévedt repesz-szilánk eltalálta térdét a Parlament előtt. Amúgy valami nyomorult pincelakásban tengődött nyámnyla öccsével és hírhedt kocsmatöltelék anyjával, aki takarítónő volt a Holdutcai piacon. Mindig lyukas zokniban járt, és az órák közti szünetben kiflivéget meg almacsutkát kunyerált. Enyveskezű híre volt, állítólag börtöntöltelék nagybátyjával még valami zongoralopási ügybe is belekeveredett. Azt mesélte, a forradalom bukása után letartóztatták és hetekig az ávó Gyermekvédelmi Osztályán faggatták, mert felismerték egy fényképen, ahogy nyakában davajgitárral vigyorog a Práter utcai forradalmárok között.

Monok Balázs: Te leszel önmagad árnyéka I.

Monok Balázs: Te leszel önmagad árnyéka II.

(REGÉNYRÉSZLET)

FEHÉR-OROSZORSZÁGOT valóban fehérre festette a kötésig érő hó. A nyomasztó szürke ég alatt Grodno település megrettenve várta a haldokló Báthory távozását. Katonák és tanácsurak suttonni is alig mertek, a folyosón ácsorgó szolgák lehajtott fejjel lesték a parancsokat, melyek csak nem akartak megérkezni. A rozoga, félig kőből, félig fából rakott épületben eluralkodott a félelem és a tanácstalanság, mintha a király elmúlásával nemcsak egy felívelő korszak, a lengyel nemesi köztársaság is véget érne. Az udvaron fákllyák lobogtak, az olajos papírral fedett ablakokon épp hogy átszüremkedett a gyertyaláng. A nappali sötétség, a botladozó léptek a havon, a lovak rémült fújtatása s a cselédek szótlansága mind arra vallott: Grodnóba besurrant a pusztulás. Holott a nagybeteg Báthory Istvánról sem hitték, hogy elhagyja a földi világot. Sikerei teljében, Polock, Velikije Luki, Pszkov elfoglalása, és a cár halála után némelyek úgy vélték, meg sem áll Moszkváig. Bár visszaszerezte Litvániát, majd Zapolszkijban előnyös fegyverszünetet kötött, a lengyelek az átfogó orosz hadjáratról hallani sem akartak. Hiúságukat ugyan csiklandozta, de a vele járó terheket nem vállalták. Ódzkodtak a lengyel-magyar-erdélyi államszövetségtől is, mely közelebb hozhatta volna a Habsburgok trónfosztását és török kiűzését.

A király ágya ravatalra hasonlított. Száraz köhécselése, elhomályosuló tekintete és nagy ritkán elsuttogott szavai jelezték a közelgő agóniát. Az udvarnagy futárt menesztett Varsóba Zamoyski kancellárhoz, noha tudta, mielőtt megérkezik, Báthorynak vége. Utolsó szavaival néhai ellenségét, Bekes Gáspárt, azután Erdélyt és Magyarországot emlegette, de az urak alig értették. Legtöbben őt magát sem. Győzelmeiben és a köztársaság megerősítésében nagy hangon osztoztak, de maguk közül valónak sose tekintették. Óriási tekintélye a folyvást marakodó nemességet egy időre lecsillapította, de vitáikat nem tudta berekeszteni. Az örök elégedetlen Zborowski fivérek lázadását eltiporta, ám az összeesküvés parazsa mindvégig hamu alatt izzott. Hiába alapított Wilnóban egyetemet s hiába verte meg az ősellenség oroszokat, végül csupán Zamoyskira, a hadvezér Székely Mózesre, a diplomata Sibrik Györgyre s az alattuk szolgáló erdélyiekre számíthatott. Egyesek máris latolgatták, kit emeljenek trónra: egy Habsburgot, vagy felesége unokaöccsét, a svéd Wasa Zsigmondot? Mások a búcsúztatás előkészületein szorgoskodtak, elvégre a tetemet a járhatatlan utakon bajos a krakkói Wawelbe szállítani. A királyt a nagy uralkodók mellé, a székesegyház altemplomába szánták, de oda is kellett jutniuk.

* Az író a Végvidék (1561–1569) és a Kései virradat (1570–1579) után Alkony (1580–1605) cím alatt fejezte be gigantikus történelmi trilógiáját. Ennek VII. fejezetét közöljük

A repedezett ablakon beszivárgó hóesésben csaknem kialudtak a gyertyák. Báthory nem sokkal éjfél előtt kiszenvedett.

NÁDASDY FERENC harci kedvét a koppányi rajtaütés az egekbe fújta. Szó szerint, mivelhogy ezeröttszáznyolcvanhét február 23-án, szeles-napos időben az ég tiszta kék volt, a Balaton jege vakító fehér, a behavazott Badacsony és a Szent György hegy vasosan uralta a láthatárt. A nádorfi saját bandériumához gyűjtötte a pápai, a veszprémi, a fonyódi s más kisebb véghelyek nélkülözhető embereit, összesen másfélezer katonát, átkeltek a Balatonon és Regef bégre rontottak. A várban hatvan szpáhi, egy bölük janicsár és ötszáz vegyes fegyverzetű lovas állomásozott. A település négyszáz lakott házával, erődített falaival, vonóhidjával, ágyúival, seregfontóival és latorkertjével¹ kiindulópontja volt a török rémtetteinek. A környéket rettegésben tartó portyák télen valamelyest ritkultak, de ha a nép öt-hat lovast meglátott, rohanvást menekült. A falvak kémlelőket küldtek a határba s ha megverték a kolompot, a lakosság asszonyostul-gyerekestül futott az erdőbe, de volt, hogy hiába szöktek, nem jutottak odáig. A martalócok a férfiakat levagdalták vagy korbáccsal visszakergették, a jószágot és az ételmet elrabolták, a viskókat felgyújtották, a fehérnépet s a kisfiúkat elhurcolták.

Ennek akart véget vetni Ferenc úr és Huszár Péter pápai vicekapitány a talpasok előjáróival, Vajda Kristóffal és Fekete Mátéval. Sikerült csaknem észrevétlen megközelíteniük Koppányt. Mire a török főleszmélt, a kis sereg a mezőváros határát nyargalta. A gyalogokat szekéren szállították, hogy a lovasoktól ne maradjanak le. Övék volt a legnehezebb feladat: a két kapu berobbantása. Szerencsájükre a vonóhidak lánccai elrozsdáltak, a kenetlen csiga akadozott. Az elbizakodott őrség üres ágyúkkal és seregfontókkal vagy nyirkos lóporral próbált tüzelni –, hiába. Csak az örökké éber janicsárok puskái dörögtek, az élen rohamozókat le is kaszálták, de töltésre nem jutott idejük. A talpasok a hullákon átgázolva meggyújtották a petárdákat, visszafutottak és várták, hogy a vasalt deszka szétszakadjon. Közben a lovasok a karósáncot vágatában átugratták és kurtányaikból sűrűn lövöldözve az átkelőket előzönlötték.

A robbanások a két kaput szilánkokra hasították. Hiába futott a városkában szét-szórtan állomásozó helyőrség lélekszakadva, Huszár Péter legjobb embereivel átszárguldott a hídon és letiporta a fejvesztett védekezőket. A kavargó füstben bajtársat-ellenséget legföljebb arról lehetett megkülönböztetni, hogy a támadók nyeregből szúrtak-vágtak. A magyar sereg egy része kívül várakozott, hogy a török erősítést elzavarják. Ebben is szerencsájük volt. A közelben vonuló pécsi, simontornyai és fejevári csapatok a várat fölmenthették volna, de egymást magyaroknak nézve messziről megfutamodtak.

Regef bég ellenállás nélkül megadta magát. Nem úgy Hasszán janicsáraga. Addig küzdött, míg féltucat sebből vérezve kiadta a lelkét. Széttaposott teteme fölött irgalmatlan öldöklés folyt, majd átterjedt a település utcáira. A vágatában érkező Nádasdy két ízben is csaknem életét vesztette. Előbb a Musztafa nevű khiaja próbálta csellel megölni. Harcolt, amíg tudott, majd a vérvesztéstől elgyöngyülve beszorult egy istállóba. Kijelentette, csakis Ferenc úrnak hajlandó megadni magát, de a nádorfi csap-

dától tartva egy természetes hajdút küldött. Musztafa az ajtóból a jóembert se szó, se beszéd lelőtte, mire az épületet a talpasok rágyújtották. Azonhelyt negyven martalóc veszett oda. Nádasdy az égett hús bűzétől elundorodva odébb ügetett, csakhogy a síkátorból három szpáhi rontott rá. Kettőt levágott, a harmadik lovastul feldöntötte. Nehéz páncéljában is sikerült talpra ugrania, a törököt lerántotta a nyeregből s addig birkóztak a havon, míg megfojtotta. Csak az eszeveszetten bátor Omer bégnek és fél tucat szolgálójának sikerült a gyűrűből kitörni és elmenekülni. Vesztükre, ugyanis a szultán a szökevényeket pár héttel később Budán gyávaságért lenyakasztatta.²

Ideje volt, hogy az égő házakat otthagyják. Az elevenen megsülők sikoltása, a kavargó füst s a vértől csúszós latyak a katonákat távozásra kényszerítette. A tűz végezte a dolgát, a gyújtogatók az utcákra kiugráló, fáklyaként lángoló embereket tisztas távolból vigyorogva méregették. A városka lakói: magyarok, muszlim hitű rácok és görögök csaknem mind máglyahalált haltak vagy agyonverték őket a lezuhanó gerendák. A kőből épült dzsámi³ a tűznek ellenállt, a szikraözönnek és pernyének nem. A nép kiözönlött, hogy megadja magát, de a talpasok a tömeget halomra lőtték.

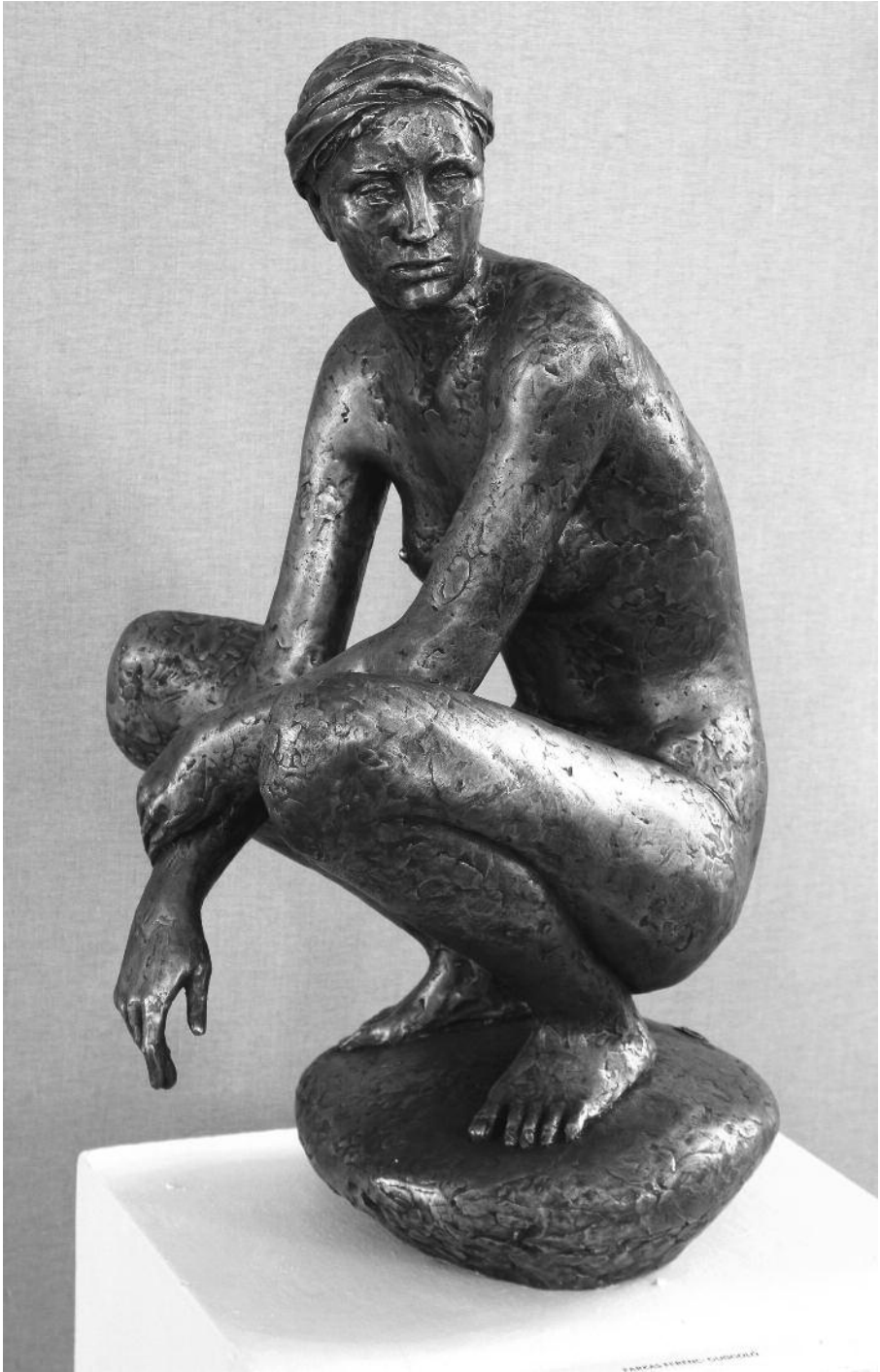
A sereg a romok közül kimenekített zsákmánnyal Pápára vonult s a lovakat, fegyvereket és más holmit kótyavetyére bocsátotta. Sok drágaság odaveszett, de így is volt mit elosztaniuk. A rajtaütést a Habsburg-hadvezetés ezúttal nem kifogásolta. Épp ellenkezőleg: a Hofkriegsrat a diadal nyomán Nádasdynak egy ékes aranyláncot küldött.

De ahogy mondani szokás: derűre ború.

Pár hónappal később Ferenc úr és Zrínyi György hadai Szigetvár környékén portyázva nagycsütörtökön megütötték a kálmáncsei sokadalmat s onnan sokféle árut, arany-ezüst marhát és jószágot vittek el. Az újabb sikertől a bandériumok vérszemet kaptak. A terv az volt, hogy a budai kaszálón rátámadnak a legeltető törökre. A vállalkozás vezéreihez, Nádasdyhoz és Pálffy Miklóshoz Dobó Ferenc bányavidéki főkapitány is csatlakozott volna, végül más elfoglaltsága miatt Ferrando Zamaria Specie da Casa⁴ érsekújvári parancsnokot küldte. Vele tartott Görög János alkaptány és Tata mellől Paksy György kapitány, míg a sereg 700 lovasra és 900 gyalogosra duzzadt.

Június 26-án csillagfényes estén Komáromból indultak, a talpasokat Bicskén hagyták, a többiek tovább ügettek. A maroknyi had némán kocogott. A hold a tájra könyörtelen ezüsthényt szitált, a könnyű szél fölborzolta a réteket, a paták sűrűn dobantak s a kopjásokba vakmerő elszánást öntöttek. Nádasdyval, Pálffyval s a többi próbált katonával úgy vélték, a siker csupán futamatnyira van.

A török a füvelő lovakat pár tucat szpáhival és magyar csikósokkal őriztette. Ahogy a közeledő oszlopot meglátták, a szpáhik elvágtattak, a magyarok maradtak és segítettek a ménest összefogdosni. A sereg a könnyű zsákmánytól elbizakodva lépésben megindult, csakhogy Szinán budai beglerbég ezeröttszáz lovassal a nyomukba eredt. Félezer janicsárt szekerekre ültetett, erősítésül hozzájuk rendelt tizenhat tábori ágyút. Nádasdynak és Pálffynak a nyomasztó túlerővel eszük ágában se volt összecsapni, de a katonák, köztük Huszár Péter öccse, Mátyás dühödten követelték, hogy a vezérek fogadják el a harcot. Így hát felsorakoztak, bár a hosszan elnyúló török arc-

Farkas Ferenc: Gugoló nő

vonal és a kartácsra töltött seregbontók láttán a józanabbak hamar észhez tértek. Csakhogy nem lehetett visszakozni. Pálffy lóhalálában a helyszínre rendelte a Bicskén veszteglő gyalogokat, meg is jöttek s a két szárnyon csatárláncba álltak. A lovasság három turmában középre rendeződött és megpróbáltak harcolva visszavonulni.

Lassacskán pirkadt. Ahogy a nap följebb kúszott, az áttetsző levegőben füstpamacsok kavarogtak, ágyú- és muskétadörgés, halálsikoly, a döglődő lovak nyihogása, fegyvercsattogás hallatszott. A lemaradóknak esélyük se volt az öldöklést túlélni. A magyar sereg az erdőszélen megtorpant, de soraikba a kartács ott is véres rendet vágott. A kopjások végül megfutottak s még a tiltakozó Nádasdyt is magukkal ragadták. Pálffy visszavágtatott a csatatérre, de a küzdelem addigra véget ért. A mezőt elhajigált zászlók és véres tetemek borították. A magyar sereg maradékát a török beszorította az erdőbe, de üldözésükre nem vállalkozott. A kilencszáz fős gyalogságból hatszázan odavesztek s a mezeiek is jócskán megfogyatkoztak. A budaiak huszonnégy hadilobogót zsákmányoltak, köztük a császári ház kétfejú sassal hímzett zászlaját s az elhajtott ménest is visszaszerezték.

A vereség nemcsak a vezérek hírnevét tépázta –, a komáromi vár hadinépét jóformán egy szálig elveszejtette. Pálffynak könyörögnie kellett, hogy a Haditanács a veszteséget Pápáról, Győrből és Érsekújvárról pótolja.

Ernő főherceg sajnálkozó levelet írt, ezzel egyidejűleg javasolta, hogy a balvégzetű csata felelőseit állítsák hadbíróság elé. Nádasdy saját bandériumával harcolt, a kezben álló Pálffyt kímélni akarták, így hát bűnbakká Gregoróczy Vince győri vicekapitányt tették meg. A vén hadfi azzal védte magát: a szpáhik vagy harminc alkalommal álltak lesbe a Dunánál, márpedig inkább belepusztul, de az efféle kihívást bosszulatlan nem tűri. Az udvarban az is fölmerült, a főtiszteket fogják el és fosszák meg a rangjuktól, de Rudolf császár megelégedett azzal, hogy a portya vezéreinek dorgáló levelet küldött.

Ám a diadalittas török a sikerrel nem érte be. Bartolomeo Pezzen császári követ Sztambulból jelentette: a vértesimaljai foglyokat győzelmi menetben végighurcolták a városon. Mindegyik magával cipelte négy-öt társa levágott fejét, a többbit halomba rakták, a hadizászlókat melléjük tűzték, a főlegényeket kivégezték, a közembereket gályarabságra ítélték.

A sárvári tékában ezen borongott Nádasdy és a dunántúli főkapitány, Zrínyi György. Utóbbi a tisztség ezer gondjával-bajával alig bírt dűlőre jutni. A várak fizetetlen őrsége, az állandósuló szökés és lázongás, a környékbeli falvak sanyargatása és a panaszok jócskán megviselték. Maga szemével látta, mit tesz a kopjásokkal az éhezés, a leromlott lovak s a falak erődítésére hajtott parasztság szenvedése. A török fogadott martalócai sem éltek különül, ezért a településeket a hajdúkkal, sőt az iratos katonákkal⁵ versengve fosztogatták.

Nádasdy bosszúsan kibökte: – Elszöktünk barátom-uram. Nem lett volna szabad csatát állni. Huszár Mátyás akkora pofát tátott, hogy a nagykapun nem fért volna be. Csakhogy ilyen esetben nem a kaput szokás lebontani.

– A koppányi diadal esztét vette.

– Az enyémet is – sóhajtotta Ferenc úr.

Egy ideig tűnődve bámulták a könyveket, a tekercesekbe göngyölt görög-latin kéziratokat, egy tucat nyomdai levonatot, az írókézlet darabjait s a koromtól megfeketült metszeteket és képeket. Az olajba pingált néhai Tamás nádor komor pillantással meredt a szemes üveglablakra. A lemenő nap fénye a tékát még bevilágította, de a sarkok kezdtek homályba borulni. Bár a vértessaljai vereség óta hónapok teltek el, az urak a kudarcot azóta se dolgozták föl. Zrínyi, hogy többé ne kerüljön szóba, műértő pillantással a polcokat nézegette s azon tűnődött, kölcsönkéri Ferenc úr egykori nevelője, Beythe István botanikus illusztrált füveskönyvét. A jóembert a Vas vármegyei lutheránusok püspökükké választották, de a szívélyes viszony közte és tanítványa közt megmaradt. Nádasdyra és Zrínyire nézve kutya se gondolta volna, hogy életük része a szorgos olvasás két-három nyelven, főképp latinul. Az asztalnál ejtözve is katonának látszottak, kivált a termetes, komor képű nádorfi. Vaskos combja mellé könnyű volt odaképzelné a szablyát, kezeire a lemezkesztyűt, domború mellkasára a páncélt, kopaszodó fejére a sisakot. Ám ezúttal kigombolt selyemujjast, gyolcsinget, harisnyát, csatos cipőt viselt.

– Mi hír bolondos poéta barátjáról? – kérdezte Zrínyi, hogy megtörje a hallgatást.

– Szegény Balassának temérdek baja van. Amióta megjött Varsóból, egyvégtében pereskedik. A zólyomi polgárok sok nagy hatalmaskodása miatt törvénybe citálták. Majd agyonverte a selmecebányai főbíró legényét, mert a vinnyi hévízen mellé csobbant. A hodrusi mészáros özvegycét fényes nappal az országúton próbálta megerőszkolni. Bálint gyönyörűen versel, de nem bír magával. Legutóbb onokahúgát vette feleségül, amivel megfizette a saját véréét.

– Erről magam is tudok.

– Azonfelül pár órára elfoglalta Sárospatak várát. Kirívó ostobaság, merthogy Patak királyi erősség. Egyszerre két pör indult ellene. Az egyik az esztergomi káptalan eljárása a rokonházasság megsemmisítéséért, a másik hűtlenség miatt. Végül kínos pörbe keveredett Egerben is.

– Mi okból?

Ferenc úr elnevette magát. Ilyesmi vele aztán nem fordulhat elő. Úgy illenek egymáshoz Báthory Erzsébettel, mint kard a tokjába. Előző éjszaka s pirkadatkor is megszeretgették egymást, majd a férfit és az asszonyt az ágyban csevegés altatta el. Rá gondolni is jó volt.

– El nem hinné nagyságod – felelte. – Ezúttal a feleség csalta az urát. Bálint asse tudja, hol áll a feje, erre az egri püspöki bíróság kikapós neje miatt zargatja. Amióta megszületett a fiuk, Jánoska, folyvást betegeskedik. Úgy odavolt, hogy a végrendeletét is megírta. Ami a legfurcsább: Nagyszombatban áttért a katolikus hitre. Mostanság kizárólag jezsuitákkal barátkozik. Ha nagyságodat érdeklé, mi okból, föltételezem, azért, mert vonzza a rend katonás szervezetsége. Szarvasköre menekült, most pedig len Érsekújváron ötven lovas kapitányaként szolgál.

A nap még izzott, de a hévség enyhült, a mocsár felől szél kelt, eloszlatta az istállók bűzét és a várkonyháról terjengő illatokat. Ideje vacsorálni, de az urak az ebéddel úgy elteltek, hogy falat le nem ment a torkukon. Kora este bort sem kívántak, hogy a beszélgetést tiszta fejjel folytassák. Eddig szóba se került, mi okból jöttek össze. Nádasdyt fűtötte a vágy, hogy a vérteszaljai csorbát kiköszörülje, Zrínyi meg eltökélte, hogy a tervezett vállalkozáshoz szegődik. Minthogy az udvar a kudarc miatt senkit se tett felelőssé, a kilátások biztatónak tüntek. A török önhittségét a megghiúsult lórablás az egekig dagasztotta, éppúgy, ahogy a magyarokét egy-egy helyi győzelem.

Ettől kezdve a támadás részleteire szorítkoztak, beleértve a létszámot, a csapatok összetételét, a gyülekezési pontokat s főképp a titoktartást. Abban maradtak: a célt és a pontos dátumot legbizalmasabb embereikkel se közlik. Végül Nádasdy berendelt egy írnot, lediktálta a hevenyészett tervet, szétküldött egy tucat parancsot, ittak egy pohárka malváziát és aludni tértek.

PÁR HÉTTEL KÉSŐBB a vonuló töröknek lest vetettek Kacorlaknál. Derült idő volt. A csillagok apró gyémántokként szikráztak, a telihold a tájat fénybe fűrésztötte s meg-megvillant a mellvasakon és a kopják hegyén. Állt a levegő, a fülledt éjszakában a zászlók és a sisakok tollai se lobogtak. A vezérek a sereget hadrendbe állították és türelmesen várták, hogy a menet felbukkanjon. Úgy lett, ahogy gondolták: a szigetvári, a mohácsi, és a pécsi bég egyesített hada szétszakadozva, a nyeregben bóbiskolva kocogott, a talpasok alig vánszorogtak, a töltetlen sólyomágyúk és a munitiószekerek az oszlopot messze lemaradva követték. Odahallott a nyikorgás, a kimerült bivalyok bőgése, zablacsörgés, egy-egy torokhangú kiáltás. Senki sem ügyelt a rendre. Alig várták, hogy letáborozzanak, az ígás jószágot és a tevéket kicsapják legelni, megfőzzék a piláfot, és holtfáradtan a gyepe dőljenek. A hozzájuk csapódó kutyák az idegeneket megéreztek, de őrzőugatásukkal senki se törődött. A pogány az ebeket tisztátalannak tartja, így hát rájuk se hederített.

– Türelem – morogta Iccés hadnagynak Nádasdy. – A bégek az akindzsiket⁶ küldik, hogy nézzenek szét. Nem ostobák.

– Meddig várunk nagyuram?

– Kelmed is megtapasztalta, mi hanyag az a fölfogadott albán csűrhe. Zrínyi főkapitánnyal megállapodtunk, a támadást önagysága kezdi.

Egy félszázad az oszlopot tessék-lássék körbenyargalta, majd visszaügettek és jelentették, sehol sincs mozgás. A dombok a magyar hadra mély árnyékot vetettek, a lovak rezzenetlen ácsorogtak, a katonák csöndben várták a parancsot. Ha az akindzsik éberebbek, fölfedezhették volna a fegyverek villanását és a talpasok csatárláncát, de a fáradtság és a nemtörődömség elaltatta a veszélyérzetüket. A török nekiállt tüzeket rakni és fölállogatni a vezéri sátrakat. Vízért mertek a patakából, némelyek belegázoltak és vérhólyagos lábaikat áztatták. A tábor máris zsbivásárra emlékeztetett. Az éjszakát fölverte az ordítózás, röhögés, a cölöpök döngése és az éledező máglyák

pattogása. A lángok a körletet fényesen bevilágították, ugyanakkor elvakították az öröket. Nem számítottak rá, hogy a magyarok ekkora hadra merészelnék támadni.

Hirtelen üvöltés harsant: – Hujj rá!

Feldübörögtek a vágta ugratott lovak patái, lenyaklottak a kopják és vasfalként rontottak a mit sem sejtőkre. Zrínyiék a tábornot egyetlen futamattal legázolták. A széleken a talpasok kilőtték a muskétákat, majd kivont karddal rohantak csatázni. A török összevissza futkosott, mint fölzavart bolyban a hangyák. Páran megbotlottak, a tűzbe zuhantak, ordítva kiugrottak és lángoló kaftánban fetrengtek a fűvön. A szikrák kiégették a sátrakat, a rémült lovak sikoltva nyerítettek, az agák értelmetlen parancsokat osztogattak, de legtöbben egymást akadályozva menekültek. A janicsárok sorfalba álltak, de csak egyetlen sortüzet tudtak leadni. A kopjások a bölököt darabokra szakították, majd a gyalog védekezőket eltökélten szúrták-vágták, míg a mezőt és a patakpartot kezdték elborítani a véres tetemek.

Ám az odébb tanyázó szpáhiknak sikerült nyeregbe lódulni és arcvonalba rendeződni. Egy század vértés dzsebedzsi s a bégek testőrsége ugyancsak lóra ugrott és urakat közrefogva, harcolva hátrált.

Ekkor jött el Nádasdyék ideje.

Átugratták a patakot s a kiöntésen csillogó vízpermetet kavarva a dzsemajeteket vágtaiban előzönlőtték. A lendület és a számbeli fölény percek alatt megmutatkozott. Dörögtek a kurtányok, hussantak a szablyák, a bandérium egyetlen ökölbe szorítva lesújtott. A törökök a szélesebb rohamnak képtelenek voltak ellenállni. Mintha az éjszakából üvöltő dzsinnek fürgetege támadna, kétségbeesett futásba kezdtek.

Rosszul tették.

A támadóknak hátat adni sose jó. A huszárok a szétszórtan menekülőket egyenként fölhajtották és levagdalták. Az üldözés fürjvadászatra hasonlított, végül a botladozva vagy nyergeletlen lovon szökdösők belátták, a szabadulás reménytelen. Egész századok dobálták el a fegyvereiket és föltartott kézzel rimáncodtak kegyelemért. A kergetőzés mézárálássá fajul, ha Nádasdy és Iccés nem állítják meg. Bár a belátás távol állt tőlük, feleslegesen pusztítani sem akartak, elvégre a török is ejt foglyot. A vérbe részegült katonákat alig lehetett lecsillapítani. Mindnek volt megbosszulni valója, legyilkolt családjukért, bajtársaikért, a fölgyújtott falvakért, a romba dőlt templomokért, a letiport vetésért, a nyomorúságos életért, amit rájuk kényszerített a háború. Legtöbbjük már azt se tudta, mi az irgalom, de a parancs a kopjásokat nagy nehezen észhez térítette. A foglyokat összeterelelték és alaposan átkutatták. Kinek mi je volt, sebesen eldobálta, mert tudta, ha ruhái közt csak egy bicskát találnak, helyben ledöfik.

Végül a tömeget a seregdeákok megszámozták és jelentették, kerek ezerháromszázan vannak. A mocsárba szorultakat nem keresgéltek, mert onnan épen kikeveredni lehetetlen; ha pár szerencsésnek sikerülne, a pákászok mindet agyonvernék. Bármilyen furcsa, a rajtaütésnek mindössze tizenegy magyar halottja volt.⁷

A harcnak alig nevezhető öldöklés nyomán a török java elesett, de a pécsi és a frissen kinevezett koppányi bég életben maradt. Testőrségük hullái százával borították

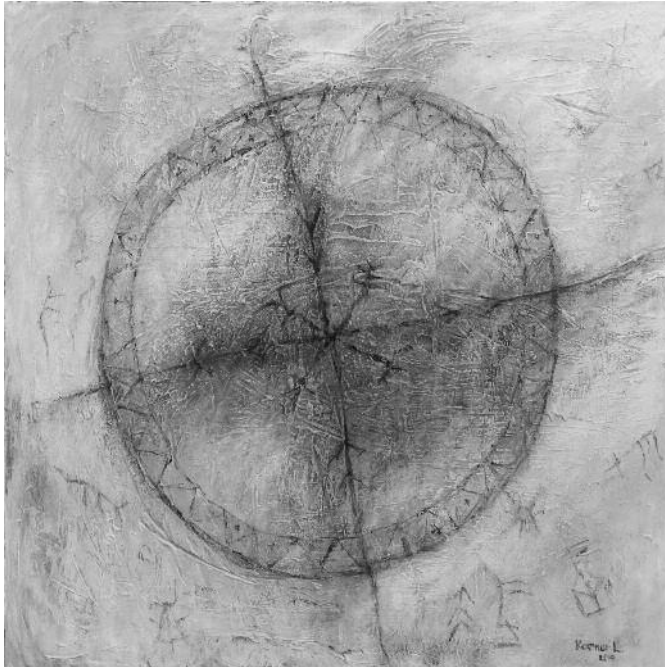
a gyepet, ők maguk pár könnyű sebbel megúszták. Egyedül a portyát kezdeményező Sasvár szigeti bégnek sikerült elszöknie, holott Zrínyiék leginkább őt akarták elfogni. Ám a két vezér így se panaszkodhatott. A gazdag zsákmányt szeptember hatodikán bocsátották kótyavetyére, melyen megjelent a császár képviselője is. A Haditanács Zrínyit és Nádasdyt dicséretben részesítette. Amazok nem értették, míg ráeszméltek: a vértessaljai vereség után a hadvezetésnek kell a siker, mint falat kenyér, főképp az európai udvarokban. A birodalmi rendek végre láthatják, mire költik a pénzüket.

Ahogy mondani szokás: szarnak-bajnak nincs gazdája. A budai pasa kerek-perek letagadta, hogy Sasvár bég és társai az ő tudtával verődtek össze és indultak portyázni. Ungnad Kristóf báró, császári tanácsos Szinán mentegetőzéséből szót se hitt, majd a diadalért Zrínyit és Nádasdyt a Haditanács elismerésére terjesztette föl. Utóbbi a diplomát szinte közönyösen fogadta. Ha örült is, abban az esztendőben újabb csatára nem vállalkozott, inkább barátaival: Pálffyval, Illésházyval és kisebb rangú személyekkel sűrű levelezésbe bocsátkozott. Ő aztán tudta, a török a vereségbe sose fog belenyugodni. Attól tartott, a fegyvernyugvás megszegése nagyobb szabású hadjáratba torkollhat, melyre sem a királyi katonaság, sem a zászlósurak bandériumai nincsenek fölkészülve. Báthory István halála óta⁸ a lengyel szövetség terve füstbe ment, Erdélyt lekötötte az alkudozás és a pozícióharc. E nagy uralkodó távozása a Habsburgokkal szakítás reményét lábon kaszálta el.

BÉCS VÁROSA nem okult az 1529. évi ostromból s a környék szüntelen csatározásai-
saiból. A falakat ugyan megerősítették, de nem állták útját a házak és a favázás viskók
terjeszkedésének. A landsknechtek⁹ szétszórtan tanyáztak, a kapukat hanyagul őriz-
ték s csekély fizetségért jóformán bárkit beengedtek. A polgárok, s a Hofkriegsrat is
szentül hitte, a vonuló török fönnakad a dunántúli várak láncolatán, ahogy 1532-
ben Kőszeg, majd 1566-ban Szigetvár alatt. Bár e cinikus szemlélet a magyarokat föl-
háborította, Bécs védelmét nem befolyásolhatták. Örültek, hogy a meg-megújuló
harcokat Ernő főherceg legalább a városból figyelni.

Az 1588. évi országgyűlés Nádasdyt beválasztotta egy grémiumba, mely a Drá-
vától a Dunáig terjedő országrészt ellenőrizte. A nádorfi ebben a minőségében más-
ként tárgyalhatott, mintha a védelemért csak a maga nevében emelne szót. A rendek
őt is felelőssé tették, hogy útját állja a romlásnak és a hadvezetést cselekvésre ösztö-
nözze. Szerencséje volt: áprilisban Ernő magához rendelte és jó ideje először kérte
Ferenc úr személyes véleményét.

Bécsbe menet a táj elrettentő képet mutatott. A fölégetett falvak és tanyák, a mí-
veletlen szántók, a gazos szőlők, kivágott gyümölcsfák elkedvetlenítették a sokat lá-
tott katonákat is. Jóformán lépést se tettek, hogy ne botoljanak csontvázakba,
oszladozó hullákba, széttört szekerekbe, elhagyott kápolnáknba, a pusztulás megannyi
jelébe. Egyre többen hitték, innen nem lehetséges föltámadás. Ha útközben törökbe
botlanak, egy sem ússza meg élve. Az elvadult földeket s a tavaszi fölmelegedés nyo-
mán bűzlő tetemeteket a bandérium lelkésze is fortyogó dühvel bámulta. Úgy döntött,

Karmel László: Jelek

Frimmel Gyula: Fehér éjszaka

az istentisztelet során a kopjasokat irgalmatlan bosszúra készíti. Ezúttal nem a könnyörtetes Jézust, hanem az égi seregek vezérét, Mihály arkangyalt és a filiszteusokat kiírtó Dávid királyt veszi példabeszédébe. A környék tüskés bozótjával a júdeai sivatagra emlékeztette s még annál is rosszabbra, hisz a környék pár éve még virágzott.

A bandérium Bécstől futamatnyira táborot vert, majd Nádasdy pár kopjással a Burgba küldte a seregdeákat, hogy megtudakolja, mikor óhajtja a főherceg fogadni. Úgy vélte, csak az két-három nap, míg az írkoknak sikerül átjutnia a léhűtők hadán. Tévedett. Ernő üzent: Ferenc úr még aznap este keresse föl. Azzal se bíbelődött, hogy a nádorfit írásban utasítsa, holott passzus nélkül a kabinetbe nehéz bejutni. Mindig akadnak fontoskodók, kik meggyőzése hol ígéretekbe, hol pénzbe kerül, ám ezúttal Nádasdyt nem akadályozták. A spanyol testőrség már az udvaron sorfalba rendeződve tisztelgett, a lépcsőn maga a főajtónálló, Rosenberg gróf várta és tollas kalapját lekapva köszöntötte. Ferenc úr alig bírta elrejteti gúnyos mosolyát. Tudta, a kalapemelés gondosan kiszámított íve nemcsak a vendég rangját, a főhercegi kegy pillanatnyi állását is mutatja. Maga épp csak megbillentette a süvegét és beljebb nyomakodott. Kísérete a tükörteremig követte, majd egy sarokba húzódva várták, hogy egy lakáj urukat szólítsa. Az udvarban jártas Nádasdy a csoportokat elnézegetve arra a következtetésre jutott: a tanácskozás hadi természetű. Az ablakfülkékben és a csiszolt parkettán csupa főkatona ácsorgott: vesztfáliai, szász, bajor, osztrák zsoldosvezérek, talján hadmérnökök, cseh muskétás regimentáriusok, krajnai és horvát zászlósúruk meg egy sereg főrangú kalandor.

Az érkező Ferenc urat elismerő pillantásokkal méregették. Tudtak a kacorlaki diadalról. Némelyek elirigyelték, noha nekik is jól jött; megnövelte a hadsereg fontosságát. Ernőt nem szükséges győzködni, de a Habsburg-uralkodóház tagjaként nemcsak Rudolf bátyjára, hanem a Szentszék és az európai dinasztiák érdekeire, valamint az ősellenség franciák aknamunkájára is gondolnia kell. A Német-Római Birodalom nem felejtette el, hogy I. Ferenc király szövetséget kötött Szulejmán szultánnal s a pogánynak pénzt és hadianyagot küldött. Esztergom 1543. évi ostromakor a támadásban részt vett egy teljes francia üteg is. Pápai tiltás ellenére gallok, itáliaiak és a spanyol inkvizíció elől menekült zsidók segítettek megteremteni a korszerű török fegyvergyártást. Amit az oszmánok nem tudtak előállítani, azt a franciák a genovai hajóhad segítségével továbbították az elfoglalt Égei-tengeri kikötőkbe és Sztambulba.

Nádasdy mindezekkel tisztában volt s még többel: a lotharingiai herceg ingadozásával, az itáliai városállamok marakodásával, a protestáns német fejedelmek súlyosbódó ellentéteivel, mindenekelőtt a magyar rendek megosztottságával. Évek óta mardosta a felismerés: nem kell ide a török, Európa nélküle is elpusztítja saját magát. Ám egyelőre bizakodó hangulatban ácsorgott. A szükszavúságáról és parancsoló modoráról ismert főherceggel császári bátyjánál könnyebben lehetett boldogulni, mert a hadi helyzettel tisztában lévén a katonákkal sose volt ellenséges. Távol állt tőle a gőg, melyet Rudolf eszelős természete és vélt szellemi fölénye az országgal szemben

táplál. Ernő, mint a Magyar Királyság katonai főkormányzója felelősen viselkedett, ami a Habsburgok közt egyedülállónak tűnt, Miksa és többé-kevésbé Ferdinánd óta.

Az ápolit küllemű, sima homlokú, figyelmes tekintetű hatalmasság állva fogadta. Keményített csipkegallérja, remekműű díszpáncélja és vagyont érő toledói spádéja nemcsak katonára, jó ízlésű világfira vallott, ki küllemében nem marad el a pompakedvelő itáliai hercegek mögött. Adott magára s arra is, hogy a színe elé járulók méltó öltözéket viseljenek. Nádasdy ennek tudatában bújt feszes sárga szattyáncsizmába, fűzőld aranygombos bársonyköpenybe és bíborszín ujjasba. Felkötötte drágakövekkel kivert kardját, mert tudta, a főherceg a harcias megjelenést nemhogy elvárja, kifejezetten megköveteli. Ernő beérte egyetlen térdhajtással s nyomban a tárgyra tért.

– Győzelmeik dicséretesek. Ugyanakkor a Haditanács jóváhagyása nélkül kalandoznak. Folyvást rákényszerítenek, hogy kínos magyarázkodásba bocsátkozzák feleséges fivérem előtt. Erre válaszoljon.

Ferenc úr, míg a parancsot mérlegelte, elfehéredő ujjakkal szorongatta a kardját. Nem jött indulatba, de tudta, egyetlen elhibázott közlés nemcsak az ő sorsát, a Hofkriegsrat döntéseit is befolyásolja, noha a tájékozott Ernő pár mondatból nem von le messzemenő következtetést. Ám a főkormányzónak figyelembe kell vennie a birodalom helyzetét és sok mást, ami a fegyvernyugvásnak hazudott háborúval nincs közvetlen összefüggésben. Így hát szavait gondosan megválogatva higgadtan válaszolt:

– Főhercegi fenséged jó szándéka és tisztánlátása bátorít, hogy kertelés nélkül feleljek. A kacorlaki rajtaütés előtt tudomásunkra jutott: a török portyára készül. Négy szandzsákbég vonta össze a hadát, hogy tüzellel-vassal pusztítsa a Drávaközt. Nem várainkra támadt, hanem azok hátországra, hogy lehetetlenné tegye az őrség ellátását. Bevált taktika, nemcsak Pannóniában, Bécs környékén is.

– Vegyük a következő ügyet. Maga és társai nyíltan szembeszegülnek az uralkodó határozataival. Ez hűtlenség, sőt felségárulás gyanúját veti föl. Mi a magyarázata?

– Fenséged olyannyira jóakarónk, hogy merészelek saját tekintélyével érvelni. A császár – rosszhiszemű tanácsosai közbenjárása miatt – megváltoztatta a pozsonyi diéta döntését. Ezzel fenséged presztízsének ártott, ráadásul megnehezítette a hadvezetés dolgát. A Habsburg-ház teljhatalmú megbízottjaként a végzéseket fenségeddel hagyattuk jóvá. Mi elsősorban főkormányzónkra, tehát fenségedre hallgatunk. Nem futkoshatunk örökké Prágába a támadás elhárítása végett, jobban mondván annak engedélyeztetéséért. Mire a tanácsurak fölfogják, miről van szó, a szerünk leégett. Akkor aztán hiába levelezgetünk, egy teljes országrész odavan.

– Nincs helyzet, melyből ne tudná kibeszélni magát. De belátom, vannak halasztást nem tűrő döntések. S azokat a helyszínen szükséges meghozni. Nagyságod nem vesztette el az udvar kezgyét. Már csak egy kérdésem van. Hajlandó Illésházy mellett bíráskodni? A vitatott-Bánffy örökségről van szó.

– Hálásan köszönöm fenséged bizalmát. Vállalom.

– Minekutána a dolog elrendeződött, írjon egy fölterjesztést. Foglalja össze, milyen erőkre van szükség a Dunán inneni helyzet pacifikálásához.¹⁰ A dolog veleje: létszám, fegyverzet, az alakulatok összetétele, utánpótlás. A mappán jelölje ki a gyü-

lekezési pontokat és a fölvonulás irányait. Tegyen javaslatot a tisztikarra és a magasabb egységek parancsnokaira. Tábori ütegekkel ne foglalkozzon. Azokat magam óhajtom biztosítani. Elmehet.

Nádasdy szótlan térdet hajtott, majd átgázolt a tükörtermen, magához intette a kíséretét és nagy léptekkel távozott. Fölvidította, hogy a főherceggel a vártnál jóval könnyebb volt szót érteni.

Holott vele is keveredett már keserű vitába.

A kiváltó ok, berenhidai Huszár Péter személye időnként neki is, Batthyány Boldizsárnak is derekasan megnehezítette a dolgát. A néhai Gyulaffy Lászlóra emlékeztető hírhedett bajnívó nap mint nap fölpiszkálta maga ellen a sorsot, illetve a hadvezetés rosszallását. Sorra kihívta a török legjobb harcosait – csupa főembert – majd a lovuktól és fegyvereiktől megfosztott véres tetemeket nevetve tétette saroglyára. A legkirívóbb esetre még 1582-ben került sor, amikor is Ferhád agát döfte le, noha szerencsétlent maga a budai pasa ösztönözte, álljon bosszút fogságban sínylődő öccséért, Dzsáferért. Ezek után Ernő Istvánffy István kapitánnyal együtt Bécsbe rendelte s a két katonát tömlöcbe záratta. Az injuria¹¹ végsőkéig fölháborította a rendeket. Példátlan eljárás, ráadásul Huszárékat épp Georg Teuffel győri generális jelentette föl, jóllehet a párviadalra előzetesen engedélyt adott. A rabok Batthyány Boldizsárnak írtak, mire nagy nehezen sikerült kiszabadulniuk. A letartóztatás megalázó volt, de csak arra szolgált, hogy Ernő megnyugtassa a méltatlankodó törököt. Huszár még abban az évben szétvert egy szpáhi portyát, ám a zavaros viszonyokra jellemző: a sikert az udvar egy aranyozott ezüst kupával jutalmazta, mi több, maga Teuffel javasolta, hogy Hajmáskért a krakélernek adományozzák. A gyilkos kedvű katona ezeröttszáznyolcvanötben kihívta és levágta Halil béget, végül akkora hírnévre jutott, hogy a neves csákvári Hasszán tőle kért tanácsot egy párviadal ügyében. Miután sorra visszaszerezte a hódoltság falvakát, Salm gróf főhadszemlélő Huszárnak engedett hét Tolna-vármegyei települést, név szerint Püspökszékhelyt, Parragszékhelyt, Czétényt, Egrest, Kölesdet, Bikádot és Bannát. Az adományt a Hofkriegsrat ajánlása nyomán Rudolf császár és király is megerősítette.¹²

Ugyanakkor a veszekedés, ez a magyar átok összeugrasztotta a pápai főkapitánnyal, Majthényi Lászlóval. Fölöttese megharagudott, mert a várórség egy részét tudtán kívül parancsolta Ali koppányi bég ellen. Végül olyan dühbe lovalta magát, hogy a tárgyalás végett Pápára érkező Teuffel, Nádasdy és Dersffy sem voltak képesek lecsillapítani. Annak ellenére, hogy asztalukhoz ültették a foglyot, aki bevallotta, Kéthelyt és Hídvéget ő tette földdel egyenlővé. Ali szép szál, jó arcú embernek látszott, sérült balkeze és barázdált homloka ellenére is. Az urak tudták, a bég öt várban szolgált s egyetlen vereségét Kacorlaknál szenvedte el. Csöndesen borongott, míg Majthényi és Huszár marakodtak.

– Engedelmem nélkül intézkedett! – üvöltötte Majthényi. – Juhász kend, hogy a nyáját kedve szerint pásztorolja? Annyiba se veszi a regulát, mint paraszt az ócska süvegét!

– Ne parasztozzon! – morogta a másik. Majd hirtelen fölemelte a hangját: – Tajfel generális úr ide vagy oda, leverem, oszt’ mehet fődvárra deszkát árulni!

– Kivel beszél kend? Nem a komája vagyok!

– Láttam má’ főkapitányt véres fejjel kotródni! Csihadjon, vagy pokrócba’ viszik el!

Majthényi a kardja után kapott, de Nádasdy közbevetette magát. Ilyenkor látszott, nemcsak a szablyához ért, a szavaknak is nagymestere. Meggyőzően beszélt, mintha a felek haditörvényszék előtt állnának, bár a tárgyalás Teuffel jelenlétében annak minősült. A generális bosszúsán meredt az urakra, de Ferenc úr csöppet se zavartatta magát.

– Nem engedhetjük, hogy két ilyen kiváló katona összetűzzön. Kérem nagyságokat, a bég jelenlétében haragjukat mérsékeljék. Ami a regulát illeti, Majthényi főkapitánynak van igaza, de a vicekapitánynak kivételes helyzetben kellett intézkednie. Nélküle nem győzünk Koppány alatt. S most nem képeznék vita tárgyát, kit illet a fogoly.

– Naccságos uram – kezdte Huszár – Alit nem engedhetjük át öfelségének. A váltság nemcsak az enyim. Társaim joggal követelnek részt belőle. Kilenc zászlót, két főrabot és egy trombitást küldünk a prágai udvarba. Érték be velük. Asse tuggyuk, kapunk-e hópénzt. Mivel töccsük meg korgó gyomrunkat? Ha a császár a béget elszedi, mahónap éhen döglünk!

– Igaza van. Öfelsége beláthatja, mi fontos a fizetség és a rabok cseréje. Rossz tanácsra hallgatva lefejeztette Mankucs agát, holott az övéi kiváltották volna.

Noha von Teuffelt Ferenc úrnak sikerült meggyőznie, Ali megtartásához nem járult hozzá. Nem tehetette, mert ahhoz nem bírt felhatalmazással, de Nádasdy nyomós érveivel se vitakozott. Majthényit azonban nem tudták lecsillapítani. A felek úgy megharagudtak egymásra, hogy látszott, egyhamar nem békülnek meg. Abban maradtak, a főkapitány Zólyomba kéri magát, Huszár átveszi a pápai parancsnokságot. Teuffel is távozóban volt Győrből. Kupát emeltek, kedvetlenül kiitták, végül Majthényi a bég jelenlétére hivatkozva a generálist az ablakfülkébe hívta. Volt annyira tisztességes, hogy Huszár kinevezéséért és megnövelt zsoldjáért folyamodjon. Teuffelt arra kérte, járjon közbe az új győri főkapitánynál, Ferdinand Nogarollánál, és a Haditanácsnál. Végül megegyeztek: újabb intézkedésig Ali Pápán marad, de váltságról, fogolycseréről szó se lehet.

ERDÉLYBŐL ROSSZ HÍREK ÉRKEZTEK, bár jó is volt köztük. A rossz a két éven át pusztító pestisjárvány, mely egész falvakat néptelenített el. A fekete halált csak a bezárkózó szász városoknak sikerült megúsniuk, meg azoknak, akik lóhalálában a Székelyföldre menekültek. A jó: a medgyesi országgyűlés kiűzte a veszedelmes túlhatalomra vergődő jezsuitákat. Nádasdyék azt is örvendetesnek tartották, hogy a közismert besúgó Giorgio Blandratát, az unitáriusok vezérért saját unokaöccse mérgezte meg. Az is biztatónak tűnt, hogy Zsigmond fejedelem Várad főkapitányává a

bihari főispánt, Sibrik Györgyöt nevezte ki. A Vas vármegyéből elszármazott Sibrik nemcsak kiváló katona, hajlékony diplomata hírében állt. Báthory oldalán részt vett Pszkov bevételében, majd ő vezette a béketárgyalásokat a cárral. Erdélybe visszatérve lehűtötte a forrongó felekezeteiket, amivel sikerült a villongásoknak elejét venni. Ki tudja, hová fajulnak, ha a Báthory-féle türelmi politika következetes alkalmazásával nem boldogul? A tárgyalások során eltökélt lutheránus létére kivívta a pápai nuncius, sőt a lengyel jezsuita tartományfőnök elismerését is.

A medgyesi gyűlésen hiába próbált Zsigmond ellenállni, a rendek a Jézus Társaság kitiltására kényszerítették. Dühítőnek vélték, hogy kolozsvári skólájukban már tizenhat kálvinista lelkész fia tanulnak, a szervezet folyvást terjeszkedik, és ijesztő befolyást gyakorol az ifjú fejedelemeire. Végül Zsigmondot megfenyegették: ha nem enged, megtagadják az adófizetést és nagykorúsításához sem járulnak hozzá. Az atyákkal Kovacsóczy főtanácsos közölte: ügyük immár nem hittételeiken múlik, hanem a hatalmi viszonyokon. Ha a fejedelem melléjük áll, trónját veszti. A rendek a spanyol inkvizícióra és az elrettentő francia példára hivatkoztak. A párizsi Szent Bertalan éj, vagyis napnyugtától napkeltéig több ezer protestáns kiirtása, beleértve Coligny admirálist és a hugenotta főurakat, erdélyi testvérháborúval fenyegetett. Ettől rettegtek a katolikusok is, így hát a döntésbe a tizenhét éves kamasznak muszáj volt belenyugodnia.

Csakhogy nincsen öröm ürm nélkül.

Hiába mondott le betegségére hivatkozva Giczy kormányzó, Geszthy főkapitány – eddigi magatartásával szöges ellentétben – megpróbálta megöletni. A becsvágy őt is magával ragadta, bár a nemtelen eszköztől eltekintve többé-kevésbé igaza volt. Gálffy Jánossal, a fejedelem korábbi tutorával és Gyulay főtanácsossal nem akartak Zsigmond s egy erélyes kormányzó kettősén változtatni, már csak azért sem, mert az ifjoncot nem találták érettnek az uralkodásra. Geszthynek a tisztségre esélye sem volt, Giczyt a medgyesi diéta után két héttel elragadta a halál. Vele nemcsak a végvári harcok kiválósága, a méltányos és puritán személyiség, Erdély politikai egyensúlya is távozott.

Noha Nádasdy a zűrzavarnak jelét látta korábban is. Kezdve azzal, hogy a Báthoryak a lengyel trónra nem számíthattak. Hiába maradtak a király unokaöccsei, András és Boldizsár Varsóban, a polonusok Wasa Zsigmondot választották. Giczy belátta, a svéd a kisebb rossz, így hát az ostromlott Krakó fölmentésére sereget küldött, majd a lengyel hadakkal egyesülve Habsburg Miksa főherceget tönkrevérték. Időközben a Báthory família tagjai és az udvari érdekcsoportok közt kitört a hatalmi harc. Ifjabb István még attól sem riadt vissza, hogy a fényes Portán magának kérje a kormányzóságot. A király halálakor Erdélybe visszatérő hivatalnokok helyet követeltek az államigazgatásban, míg a katonák a seregben próbáltak előbbre jutni. A padovai univerzitáson végzett humanistáknak: Sennyey Pongrácnak, Jósika Istvánnak, Bogáthy Miklósnak és Bodoni Istvánnak az érdeemes idősebbeket pár hónap alatt sikerült magukra haragítaniuk. Gyulafejérvárt megosztotta a vallási különbség is. Bár a katolikus fiatalok képesek voltak együttműködni a kálvinista Bocskai Istvánnal, az

unitárius czegei Wass Györggyel, Haller Gáborral és Kornis Gáspárral, a hitviták a dolgot nem könnyítették meg. A rendek elégedetlenségét az is szította, hogy a teljhatalmú fejedelem mellé nemcsak consiliumot, azon belül a döntéseket felülíró háromtagú tanácsot rendeltek. Ráadásul a régiek mellé került Iffjú János és Petrisevich Horváth Kozma, vagyis a Báthoryak szervitorai, a közélet érdekes, de nem eléggé tekintélyes szereplői. Legtöbbször úgy érezték, a homo novusok¹³ miatt a döntésekből lassacskán kiszorulnak.

Ferenc úrnak a tudósítás olvasgatásakor a temérdek névtől zúgott a feje. Zsigmond absolutus princeps¹⁴ lett, de a rendszer kialakulása során az erdélyi vezetés elemeire hullott. Származás, személyi ellentétek, képzettség, felekezeti, vagyoni- és körkülönbség mind a megosztottságot szították. Nádasdy kénytelen volt belátni Antonio Possevino jezsuita igazát: az erdélyi főnemes ifjak jobb szeretnek vagdalkozni, mint tanulni. A szerzetes a jelenséget részben a fiatalok heves vérmérsékletével, részben az állandó harci készséggel magyarázta.

Éppúgy, mint Magyarországon.

Márpedig a török ellen kitörőben lévő háborút és a Habsburg-befolyás gyönggítését, netán kiküszöbölését Transzszilvánia romlása jócskán megnehezítette –, ha nem tette lehetetlenné.

KÉPZELJE IMRE – kezdte Nádasdy – mi jutott el hozzám!

Az istálló előtt egy frissen szerzett török kancát vizsgálgattak. A gyönyörű állat fújtatva-toporzékolva próbált a kötőféktől szabadulni, olyannyira, hogy a hadnagy alig értette urát. Végül a jószágot egy lovász elvezette, fölballagtak a lépcsőn és bedobbantak a tékába. Ferenc úr nyugalmasabb időkben szeretett a katonáival társalogni, kivált Iccéssel, mert nemcsak bizalmas emberének számított, kolostori neveltetése során megtanult írni-olvasni. Mi több, az ádáz képű hadnagyot a literatura kifejezetten érdekelte. Ritkaság a kopjások közt, kiket úgy elvadítottak a harcok, mint gaz a szántást. Az egykor míveltségéről híres Pannónia sötét tudatlanságba süppedt. Sárvár, a németajkú Sopron és Nagyszombat kivételével az egész Dunántúlon egyetlen nyomda sem akadt. Kurtanemesektől az iparosokig és az előjáróig senkit sem érdekelt a betűvetés, legföljebb a muzsika: vitézi énekek, parasztnóták, öthúros lant, töröksíp, pikula, hegedű, citera, csörgődob meg az ivás. Úr és szolgálja versengve borozott – bármi karcos csigert –, mert a kutak fertőzött vizétől összefosták magukat, vagy kólikába estek. Az élet egyik napról a másikra zajlott. Az emberek már annak is örültek, ha megtarthatják.

Nádasdy a hadnagyot helyvel kínálta, az asztalon heverő paksamétákba túrt, előkotort egy ívet, kisimítgatta és rövidlátóan beleolvasott. – Van egy legény – morogta – Wathay Ferenc¹⁵ nevű. Emesz írását Pápáról kaptam. A fickó húszesztendősi léteére főlegény. Nem ér föl Balassával, de máris figyelemre méltón versel.

– Nem hallottam róla.

– Apja, Lőrinc a cseszneki vár kapitánya volt. Az ifjoncot anyja Sopronba küldte tanulni, majd katonának állt. Tihanyban kezdte Mesteri János alatt, most pedig len Huszár uram embere. A kapitány jónak látta, hogy elküldje egy rólam szóló poémáját. Érdekli?

– Hogyne. Nagyságod az imént emlegette: oda a költészet Pannóniában.

– A jelek szerint vannak még literátusok. No de hallgassa:

*Kiváltképpen benne a főbb virtus vala,
Hogy az Jézus Krisztust tanéttatja vala,
S amaz apostoli igaz hit es vala
Lelke bizodalma: s nem tétováz vala.*

*Az Krisztus hajóját, anyaszentegyházát
Igazán viseli vala ő kormányát,
Vagy mint az jó pásztor, forogja ő nyáját
Ő is úgy: ha hallá farkas ordétását.*

– Szép!

– Bizony az. Megérdemli, hogy igyunk rá.

A cseléd, mintha az ajtón át is szeme lenne, ezüsttálcán hozta az édeskés vörösbort, kristálypoharakba töltögette és hajlongva kihátrált. Nádasdy hanyagul, Iccés óvatosan kézbe vette, koccintottak és derűsen kortyoltak. A csöndet csak a madarak pittyegése, a mocsárban a nád suhogása, néha egy rikoltás verte föl. Jólesett ejtőzni s a verset ízlelgetni. A bor is illett hozzá. Ritka alkalom, mert Nádasdyt elfoglalta a tervezgetés, Iccést a bandérium gyakoroltatása, a készenlét és a török rajtaütések elhárítása. Rég beletörődtek, hogy a helyzet csöppet se békés. Bár Rudolf császár, a padisah, a szandzsákbégek és az udvarhű főurak a csatározásokat fegyvernyugvásnak nevezik, tisztában vannak vele, hogy a kifejezés mennyire álságos.

– E pokoli századdal a história se tud mit kezdeni – közölte Ferenc úr. – Utódaink majd abban a hiszemben olvasgatják, a magyarság farkasok gyülekezete.

– Egy fenét jóuram – vigyorgott Iccés. – Birkák vagyunk. Csak a torkunk véres. Kérdezze meg akármék Habsburgot. Megülnek az akolban, oszt' ugatnak ránk. Nem őrzik a nyáját, ha mi magunk nem tesszük.

– Az a dolgunk – felelte Nádasdy kurtán.

– Okulni a történelekből?

– Azokból is. Volt egy török történetíró, a neve Ibrahim Pecsevi. Batthyány Boldi a bécsi hadilevéltárban nemrég föllelte egy irományát. Latinra fordíttatta és megküldte nékem. Pecsevi így fogalmazott: *A magyarok bős zroszlánokként harcolnak.* A jóember költő is volt. Ezeröttszázhatvanhatban írt egy verset. Valahol az is megvan.

Felállt, a polchoz lépett és addig kutakodott, míg rátalált. A betűk a pergamenen bonyolult mintákként kanyarogtak. A kádikon és mullahokon kívül ember ki nem

igazodna rajtuk, de Batthyány csatolta a fordítást. A költemény nem sokkal Szigetvár bevétele után íródott, amikor a padisah szűkebb környezetében is alig néhányan tudták: Zrínyi Miklós halálakor Szulejmán is életét vesztette.

- Ha akarja, fölolvassom.
- Tiszteljen meg véle.
- Másféle rigmus, mint a mienk, de érdemes megszívlelni. Nos hát:

*Még a szegények is egészen meggazdagodtak,
Hold-képzűeket, rózsaaarcúakat, bimbóajkúakat,
Fogtak a gázik s ittak Dzsem serlegéből.
Fiatal ciprushoz hasonló szép természetűeket,
Ölelgettek s szorítottak szívükhöz.
Gyönyörű hurikhoz hasonlított minden leány.
Olcsón keltek el a foglyok,
Mert száma sem volt a szüzeknek.
A tábor pénzbe és áruba fulladt,
Zsákmány és pénz volt mindenfelé.¹⁶*

– Nem tetszik nagyuram.
– Hát még ha tudná: Szigetvár alatt a török nemcsak a lányokat-asszonyokat használta, a serdületlen fiúcskákat is. Ilyen a pogány erkölcsé. Miféleképpen is léteznek szodomiták, de emez undorító szokás nem általános. Francia földön sokkal inkább. Királyuk, harmadik Henrik ezért képtelen utódot nemzeni.

– Nocsak. Mindenről értesül nagyságod?
– Istennek hála nem. Így is majd szétreped a fejem a sok hírtől. Főképp a rosszaktól.
– Éspedig?
– Ha nem untatom velük... A lelkészek minden csip-csup hitvitával hozzám futkosnak. Igyekszem, hogy ne osszák meg a bandériumot. A vallás az, ami, beleértve a lelkiismeret szabadságát. Mink lutheránusok megköveteljük, de a pápistáknak s a kálvinistáknak is jár. A felekezeti gyűlölség növeli bajainkat.

– Nem nagyságod dolga igazságot tenni.
– A papok főispánjukként fordulnak hozzám. A helyét hitűeket legújabbban épp a kiváló Beythe magister vezérli. A kálvinizmus a reformáció vadhajtsága, éppúgy, ahogy az unitárius tévelygés. Szennyezik az egyetlen tiszta forrást, az ágostai hitvallást, mellyel Luther Márton a híveket a Szentírásból itatja. A viszály sorvasztja a lelkeket. A pápisták szerint nem véletlen, hogy templomainkat kakas díszíti. Merthogy a protestáns felekezetek örökké kakaskodnak.

– A kakas nem azt jelképezi.
– Az éberségről szól, arról, hogy Péter Jézus Krisztust háromszor tagadta meg. A másik meg a betlehemi csillagot. Mink megreformáltak a keresztet elvetjük. Sírköveinken, fejfáinkon is a bánat szimbólumát, a fűzet használjuk. No de ezt kelmed is tudja.

– Nem baj, ha nagyságod emlékeztet rá. Noha a hóttak mindegy, kereszt avagy fűz alatt nyugszik.

– Néki valóban, de övéinek nem. Legrosszabb temetetlen porladni, vagy ha a hullákat gödörbe hányják. Túl sok halom csúfítja a mezőket. A törököt fene bánja, de a mieink nem ezt érdemelnék. Igyunk a vitézek örök nyugodalmára.

Ferenc úr saját kezűleg töltött, a metszett poharakat összeverték és fenékig itták. Iccés felfigyelt a koccanásra, mely csengettyűére hasonlított. Vagy lélekharangéra? A nádorfi pár szava jócskán elkedvetlenítette. Éjszakánként a holt bajtársak árnyai hajnalig zaklatták. Álmatlan hevert a derékaljon, míg elnyomta a fáradtság és féléber állapotba süppedt. Idejét se tudta, mikor volt képes a szolgálatot derekasan kipihenni. Nem is nagyon vágyott rá. Az állandó készenlét hozzáőnt, mint a láncing és a mellvas. Már az nagy dolog, hogy a férfikort sikerült megélnie. Túl gyakran kerülgette a halál, ezért asszonyra, barátsággra nem is gondolt. Bezzeg Nádasdy... Nagyurak elmúlásukban se maradnak egyedül. Egész sereg kíséri őket a kriptába, csiszolt márványba vésik alakjukat és címerüket, fáklyák lobognak, töröksíp víjog, dobok döngenek, meghajtják a zászlókat és üres nyereggel fekete csődört vezetnek a koporsó után, de a temetés másnapja gazdagnak-szegénynek ugyanaz: mohó örökösök marakodnak a javakon, miközben fogy az ország.

– Tudom, mi jár az eszében – folytatta Nádasdy. – Nem mindegy, kiért-miért küzdünk. A hitvita nem ér egy ütet taplót, akkor sem, ha tévtanaikhoz papok, prédikátorok, önjelölt próféták mind ragaszkodnak. Istápolom a magunkét, de a másét nem bánthanám, ha az egyezséget nem rúgnák föl. A marakodás élteti őket, tudóstudatlant egyaránt. Ezért úgy határoztam, a kálvinista lelkészeket elűzöm. A jobbágyoknak mindegy, kit hallgatnak a templomban, de a helvét formula a harcoló nemességet összeveszíti.

– Nagyuram tudja, a seregben a veszekedést nem tűröm.

– Magában ki-ki imádkozzon, ahogy akar. Mi a bosszúért fohászkodjunk –, egyelőre. Van egy kis dolgunk hadnagy uram. Nem tűr halasztást.

– Mi légyen az?

– Este eligazítom. Addig készítse az embereket. Holnap hajnalban indulunk.

– Végre! – örvendezett Iccés. – A kopjások a tábori életet igen unják.

– Megmondhatja nekik, lesz mivel szórakozniuk.

MÁSNAP PIRKADATKOR a bandérium hadrendbe állt. A könnyű szél fölborzolta a sisaktollakat és a zászlók selymét, a kopják nyílegyenes sorokban az égre meredtek, a lovak türelmetlen kapáltak, a huszárok egyenes derékkal várták a parancsot. Nádasdy rövid vágatában végignyargalt az arcvonal mentén, egy utolsó pillantást vetett a turmákra, pánccelos karjával intett és előre lovagolt. A hadnagy kurta parancsot üvöltött, a főlegények tovább adták, a kis sereg megindult és századonként Ferenc úr mögé szegődött. A várárok vizén fölszállt a pára s a ritkás ködből kibontakozott egy ladik. A pákász abbahagyta az evezést és hosszan bámult a menet után. Ugyanígy a réten görnyedő asszonyok. Jólesett a katonákat nézni. Tudták, míg Sárvárt Nádasdy

uralja, nem eshet bántódásuk, a jószág békén legel, a vetés sarjad, rügyeznek a gyümölcsfák, lombosodnak a szőlők. Nagy dolog, mert pár nap járóföldre a fölgyjútt falvak korma-füstje eltakarja a láthatárt, az utakat temetetlen holtak szegélyezik, mindenfelé dögök hevernek, az égen varjúraj kavarg, a málló tetemenen kiéhezett kutyák marakodnak.

A bandérium Fejérvár felé igyekezett hogy borsot törjön a török orra alá. Azaz dehogys borsot: a környékbeli falvakban állomásozó defterdárokat¹⁷ akarták kiirtani. Úgy tervezték, helyről-helyre járnak s mielőtt a pogány fölnessel, az adószedőket mind elpusztítják. Lássák a parasztok, a rablóhad büntetlen nem garázdálkodhat a város szomszédságában sem. Akik szolgáltak Huszár Péter kardja alatt, tudták, a kapitány kedvenc foglalatossága a fosztogatókat meglepni és karóba húzatni.

Ez okból ügettek Fejérvár alá. Nádasdy tudomására jutott: a török három település bírát nyársba vonatta, mert egy magyar portya vonulását a bégnek nem jelentették. Az is lehet, meg se látták, mert a huszárok a falvakat elkerülték, vagy éjszaka lappangtak, erdős-mocsaras vidéken, rejtett ösvényeken, néptelen dűlőkön, árkonbokron át. A kiküldött janicsárok elretentő példát akartak mutatni, akkor is, ha az előjárók véltensége magától értetődött. A településeken a csekély számú pogány az alázatot csakis félelemmel tudja fönntartani. Aki nem bizonyul eléggé szolgálatkésznek, füleinél fogva fához szegeznek, nyakig a földbe ássák, agyonverik, vagy levágják a karját. Nádasdy a rövidke hadjáratot megtorlásnak szánta, és figyelmeztetésül: a pogány seholy se érezze magát nyugton.

Az első községet, Barnagot sebesen körbevették. Iccés rákérdezett egy kapás aszsonyra: lakik-e köztük csausz? – mire a menyecske remegő hangon útbaigazította, elé térdelt és könyörgött, kíméljék a családját! Amaz hidegen vigyorgott: – Nem esik bántódásuk, ha nem traktáltak a törökkel.

Beügettek a faluba, egyenest a defterdár házához. Pár ágrólszakadt martalóc őrizte. Ahogy a lovasokat meglátták, a pitvarból ész nélkül rohantak a szérűre, de a kopjások azt is elállták. Visszafutottak és bevették magukat a kidőlt-bedőlt épületbe. Valaha paplak volt, de a kerttel s az istállóval együtt úgy elhanyagolták, hogy a disznóól különbül fest. A vályogfal meszelést sok éve nem látott, a zsúpfödél rohadt, a tornác omladozott, a deszkaajtó a rozsdás zsanéron épp hogy fityegett.

A hadnagy nem teketóriázott. Beüzent: ha a bitangok nem jönnek ki, a házat rájuk gyűjtják. Valaki az ablakból kidugott egy muskétát, csakhogy nem sült el. Erre egy kopjás fáklyát hajított a zsúpra. A tető lángra kapott, a tűz sebesen átterjedt a padlásra és füstöt okádva belemart a fődémbe, míg az épület ropogva összeomlott. A pogány a pernyétől fuldokolva égő kaftánban menekült. – Kár a golyó beléjük – mosolygott Iccés. Bekocogtak a pitvarba és kezdve a csauszal az akindsiket sorra leszúrták. Lassacskán odasereglett a falu apraja-nagyja. Egy vén jobbágy a hadnagy elé lépett és rákérdezett:

– Nagyjóuram... Ha a tűz csihad, lemehténék a pincébe? Oda gyűjtötték a rablott holmikát. Valamicskét visszakaphatnánk.

– Vigyétek. Van még a faluban török?

- Egy szál se.
- Magyar spion?
- Abbul is csak egy.

A parasztok sebesen előkerítették és a hadnagy elé taszigálták. Ordítva könyörgött, hivatkozott fűre-fára, de a falusiakat nem hatotta meg. Iccés rájuk förmedt: – Agyonverni!

Nem akarta az árulóval beszenyezni a kardját. A jobbágyok ordítva nekiestek, rúgták-taposták, épp hogy szét nem szakították, míg a spionból csak egy véres pép maradt. Végül a kopjasok megelégtettek és visszaügettek Nádasdyhoz. A hadnagy jelentett, Ferenc úr bólintott s máris indultak a következő településre.

A parasztok megrémültek, de a címeres lobogót fölismerve Nádasdyékat készséggel útba igazították. Mi több, tisztos távolból mögéjük szegődtek, hogy lássák, miként végzi a török. A kopjasok a falut szoros gyűrűbe fogták, majd Iccés egy századdal beügetett, egyenest oda, ahol a defterdár és emberei tanyáztak. A kompániát ott is gazonos kert, romos istálló, kidőlt-bedőlt ház, szemét, orrfacsaró búz, eldobált dinnyehéjak fogadták, ám az épület lakói fölneszeltek, a kertkaput eltorlaszolták és elszórt lövésekkel próbáltak védekezni. Hiába. A katonák gyújtónyilakat eresztettek a zsindeletetőre és türelmesen várták, hogy lángra lobbanjon. Végül az akindszik kirohantak, épp a kartácsra töltött kurtányok tüzébe. Egyiküknek volt annyi esze, hogy a kavarodásban lóra kapjon és a kerítést átugratva szökjön, de a balsors a hadnagy elé vezérelte, az meg úgy leverte, mint jég a tököket. Föltápászkodott volna, de egy katona kopjával a földhöz szegezte. Várták, hogy a ház összeomoljon és lássák, a korom és az üszök senkit se hagy életben, végül ellovagoltak. Renegát ebben a faluban nem volt, így hát büntetni sem kellett.

Ideje volt szaporábbra fogni. A felgyújtott házak füstje elárulhatta, magyarok portyáznak a környéken. Attól is tartottak, egy kalauz¹⁸ a Fejérvár mellett táborozó töröknek jelenti, farkas ólálkodik a kertek alján. Nádasdyék nem csatázni, hanem megtorolni jöttek. Elszárguldottak a harmadik faluba – a janicsárok a bírót ott is karóba húzták – végül pusztítva-gyújtogatva távoztak. Ferenc úr bosszúvágyát pár tucat martalóc halála nem elégtette ki, de az idő vésszesen fogyott. Szívből remélte, a török a falusiakon nem vesz elégtételt, hisz csak nem öldösi az adófizető jobbágyokat? No de fő, hogy megmutatták: a bandérium ott irtja a pogányt, ahol kapja.

Éberem kocogtak hazafelé. Nádasdy egy kémlélőt előre futtatott, továbbá utóvédet állított, hogy a turmát ne érje meglepetés, bár nem igazán tartott tőle. A lemenő nap megcsillant a kopják hegyén, gyöngye szél kelt és jótékonyan húsított embert-állatot. Az úton kimerült lovakat kímélni kellett. Azt sem tudhatták, a fejérvári bég üldözésre szánja-e magát. A hódoltság közepén egy-egy tatár csambul,¹⁹ a rablóbandákba verődő hajdúk és a szabadcsapatok mindennaposak, így hát a menetet lelassította az óvatosság is.

Holtfáradtan, késő este érték el Sárvárt. Egyetlen embert se veszítettek. Máskor árkon-bokron át nyargalva egy-egy lovas nyakát szegte, vagy egy folyócskán átkelve lehúzta a láncing, netán a lépést elvéve a mocsárba fúlt, de ezúttal egy patkónak se

volt híja. A gyorsaság és a meglepetés ereje, mint mindig, most is hatott, föltéve, hogy Ferenc úr és a hadnagy észnél voltak s az összecsapást egy népes szpáhi alakulattal nem erőltették. Nádasdy taktikája: odacsapni és eliramodni évről évre, hónapról hónapra bevált.

A vonóhid előtt megálltak, Iccés belovagolt, a többiek nyeregben várakoztak. A vezér a köré sereglőkkel vidáman társalgott, míg megjött a hadnagy, három láncra vert rabbal meg egy markos legénnyel. Hátul egy ökör baktatott s egy tucat kíváncsi szolga. A kopjások tudták, mi következik. A turma odébb kocogott, Iccés beleszimatolt a levegőbe, hogy megállapítsa a szélirányt, végül egy alacsony dombra mutatott. A huszárok kört formáltak, a legény rézsút a földbe vert három karót, egy fogoly vállára-derekéra hámot kötött, az ökör jármára hurkolta és várta a parancsot.

Ferenc úr elkiáltotta magát:

– Háromért hármat! A falusi bírókért két odabasi²⁰ meg a fejevári khiaja valagát nyársba vonatom. A jövő-menők lássák, a megtorlás nem marad el. A szél a bűzüket az út felé sodorja. Ha látogatók jönnek, messziről érezzék. Rajta!

A legény az ökör farára vert, a barom elbődült és megrántotta az istrángot. Az odabasi felüvöltött, a karó csaknem a melléig csusszant, végül a rudat a szolgák fölállogatták, a gödörbe földet hánytak és ledöngölték. A rab feje a mellére hanyatlott, szájából habos vér buggyant. – Óvatosan teee! – förmedt a legényre Iccés.

A másik kettő a rántást szóltan tűrte. Ezzel kiváltották a kopjások elismerését, de a legény is ügyelt, hogy a nyárs túl mélyre ne hatoljon. Nádasdy a szolgákra mordult: – Három-négy óránként itassátok meg őket. Úgy nézem, pár napig kibírják. Ha meg-süllyednek, vágjátok el a torkukat.

A kopjások századonként elvonultak, Ferenc úr és Iccés átügettek a hídon, egy szolga elvezette a lovakat, amazok feldübörögtek a lépcsőn és bedobbantak a nagyterembe. Erzsébet és hölgyei épp muzsikát hallgattak. Ahogy a várúr megjött, a lant egy pendüléssel elhallgatott, a kisasszonyok riadtan fölugrottak s az érkezőket mély bókkal fogadták. – Kifelé! – parancsolta Nádasdy. Úgy zökkent támlás székébe, hogy az apróddal le se vétette a mellvasát. Csak a sisakot kapta le. Erzsébet és társnői riadt csirkékként elfutottak. Tudták, ilyen esetben egyetlen ostoba kérdés elég ahhoz, hogy Nádasdy a hozzá legközelebb esőt farba rúgja, vagy pofon csördítse.

Intett a hadnagnak, telepedjen mellé.

Amaz habozás nélkül rákérdezett:

– Nagyuram nem sajnálja a rabok váltságát? Jó pénzt kapott volna értük.

– Csöppet sem. A példa előbbre való.

Iccés tudta, mi vezérli az urát. Nemcsak a bosszú; annál fontosabbnak vélte a parasztok bátorítását és a bizalom megerősítését a harcoló nemességben. Túl sokan szöktek Felső-Magyarországra, mások a hadvezetés tehetetlenségét megelégtelve a lovuk fejét Erdélynek fordították. Némelyek átálltak a pogányhoz. Nádasdy őket gyűlölte leginkább, mert magyarságukkal együtt feladták a vallásukat is. Tudta, mi a kényszerű megalkuvás, de föl nem foghatta, hogy tehetnek ilyet? Miként fordulhat elő, hogy míg egyesek életüket vesztik a csatában, sebesülten hetekig kínlódnak a de-

rékaljon, vagy belenyugszanak a rabságba s legföljebb imádkoznak a szabadulásért, mások lelkiismeretlenül hitet cserélnek?

– Az emberi természet változó hadnagy uram. Sértettség, hiúság, bátortalanság mind rossz irányba visznek. Azután vannak, akik rettegnek az életükért. A vagyon is szerepet játszik benne. Noha a Teremtő azért látott el minket főrendeket javakkal, hogy jóra használjuk. A kincs jellempróbáló, egyben a gyávaság és a hamisság szál-láscsinálója.

– Meg az ostobaságé – morogta a hadnagy. – Ki elveszíti a hazáját, mindenét elveszti.

– Bezzeg a török csöppet sem ostoba. Erre is mutatnék kelmednek egy példát. Valahol megvan a papirosaim közt.

Felálltak és elballagtak a tékába, Ferenc úr a szekrényhez lépett, az iratok közt hosszan válogatott, végül előszedett egy mappát. Kinyitotta, átlapozta, a szövegeket hunyorogva olvasgatta, végül belekezdett.

– Okuljon hadnagy uram. Fordítás a padisah példabeszédéből. Nemhiába nevezték Nagy Szulejmánnak. Legtöbben csak annyit tudnak, ő vette be Szigetvárt. Halott-e Kizil Elmárol?

– Nem én.

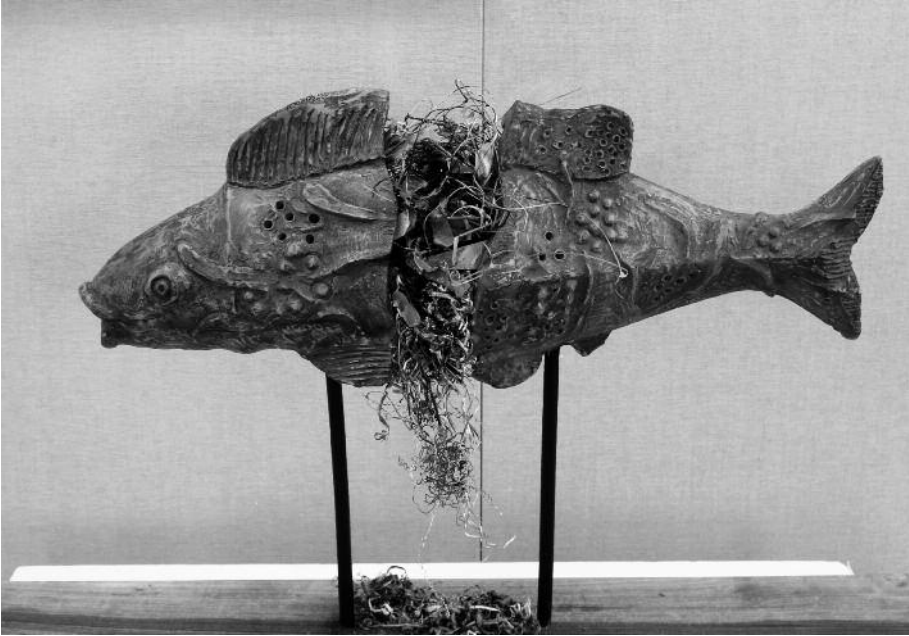
– Törökül azt jelenti: Aranyalma. Így híja a pogány Bécszet. Nos hát, a szultán maga elé rendelte a főembereit, elébük terítettett egy óriási szőnyeget, majd a közepére gurított egy almát. Azután rákérdezett az ulémakra²¹: – Van-e köztetek, aki fölveszi, anélkül, hogy a szőnyegre lépne? Amazok tanácstalan bámulták. Erre fogta a szőnyeget, lépésről-lépésre föltekerte és fölmarkolta az almát. A többiek szóhoz se jutottak. Ekkor Szulejmán közölte: – Miként a szőnyeget, a gyaurokat is fokról-fokra göngyöljük föl. A mi helyzetünk a hitetlenek ellenállása miatt bizonytalan, mint az időjárás. Csekély kudarc elég ahhoz, hogy a népek föllázadjanak és ellenünk támadjanak. Ám kitartással könnyen eljutunk Bécsig és tovább.²²

– Nagyuram – kezdte Iccés – tudásával nem bírok betelni. Tanulságos, mint a Szentírás. Ami a törököt illeti, fene hinné, hogy ennyi esze van. Mink csak a rablót látjuk benne. Nem mondom, dzsámit és fürdőket építeni tudnak, a szpáhik, a jani-csárok és a vértés dzsebedzsik ütközetben helytállnak, de akkor is csak egy keleti csűrhe.

– Jórészt azok, de nem a vezéreik. Rókánál ravaszabbak, tigrisnél könyörtelenebbek. Mi is legyünk azzá.

– Megint jól beszél nagyuram.

– A szó elszáll, az írás megmarad. Emlékszem Oláh Miklós esztergomi érsek tudósítására, amit a jeles Rotterdami Erasmusnak írt, közel hatvan éve.²³ Rég volt, de érvényes ma is. *A török hatalmas ellenség, ereje főképp gyorsaságában áll. Míg a királyok készülődnek, képes lenne az egész német birodalmat tűzzel-vassal elpusztítani. Nagyon félek, a jóslat a fejedelmek viszályai és nemtörődömsége miatt a mi korunkban valósul meg. Azáltal, hogy a pogány egészen Kölnig jut, és ott kell leküzdeni. Reménykedtünk, hogy a császár és a német rendek a birodalmi tanácskozáson mindazon dolgok fölött*

Nemes László: Varázslatos horgászat

Farkas Ferenc: Astor Piazzolla

határoznak, melyek az oszmánok Magyarországról való kiűzéséhez szükségesek. De egészen máshogy történt.

Nádasdy ráncba gyűrte kopaszodó homlokát és várta, hogy a másik feleljen, de Iccésnek a mondottakhoz nem volt hozzátenni valója. Az egész napos ügetségben elfáradt, a pusztítás kielégítette s már csak arra vágyott, hogy a táborban elvackolja magát. A várúr nem tartóztatta. Föltápáskodtak, a hadnagy biccentve elvonult, Nádasdy berendelte az apródot és levétette a páncélját. Gondolta, megmosdik, hogy füstszaga és kormos ábrázata ne riogassa Erzsébetet, végül legyintett és elballagott az ágyasházba.

Az asszony illatos viaszgyertyát égetett, nyaka-válla gyöngyházként ragyogott, dióbarna haját kibontotta s az is látszott, a paplan alatt meztelen. Az ura így szereti. Volt, hogy egy mozdulattal fölrántotta a szoknyáját s letépte az ingét, de legtöbbször megkövetelte, hogy Erzsébet pucéran várakozzon.

Az ágyhoz lépett, sebesen kifűzte a nadrágját és csizmástul a felesége mellé zökent.

Amaz Ferenc úr beszámolóját tágra nyílt szemmel hallgatta. A gyújtogatás, a véres részletek s a karóba húzás kettejük vágyát addig gerjesztette, míg nem bírtak magukkal és egymásnak estek. A dühödt szeretkezés feloldotta Erzsébet gátlásait s a férje indulatát, végül Nádasdy sóhajtvá elernyedtt, súlyos testét odább gurította és elégedetten meredt maga elé. Kezdődhetett az ágyi társalgás. A nő elsősorban arra volt kíváncsi, mit szól a török, hogy az ura képes volt három magas rangú parancsnokát karóba vonatni? Az ilyeneket kiváltják vagy kicserélik, a nyársat a közembereknek tartogatják, már csak azért is, mert az efféle büntetés megalázó és minden másnál gyötrelmesebb.

– Édes lelkem – felelte Nádasdy – teszek rá. A budai pasa majd panaszos levelet ír Bécsbe, a főherceg rám pirít, én meg közlöm, a pogány három falusi előljárót húzatott karóba. Pusztá gyanú alapján. A pasa szóhasználatát jól ösmerem. Majd imígyen dühöng: *Mely dolog az végházakban eddig nem történt vala, hogy az szolgáló rendet parasztok miatt karóba veressék!* Épp ideje volt. Nincs kivétel. Csak azt sajnálom, hogy két odabasival meg a fejevári khiájával muszáj volt beérni. A maga idején rátóti Gyulaffy László tucatszám húzatta nyársba vagy ásatta földbe a törököt. Nem nézte, ki fia-borja. No, aludjunk édes lelkem. Nyugodalmas jóéjszakát kívánok.

FERENC ÚR A MÁSNAP DÉLELŐTTÖT levelek olvasgatásával töltötte. Böven volt behozni valója, nemcsak főispánként és a dunántúli nemesség vezéréként, a korrespondáló²⁴ főrendek tudósítójaként is. Először Illésházy István írását forgatta, nem csekély élvezettel. A dúsgazdag báró – ismerve Nádasdy vonzódását a lírához – Sylvester János²⁵ „Elégia a török ellen indítandó háború” című latin poémájával kezdte:

*Ismeretes, hogy Róma vezérei meghasonulva
harc nélkül tették volt le a fegyverüket
Istent, embert, szerződést nem tisztel a kontyos,*

*véle alig lehet kötni megállapodást.
Hát az erő kell: győzni erővel erőt, a leromlott
ország várja nagyon támogatásokat.
Akkor az Isten is ott lesz, s bátor fáradozástok
fényes eredménnyel majd betetőzi kegye.*

A várúr az idézetet fölöttébb szívesen olvasta, nemcsak a tanulság végett, hanem azért is, mert Sylvester a szép emlékű Tamás nádor sárvári nyomdáját vezette, onnan került a bécsi univerzításra. Illésházy egy dühödt közléssel folytatta: *A Habsburg azt akarja, hogy nemzetünket kivágják, országunkat eltöröljék, királyságunkat provinciává és Ausztria örökségévé tegyék.* Ha az udvarhű báró így látja, mit gondolhatnak mások? Nádasdy érzékelt az erős túlzást, de a folytatással maradéktalanul egyetértett: *A török nem szenved társat, sem urat, sem nemes embert, bizonyosságot teszen errül az ő egész birodalma.*

A választ alaposan megfontolva írásba fogott. Diktálhatott volna, de bizalmas sorait a deákkal se szívesen osztotta meg. Az óvatosság vérvé vált, olyannyira, hogy iratait hét lakatra zárta, a válaszokat pedig katonai kísérettel küldte szét. Okosan és tisztán látóan fogalmazott, kezdve azzal: a török a viszonyokat helyesen méri föl. A tarka Habsburg-állam és a megosztott német fejedelemségek az oszmán előretörést csupán erejük egy részével akadályozzák. A hóbortos császár a nyílt háborútól irtózik. A jeles stratégia Schwendi Lázárnak a hadsereg hiányosságait illetően igaza van. S akkor szó se essék a magyar rendek vitáiról, az ország hanyatlásáról és a fogyatkozó anyagi erőkről. Ám a főurak és a végvári katonák hetvenkedése, a részeg szitkozódás, a „plundrás német” gyalázása jócskán megtéveszti a törököt. A nemesség józanabb fele nagyon is tisztában van azzal, hogy a Német-római Birodalom támogatását nem nélkülözheti. Két óriás feszül össze s kettejük közt a magyarság bizony fölmozsolódhat.

Ferenc úr saját kémeire támaszkodva a báróval azt is közölte, hány török jutott adománylevélhez, pusztán azért, mert Nadazsdi-ogluval szembeszállt. Musztafa Ali a váci járásban ötezer akcse²⁶ értékű tímárbirtokot, Abdullah fia Rizván hárromezer, Abdullah-oglu Szelim hatezeröttszáz, Diváne Ibrahim hatezer pénzzel felérő földet kapott.

A jutalmak Ferenc úr hiúságának ugyan jólestek, de levelében nem ezért tett említést róluk, hanem hogy a keseredett szívű Illésházyt bátorítsa. Ha a töröknek ennyit ér, hogy a bégek fölveszik vele a harcot, a készülő háborúnak nagyon is van értelme. Uraimék túl soká tartottak az oszmán hatalomtól s bíztak külső támogatásban, noha ismeretes: segíts magadon, az Isten is megsegít. Sztambul már nem az a félelmetes erő, mely a népeket akár néhány esztendeje is rettegésben tartotta. Sorra fölveszik a harcot, és ahol tehetik, a hódítóba marnak. A pogány az országot még harapdálja, de pár foga már kihullott.

Ebben a szellemben irkált egész délelőtt. Vette a fáradságot, hogy majd mindegyik levelébe másolja Balassa Bálint nemrég kézhez vett költeményét²⁷, olyannyira bizta-

tónak vélte. A szöveg mindent elmondott, amit Ferenc úr közölni akart. A szerény cím: „Egy katonának” és a kifejező sorok az ő szívét is megdobogtatták. Már-már sajnálta, hogy a verseléssel maga sose próbálkozott, legföljebb csodálta, hogy a literátusok mire képesek.

*Vitézek, mi lehet e széles föld felett szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor a sok szép madár szól, kivel ember ugyan él,
Mező jó illatot, az ég szép harmatot ad, ki kedves mindennél.*

*Ellenség hírére vitézeknek szíve gyakorta ott felbuzdul,
Sőt azon kívülről is, csak jó kedvéből is vitéz próbálni indul.
Holott sebesedik, öl, fog, vitézkedik, homlokán vér lecsordul.*

Pár szakaszt kihagyott a csattanós tanulság végett.
Gondolta, jobb, ha a lényegre szorítkozik:

*A jó hírért, névért, a szép tisztességért ők mindent hátra hadnak,
Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak,
Midőn mint jó sólymok, mezőn széjjel járnak, vagdalkoznak, futtatnak...*

*A nagy széles mező, s a szép liget, erdő sétáló palotájuk,
Az utaknak lese, kemény harcok helye tanuló oskolájuk
Csatán való éhség, szomjúság s nagy hévség, fáradság multságuk.*

Bátortalan kaparászás hallatszott. Nádasdy bosszúsan felüvöltött: – Bújj be!
Az asszony magát móríkálva az urához lépett s az iratokra pillantott. A sorok különösebben nem lepték meg, de kedve támadt évődni.

– Nagyságod ábrázata kormos, keze véres, ám ugyanazon ujjakkal poémát körmöl.

– Lelkecském. A mi bolondos Bálintunk az élő tanúság: harcolni-verselni egyaránt lehet. A lantos is penget virágéneket, vitézi elbeszélést, táncmuzsikát. Mikor minek van ideje. Most épp a buzdításnak.

– Nagyságodat ugyan nem kell buzdítani! Sem a mezőn, sem az ágyban!

Amaz hangosan fölnevetett. Imádta Erzsébetben, hogy mindig megtalálja a helyzethez illő szavakat. Az asszony a várúr ölébe fészkelte, megcirógatta, lehellelnyit a fülébe csókolt és megmozgatta a tomporát. Férje más esetben cipelte volna az ágyba, vagy dönti a padlatra, ám ezúttal végezni akart a levelezéssel. Végül meggondolta magát. Fenébe a papirosokkal. A napfény beszökött a tékába, az istállók felől friss szénaillat szállt. Ferenc úr élvezettel szimatolt a levegőbe, s ugyanúgy Erzsébet jószagú hajába-bőrébe. Bár ezúttal se volt ellenére a szerelmi csatározás, úgy döntött, jobb, ha kilovagolnak solymászni. A mocsárból oda halló cserregés, a kacsák hápogása, a

szürkegém jellegzetes rikoltása s a felhőkben kavargó vadlibák meghozták a kedvét. Rég nem vadászott. Asszonya sem, holott élvezi, mi több, ért hozzá.

Berendelte az apródot és kiosztotta a parancsokat. Öt lovat járassanak, tegyék föl Erzsébet kancájára a női nyerget, a szálláson készítsék az Oguz nevű kerecsensólymot és rendeljenek egy ladikos pákászt a nádas szélére. Az apród pattant, a házaspár elvonult, hogy kettejüket a cselédek alkalmas gúnyába öltöztessék. Ferenc úr csak a vadászését és az íját vitte. Nincs szükség rá, de hátha lenyilaz egy kócsagot. A toll illene a sisakjára, mert a régi megereszkedett s a lángokban meg is pörkölődött.

Végül két apród és a solymász kíséretében ellovagoltak.

A levegő szikrázott, a sás harsogó zölden hajladozott, a nap csaknem delelőre ért. Szemkápáztató volt nézni a csillámló vizet, a part mentén gyűrűző hullámokat és a közeledő pákászt. Az a dolga, hogy a szapuval²⁸ csapkodjon, míg a szárnyasok fölrebbennek. Ferenc úr a sólymot átengedte Erzsébetnek, az asszony kesztyűs öklére ültette és levette a sapkáját. Innen kezdve a siker azon múlt, képes-e a madarat jókor elengedni. Oguz kiválasztja az áldozatot, fölé száll, s mint zuhanó kő levágja. Így is lett. Kinézett magának egy zöldnyakú récét, nyilallva rácsapott és úgy elkaszálta, mint sarló a zsenge füvet, majd lassú csapásokkal visszaszállt. A vadászat addig folytatódott, míg a pákász nem győzte a zsákmányt összeszedni, végül az apródok zsinorra fűzték s ahogy illik, a hölgy nyergére akasztották.

Nádasdy fölfedezett egy testes nagykócsagot, de a madárnak a kavarodásban sikerült elmenekülnie. Túl magasan szállt ahhoz, hogy lenyilazza, a sólyom épségét se merete kockáztatni, így hát beérte a kacsákkal és azzal, hogy Erzsébet a vadászatot gyerekes örömmel élvezte. A szárazulatok mocsári tölgyei, a legelésző gulya, a szántók és a szélfogó sövények olyan békét sugalltak, mintha a táj a háborút hírből sem ismerné. Visszakocogtak, az ebédhez ruhát váltottak és elballagtak a nagyterembe. Az asztalnál cselédek hada sürgölődött, éppúgy, mintha két-három tucat vendégre terítenének. A várúr, ha tehette, adott a formáságokra és arra, hogy Erzsébet méltóságához illően érezze magát. Egy Báthory mellett pingáló, illatosító, öltöztető, társalkodó cselédek, muzsikások és udvaroncok sürgölődnek, bár utóbbiakat az ura sehogysé szívleli. Férfiembernek az a dolga, hogy hadakozzon, vagy művelődjön, és lelkésszé, tanítóvá, gazdatisztává, jó esetben literátussá váljon. Utálta a széptevést és az álságos bókákat. – Kinek nincs dolga, szerezzen –, szokta mondogatni, így aztán Sárvárt nem epedeztek üresfejű apródok és nem támasztották tétlen az ajtófélfát. A hozzá szegődő nemesifakkal lovat ápolgatott és fegyvergyakorlatokat végeztetett, az alkalmasakat rászorította az írás-olvasásra és a latin nyelv elsajátítására, hogy helytálljanak idegenben is. Egyetlen bánata: az igazán táalentumosok Németújvárra Batthyányhoz mennek, vagy Pálffy Miklós környezetében próbálnak érvényesülni. Ám a legkeményebbek beállnak egy végvárba, mint a verselést próbálgató suhanc, Wathay Ferenc.

Évés közben a pingált mennyezetet nézegette, mintha először látná. Csupa harci- és vadászjelenet, ragyogó színekkel festve, aprólékosan és gazdagon. A talján piktor a kifinomult ízlésű Batthyány Boldi ajánlotta. A freskóról eszébe jutott egy találós kérdés. Erzsébetre pillantott és mosolyogva rákérdezett:

– Édes lelkem, tudod-e, miért malteros a szentek háta?

– Ugyan miért?

– Mert mindenik a pápista templomok falára van festve.

Az asszony boldogan föl kacagott. Többek közt ezt szerette az urában: hogy a legváratlanabb pillanatokban képes megnevettetni. Ehhez azonban jóllakottság, meg-hittség és nagy-nagy bizalom kell. Ferenc úr ritkán veszi a fáradságot, hogy elsüssön egy tréfát. Komor ábrázatára nézve barátai is azt gondolják, két dologban leli örömét: a csatározásban és tekintélyes auktorok olvasgatásában.

Az eszes Báthory Erzsébet tudta, férje mekkora kincs. Még a gondosan nevelt zászlósurak közt is legföljebb Batthyány, Pálffy, Zrínyi és Illésházy fogható hozzá, ám azoknál színesebb egyéniség. Meglehet, vélekedését a hitvesi szeretet s az örökös ágyi készütség sugallja, de Ferenc hol szórakoztató, hol kíméletlen gesztusai sokféleségét bőven alátámasztják. Még el sem halt a nevetés, homloka máris elborult, ám az asszony a sebes hangulatváltozást ezúttal nem tudta követni.

– Mi bántja nagyságod?

– A sólyom mutatványa. Remekelt, de csak récékkel küzdött. Nem ellenfelek.

– Mit várt a madártól? Tette a dolgát.

– A magunk módján mink is sólymok lennénk. Belekapunk a törökbe, levágjuk, az meg visszavág. Egy ideje állandóan Mózes második könyve XXI. fejezetére gondolok. Azt írta: *Ha veszedelem történik, életet életért adj. Szemet szemért, fogat fogért, kezét kezért, lábat lábért.* Noha az alkalmi megtorlás nem megoldás. Nem mondhatunk le róla, de kevés.

– Ha nagyságodon múlna...

– Édes lelkem. Rátóti Gyulaffy László élete javarészt arra tette föl, hogy irtsa a pogányt. Végül kénytelen volt eltávozni Erdélybe. Én maradok. Kérdés, tudok-e nála többet elérni?

– Mit tervez mostanság?

Nádasdy fölemelte súlyos testét. Menni készült, hogy a levelezést befejezze, de a válasszal nem akart adós maradni. Asszonyát ijesztgetni sem állt szándékában, végül csak kibökte:

– Kacorlagnál meghalt egy legényem. Serdülő ifjú volt. Mintha a saját fiunkat vesztettem volna el. Lelőtte egy janicsár. Ha a pogány a szemem elé kerül, százsoros bosszút veszek rajta.

FERENC ÚR nemcsak a délutánt, késő éjszakába nyúlóan az estét is levelezéssel töltötte. Ilyen alkalmakkor Erzsébet se merte háborgatni, csak egy jobbágyból inassá vedlett vénség, ki a nádorfit kölyökkora óta ismerte és tudta, mennyire komolyan veszi a feladatát, akár embereiről, akár az urak meggyőzéséről és hadba hívásukról van szó. Ennek köszönhette pilises homlokát s a tömött szakállát máközó ősz szálat. Már ifjan érett férfit mutatott, ami jócskán gyarapította a tekintélyét.

Az öreg éjfél tájt vette a bátorságot és rákérdezett:

– Mikor végez nagyjóúram?

– Semmikor ebben az életben.

Az inast egy intéssel elbocsájtotta, föltápáskodott és megropogtatta a derekát, majd hunyorogva visszatepedett. Még két levelet akart megírni: egyet a Vas vármegeyi rendeknek, egyet Pálffy Miklósnak. Az is fölmerült benne, hívatja udvari lelkészét, Magyar Istvánt²⁹, ki éjszaka fogalmazza nevezetes hitvitázó iratait, mint a legtöbb prédikátor. Ferenc úr úgy vélte, jó, ha megörvendezteti a hírrel, miszerint birtokairól elúzi a kálvinistákat. Könnyebbség Magyarinak s a lutheránus írástudóknak egyaránt. Végül úgy döntött, ráér. A behívó parancs és Pálffy tájékoztatása sürgősebb. Újra nekilátott, noha káprázó szemeivel alig bírta egymás alá róni a sorokat.

JEGYZETEK

- 1 karókerítés
- 2 a seregdeák beszámolója
- 3 imaház
- 4 1540 Komárom–1601 Fülek
- 5 listába jegyzett hópénzes katonák
- 6 irreguláris könnyűlovasok
- 7 Zrínyi György jelentése alapján
- 8 1586. december 12. Grodno
- 9 német zsoldosok
- 10 megbékítéséhez
- 11 méltánytalanság
- 12 1585. december 23-án
- 13 új emberek
- 14 teljhatalmú fejedelem
- 15 énekszerző, festő, végvári vitéz, cseszneki várkapitány
- 16 Fodor Pál fordítása
- 17 adószedők
- 18 áruló, a török útba igazítója
- 19 lovas alakulat
- 20 janicsár százados
- 21 muszlim hittudósok
- 22 Fodor Pál kutatásai nyomán
- 23 1530-ban (u.i. Fodor)
- 24 levelező
- 25 szül. 1504 körül, humanista költő, az első magyar nyelvtan szerkesztője
- 26 török ezüstpénz
- 27 1588-89 körül
- 28 vízmeregető
- 29 1565–1605 lutheránus hittudós, műfordító, irodalmár

N A G Y   G Á B O R

Tejcsarnok

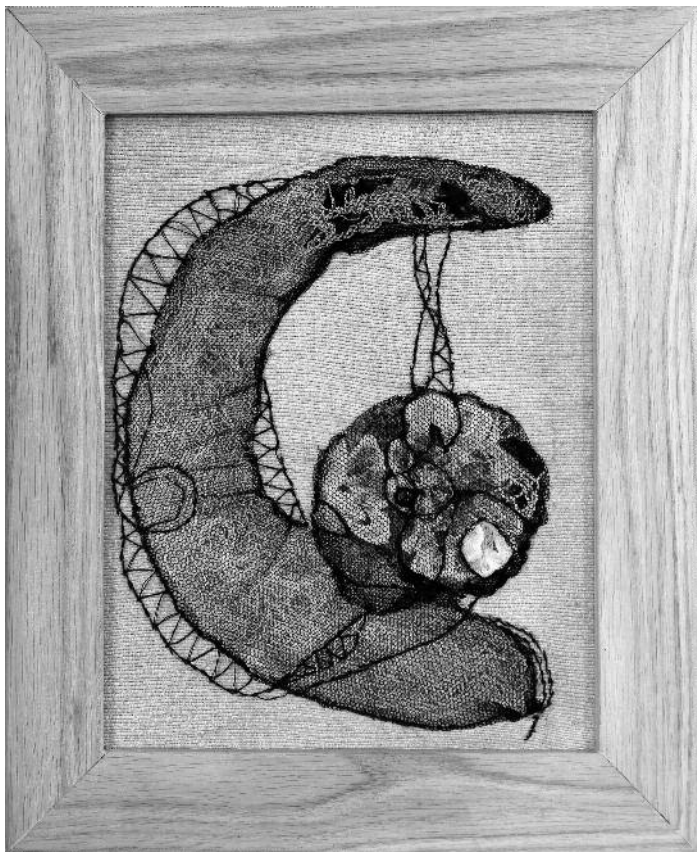
Roppant karjaival unoka-nagynéném
forgatta a keverőlapátot
a hűvös hengertartályban,
s az a fojtogatóan ismerős illat,
émelyítőn édeskés otthonosság,
Öregpapa csikorgó csizmasarka,
ahogy önti a még párálló tejet,
a gúnyák ganészaga, és az üst
fölé tornyosuló óriási mellek –
mit tudtam én akkor Felliniről –
úgy elvarázsoltak, mintha csecsből
szívnám a tejet, s nem ábrándíthatott ki,
hogy hazafelé egy-egy göröngy
megugrasztotta az üres
kannákon a fedőt.

Veteményes

A veteményest az asszonyok
tallózták, hajlongó szürke gémek,
s én lestem gyíkra, vakondra
rekkenő délidőben, mintha a préri
hatlövetű kovboja volnék,
de egy puskacsóként meredő
levedlett siklóbőr úgy sziszegett
rám, hogy kővé dermedten
kerestem a kiutat a göcsörtös
szilvafa vagy a szomszéd kutyás
udvara felé, derekamon öv pisztolyokkal,
műanyagból ugyan, de valódi!

Napos csibék

A május végi hőségben meglocsoltuk
a *katrocban* csipogó napos csibéket
a marhák itató vödréből, jéghideg
csapi vízzel: fürdenének, biztatott
bátyám, s máig nem emlékszem
nagyanyám égre emelt kezére,
mint átkozódott, csak a csibék
égnék feldobott csillagtalpát
látom, didergő éjszakák
rejtjeleit hártypapíron,
míg rám nem szakad az álom.

H. Póka Emőke: Álomfogó

P É N T E K I M R E

Kultúra napi képzőművészeti demonstráció

6. ZALAEGERSZEGI SZALON

Képzőművészetünk, harminc évvel a rendszerváltozás után is keresi működési lehetőségeit. Az utóbbi évek nagy változása volt, hogy a megye megszűnt kultúrafinanszírozó szervezet lenni, a városok adják a bázist, lettek a gazdák. S talán ez a változás hozta újra divatba a régen kialakult formát, a szalont. A szalon egy mindenestül polgári hagyomány, sokan talán ezért ódzkodtak tőle, valami elitet, valami kiváltságot értettek alatta. Pedig csupán a gyülekezés szabadságával élő közösségek fellépése volt ez, nálunk is. A fővárosban már a kiegyezés után kialakult a Nemzeti Szalon, és a vidéki városokban is követték a példát.

Ma is, egyre több városban tűnik fel a szalon, ahogy Zalaegerszegen is. Annak idején a Zalai Tárlat mutatta be a megye művészeinek produktumait, ám idővel ez a lehetőség megszűnt, ahogy már említettem, itt is a város vette át a szervező szerepét. S ebből a kisebb merítésből alakult ki az újabb hagyomány, a városi kiállítóterem jóvoltából, s az idén januárban már hatodik alkalommal nyílt meg a Zalaegerszegi Szalon.

A cél nyilván az újabb munkák bemutatása, de ezt toleránsan értik a rendezők. A másik – a résztvevők köre. A város vonzásában élt, tanult művészek joggal kötődnek életük e színhelyéhez, és szívesen fogadják „hazatértüket”. A másik: mindig hiányzik is valaki a régi csoportból, aki ilyen vagy olyan okokból nem adott be munkát, nem tudott részt venni a mostani bemutatkozáson. Csak két nevet említek: Horváth Zoltánét, aki kiváló festő, itt végzett, tanított, ma Pécsen él, a Pécs-Baranya Megyei Művészek Társasága elnöke, vagy Bárdosi Katinka, aki gyakran szerepelt az Egerszegi tárlatokon, jelenleg Budapesten él, mellettük még hiányzott Dobribán Fatime, aki Gödöllőn tanít. Gazdag Ági és Tóth Norbert szintén említést érdemelnek e körben. Az idősebb művészek közül hiányoltuk Szabolcs Pétert. De hát ezt nem lehet kikerülni. Viszont hazatért a szintén Pécsen élő, rég látott, szintén itt végzett Szentgróti Dávid.

Szokás közreadni a mennyiségi adatokat: 26 művész 70 műve szerepel a kiállításon. Köztük vannak újak is, nem lehetünk elégedetlenek a számokkal. S ne feledjük: volt zsűri! Tóth Csaba festőművész és művészeti író, Szepes Hédi és Novotny Tihamér művészettörténészek végezték ezt a hálátlan feladatot, amely garantálja a kiállítás szakmai színvóját. Tehát a feltételek akár ideálisnak is tekinthetők.

A kortárs képzőművészet mai felhozatala igyekszik alkalmazkodni a világtrendekhez, nincs ez másként a zalai művészekkel sem. A tágabb és hagyományosabb értelemben vett realizmus mellett a nemzetközi stílusok a meghatározók, ki ennek vagy

Németh Miklós: Szent Mihály és a démon

annak az elkötelezettje. Monok Balázs két grafikus jellegű alkotása – *Te leszel önmagad árnyéka I-II.* – egy terhes nő fekete sziluettjét vázolja fel, kidomborítva a szülés előtti állapotot, megtévezve némi szkeptikus „jóslattal”, ennek a „világra vetésnek” a kérdéses voltát idézi fel. Másik műve, egy faszobor, egy félkarú női akt, amint szépen ívelt formában ugrik a semmibe. Tánczos György szintén a lírai, szokatlan közegben mozgó emberábrázolásnak az elkötelezettje; korábban már szép sikereket könyvelhetett el az úszó női aktokkal, a csillogó, tükröződő vízben megmerítkező testek látványával, most sem tagadta meg magát. *Akvárium I.* című két képe ennek tematikájának újabb váriációi. Az úszószemüveg kontúrjai teszik karakteresebbé a figurák arcát, de oly nagyon nem térnek el a korábbi megoldásoktól. Azt írtam: „tájan értelmezett realizmus”. Jó példa erre Fischer Judit kollektója. Három rajz, három „brutális” köznapiság. Egy kaucsukbaba, egy papírtálca, és néhány dobókocka adja témáját, a pasztelles rajzokon azonban semmi különös sincs, igazi „naturát” kapunk, azzal a meglepetéssel, hogy nincs meglepetés. Horváth László Adrián egy tengerparti tájjal lep meg, mely a *Csend* címet kapta. A tévéfilmekről – ha máshonnan nem – ismerős tájrészlet élek színeivel igyekszik hatni, de igazán nem kap meg. Németh Miklós jellegzetes alkotója a Vitrin Egyesületnek. Minuciózus, szabadkézzel kialakított grafikai stílusát messziről fel lehet ismerni. Hatott rá az orientalista szemlélet, a szecesszió, Klimt, Beardsley munkái, de mindezt sajátos, egyéni ízzel adja elő. Bájosnak mondanám, ha nem nyúlna olykor horrorisztikus jelenetekhez, de ezeket is indázó ornamentikával, különféle díszítő elemek alkalmazásával gazdagítja, így téve eleget a maga számára is kápráztató, buja díszítőkedvnek. Frimmel Gyula már a grafika klasszikusának számít, éteri realizmusa olykor szürreális jelenésekkel keveredik, így fogva össze az égi és földi dolgokat, amelyek teljességéről nem tud lemondani. Jellemző kis rajza, az itt szereplő *Dióhéj*; a félbevágott, aprócska mag egy tengeren lebeg, párhuzamban egy vitorlás hajóval. A *Fehér éjszaka* egy álomjelenet, középpontjában egy levegőben derengő nőalakkal. Nagy Szilvia keramikus; most úgy gondolta, új dimenziót teremt azzal, hogy a kerámia-kompozíciói közepébe grafikai jelenetet helyez. Kétségetelenül, izgalmasabb a felület, elgondolkodtató a vonalak játéka, a miniatűr jelenetek értelme. A maga módján sikerült tovább lépnie. Nemes László az átmeneti formák mestere, újabban plasztikai elemekkel bővíti festményeit. Egyik munkáján műanyag gyümölcsök utánozzák az igaziakat (*Műanyag világ*), a másikon egy kis ház húzódik meg a monumentális betonfal árnyékában (*Az utolsó házikó*). Az emberi lépték, a meghittség csak ilyen védettségben maradhat fenn. A legérdekesebb azonban a *Varázslatos horgászat*, amely a felboncolt, preparált hal festménye mellé a kerámia hal dekoratív, feldíszített, felboncolt modelljét is kiállította. Talán a tanulság megerősítése végett.

Kiss Ágnes Katinka – aki zsúfolt, színes világot szokott teremteni festményein – ezúttal sem tagadta meg önmagát. Párokat állított ki; egyik festményén a keményhátú, páncélos rovar a rózsaszín hernyóval szembesül, a másikon a béka szeretné elnyelni az áldozatként reszkető kígyót. A részletek izgalmas világa tárul fel előttünk, a festészet nyelvén elbeszélve. Gombos Zsófia nagyméretű tájképe – a *Magántulajdon*

– érdekes kérdéseket vet fel. A tájrészlet, háttérben a fehér villácskával, a tóval, az erdőszávokkal, a téli táj halott látványával, azt sugallja: a magántulajdon halottá, kulissza jellegűvé változtatja az élő természetet. Szerintem a festő túl szigorúan ítél, amikor ilyen ökológikus szempontot csempész kissé dramatikus képeslapjába.

A plasztikák készítői is jó színvonalon dolgoztak: Farkas Ferenc igazi, vérbeli szobrászként vágott bele a harmonikás témájába. Az *Astor Piazzolla* elmélyült figurája szinte eltörpül terjedelmes hangszere mögött, amelynek hernyószerűen nyúló sávjai érdekes ritmust alkotnak. *Guggolója* pedig remek női portré. Hadnagy György elvontabb kisplasztikái az *Evolúció* és az *Origó*, a címükhöz képest kevesebbet adnak, szerény „adalékok” minimalista formai kliséjükkel a hangzatos címhez. Ebben a műfajban az idős mester, Németh János hozta a megbízható teljesítményt. Két lakodalmas fazeka két jelenete klasszikus biztonsággal készült, a *Keresztelés a pusztában* és az *Emese álma*. Realizmusa erőteljes, a népi a fazekasság ízei éppúgy érezhetők rajta, mint a kiművelt szobrászaté. A népünk mondavilágába visszapillantó jelenetek mozgalmas, látványos képek, mégis visszafogottságuk jól alkalmazkodik az ünnepi edények díszítő funkciójához.

Az „átmenet” képviselője Varga Bálint, aki „állatmesét” próbált előadni az orosz-lán és a nyúl szereplőkkel, sajnos kevésbé jön át az alkotó szándéka. Dienes Gyula hasonló deformitással készült akvarellje – az *Ikarosz bukása* – sem hat igazán. Budai Mihály *A fönix legendája* festménye sem túl meggyőző; néhány tekervényes rom kevéssé vezet(ne) az elszőkött legenda nyomába. Müller Imre régi-új résztvevő, tíz év spanyolországi tartózkodás után tért vissza szülővárosába. Festménye a *Születés* egy expresszív darab, mintha a vérrel dekorált közegben megjelenne a megtermékenyült „mag”. Másik festménye egyértelműbb, a *Tájkép orchidákkal* a dekorativitás jegyében tárja elénk a kibomló virágszirmokat. Sajnáljuk, hogy Karner Lászlónak csak egy munkája került ki, a *Jelek*. A napraforgó tányérjára emlékeztető sárga tér több részre bomlik, hogy a tagolás oldja a kép egyneműségét.

H. Póka Emőke textilje, az *Álomfogó* a Holdsarlót idézi – a magyar textilkultúra áramlataihoz epizódikusan kapcsolódva, *Ébredése* pedig szemléletes játék a fonalakkal. Érdekes felületeket állított ki Nagy Kálmán. Hisz a festményeinek csak ezek az érzékelhető részei. A tengert és környezetét akarta elénk idézni, amikor *Vihar* szél tépte egét megfestette, a *Navigare necesse est* pedig az ismert latin mondás tartalmát próbálta vizuálisan megjeleníteni. Számomra kétes sikerrel. Szényi Zoltán korábban is elhelyezett applikációkat festményein, most is ezzel próbált élni. A *Gondolatok az időről I. II.* a visszafordíthatatlan folyamat talányos voltát fogaskerekű és vászoncsíkok felhelyezésével „gazdagította”. Nem a legszerencsésebb módon. Pál Katja angol nyelvű címekekkel próbálta egyébként szép és igényes, sokszögletes festményeit elfogadtatni, a geometrikus minimalizmus jegyében. (*Block Bost Left, Big Shus*) Aki ezt kedveli, az elégetten figyelhetette ezt a „hard edge”-jelenséget. Borbás Helga szintén a nemzetközi trendnek akart megfelelni az angol címmel (*Baby was a black sheep*), de a fekete és sárga színek egymásba hatolása bizony keveset mondott (jelentett). Budaházi Tibor minimalizmusa igényes és fantáziadús megoldásokkal hívja fel magára

a figyelmet. Motívumai a szerves világból származnak, de időtálló konstrukcióba merevülnek a festményeken. A *Kompozíció I.-II.* ábra-szerkezete a fekete-fehér négyzetek ritmikus crescendója, míg a *Jel* a maga szigorúságát merevíti élénk. Horváth László is különféle applikációkat gyúrt egyggyé, hogy homogén benyomást keltsen. De az ötletek és a különböző anyagok (szerintem) nem szervesültek kellően, nem meggyőző összbenyomást, inkább kérdéseket keltve. (*Végül elszakad az ezüstkötél, Megkötözve*) Szentgróti Dávid a pécsi (színes, pattern-painting) metódust hozta a kollekcióba, a széles, ismétlődő ecsetnyomok monotoníája kápráztat el, s a cím mintha kissé provokatíván csengene: *Út a fehér felé.*

A 6. Zalaegerszegi Szalon, a kultúra napi események között fontos szerepet vállalt, hiszen a megújulás, az újrakezdés hangulatát hozták magukkal a műalkotások, a küzdelmet az anyaggal, a színekkel, hogy a ma születő kép és szobor szervesen csatlakozzék az elődök munkáihoz. A tárlat felidézte, hogy a jeles naphoz, a Hymnus születéséhez kapcsolódva, a magyar kultúra itt is, most is természetesen és színvonalasan van jelen.

Kiss Ágnes Katinka: Curculconid Et Involvinus

DOBOS MARIANNE

„Az Úr Isten vezet engem a kereszt útján.”

WOJCIECH TOPOLINSKI (1885. ÁPRILIS 23.,
PAPOWO BISCUPIE – 1940. ÁPRILIS 19., SZTUM)¹

„Népek Krisztusa Magyarország!” „Polska Krystuszem narodow.” („Népek Krisztusa Lengyelország!”). Márai Sándort² és Adam Mickiewiczet³ idézve. A két, több mint ezer éves, szakrális nemzetállam történelmét ennél tömörebben, és pontosabban alig hiszem, hogy meg lehetne fogalmazni.

A hazátlanság fájdalma a Pan Tadeus 1834-ben Párizsban írt epilógusában így szólal meg:

„Vagyunk mindenütt hívatlan vendégek;
múltba, jövődőbe; akárhová nézhet,
nincs a világon, csupán egyetlen,
hol némi enyhet találhat a lengyel;”

Vagy:

„Lengyel hazánk, csak alig tettek sírba!
Beszélni ajkunk rólad, hogy is bírna!”

Ki érthetné ezt jobban, mint az, aki szintén az emigráció keserű kenyerét eszi:

„És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert végképp nem értik –
Ők, akik örökségbe kapták–,
Ilyen nagy dolog a Szabadság?”⁴

Mint közismert, Lengyelországot 1772-ben Oroszország, Poroszország, Ausztria, 1793-ban Oroszország és Poroszország, 1795-ben Oroszország és Poroszország osztotta fel. Az első felosztás után főleg az orosz fennhatóság alá került területekről, az 1880-as évektől a porosz és osztrák fennhatóságú területekről áradtak a menekültek. 123 évig nem létezett Lengyelország. 2018-ban ünnepeltük századik évfordulóját annak, hogy kivívta újra függetlenségét. November tizenharmadika a lengyel nemzeti ünnep, a Függetlenség Napja.

Már a kezdetektől, de a leverett nemzeti forradalmakat, szabadságharcot követően, 1830, és 1863 után még nagyobb számban szétszóródtak a világban a lengyelek és a

németek. Sokan indultak a tengeren túlra. Mára a világ legnagyobb létszámú emigrációja a lengyel. Ha pontos az általam ismert számadat, akkor ma 22 millió lengyel él hazáján kívül.

A boldog, talán már hamarosan szent IX. Piusz/Giacomo Mastai Ferreti (1846–1878) ebben a nehéz történelmi helyzetben támogatta a lengyeleket és a németeket. Valamint ő hirdette ki 1854. december 8-án a Szeplőtelen Fogantatás hitigazságát.

Utóda, a méltán a legkiválóbb pápák között számon tartott XIII. Leó/Vincenzo Giacchino Pecci 1878–1903) között ült Szent Péter trónján. Pontifikálása idején a pápaság ismét szellemi világhatalom lett, és a nemzetközi politika fontos részévé vált. A modern világot újra kereszténnyé, a katolicizmust újra modernné kívánta tenni. Az óviláginál az újvilágban talán még súlyosabb volt a vallástalanság. Megdöbbenő, vagy inkább felemelő az, amikor az ember rá tud csodálni arra, hogy a Történelem Ura a gondviselő Isten, hogyan ír századokon átívelően görbe vonalakkal egyenesen. Mint tudjuk, Bonaparte Napoleon többek között hozott egy császári rendeletet a ferences rendházak bezárásáról, mely olyan speciális módon ítélte halálra a rendet az apró fejedelemségekre osztódott Németországban is, hogy nem vehettek fel új tagot, és mikor a jelenlegi tagok közül az utolsó is meghal, be kell zárni a házat, és azt állami tulajdonba kell juttatni. És ebből a halálraítéltségből fakadt, szinte az utolsó pillanatban az új élet. Már a dekrétum visszavonása, és a fent idézett dogma kihirdetése előtt az amerikai új világba érkező német ferencesek létre hozták a Szeplőtelen Fogantatás Rendtartományt 1872-ben. Az első tartományfőnököknek Bonaventura Kellert választották. A tartomány tulajdonképpen 1852-től, Texasba érkezésüktől alakult. A lengyel katolikus hívek gondozását így német és ír papok és szerzetesek látták el. Félő volt, hogy az anyanyelvüket legalább a hitéletükben gyakorolni kívánó lengyelek ezért protestáns közösségekhez, főként a baptistákhoz csatlakoznak. Ezt megelőzendő, a lengyel Hyacint Fudzinski kivált a Szeplőtelen Fogantatás német minorita ferences tartományból, és sikeresen elérte, hogy megalapíthassa a lengyel Páduai Szent Antal Rendtartományt⁵. Az így megszerveződő amerikai lengyel ferencesek nemcsak az emigrációban tevékenykedtek, de, hogy fiatal emberek is megnyerjenek a missziós hivatásra, szétdarabolt hazájukba is visszajártak. Ekként ismerkedtek meg az 1885. április 23-án Nyugat-Pomerániában, Popowo Biscupieban született Jan Topolińskival, aki 1900. július 23-tól 1902. június 31-ig a redemptoristák tuchówi magán kollégiumában tanult, majd ezt követően 1902. július 10-től a mosciskai noviciátusban készült tovább a redemptorista szerzetesi hivatásra. Miután megbetegedett, és hosszabb kórházi kezelésen esett át, már nem ebbe a rendbe tért vissza. Mert arra érzett hivatást a porosz állampolgárságra kényszerített szerzetes jelölt, hogy missziós munkát végezzen azok között az új világbeli lengyel menekültek között, akik szintén nem lehettek lengyel állampolgárok. Két évig még Lengyelországban tanul, majd 1904-ben Lembergben, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén a Konventuális Kisebb Testvérek Szeplőtelen Fogantatásról nevezett tartományában teszi le a szerzetesi fogadalmat. 1905-ben pedig már az Egyesült Államokbeli Páduai Szent Antalról nevezett lengyel provincia tagja. Innen teológiai tanulmányokra Rómába küldik a Rendi Nemzetközi Kollégiumba.

1909-ben szenteli pappá Raphael Mary del Val Zulueta bíboros (1865–1930). Topoliński atya megszerzi az oktatás területén elérhető legmagasabb címet, a Rend Generálisa a Szent Teológia Mesterévé avatta, a filozófia és a teológia doktora lett. Az amerikai provinciában kezdi meg a szolgálatot. Első szolgálati helye, a New York állambeli Buffalo, ahol plébános-helyettes a ferences Krisztus Teste templomban, majd lelkészként tevékenykedik a Wisconsin állambeli Milwaukeeben, a Szent József plébánián. 1911 és 1914 között plébánosként dolgozott a New Jersey államban található trentoni Szent Szaniszló Templomban. Itt földet vásárolt egyházi temetőnek és kolostort építtetett. 1914-ben lelkész lett a Massachusetts állambeli Lawrenceben, a mára már megszűnt Szentháromság Plébánián. Ennek a ferences szerzetesekre bízott egyházközségnek a második plébánosa, de az első a Minorita Rend tagjai közül. Siralmas helyzetben vette át a plébániát. Szorgalmas munkával nemcsak a tartozásokat rendezte, de telkeket vásárolt, és az egyházközségi iskolába ferences nővéreket hívott tanítani. Két év múlva megbetegedett, helyére másik ferences szerzetes, Bonaventura Santor (1888–1960) került.

1921 áprilisában kinevezték a Pennsylvánia állambeli Shamokinben a Koska Szent Szaniszló Egyházközség plébánosává. Itt új iskolát és az ott dolgozó apácáknak kolostort építtetett. A templom és a kolostor között pedig egy lourdes-i barlangot emeltetett. Az itteni plébánián töltött évek alatt vitája alakult ki az egyik rendtársával P. Alfonz Figlewskivel, aki papi szolgálata mellett a rendi iskolában latin nyelvet tanított. Alfonz atya elhunyt testvérenek az életrajzát terjesztette buzgón a Shamokin-i plébániákon a hívek között, és a könyvecskék árából befolyt összeggel a Buffalo-i minorita kollégiumot kívánta támogatni. Topoliński atya a konfliktus megnyugtató rendezésére levélben kért segítséget a Buffalo-i anyarendházból. Ezt írja P. Justyn Figas (1886–1956) provinciálishoz:

„Most azonban már lázadás van a családokban és szidják a papokat, hogy a gyerekek kezébe erőlteti a könyvecskéket, ami nekik már megvan, és hivatalos panaszok a plébániákon. Még egyszer kérem, hogy legelőször ezeknek a könyvecskéknek a maradványát vigyék el tőle; és a neki adott engedélyt tegyék függővé az én akaratomtól, hogy visszaélések esetén korlátozni tudjam. Más atyák szorgalmasan dolgoznak, Alfonz atya is, az említett különbségek kivételével”⁶.

1926 júniusában a tartományi káptalanon titkárrá választották meg, majd 1927. szeptember 9-én a New York állambeli Athol Springs-ben a Szent Ferenc gimnázium első rektora lett. Másfél év együttműködés alatt a tartomány vezetőségénél visszaéléseket tapasztalt, és erről a definitor atyákat tájékoztatta. Az összehívott definitoriumon elmozdították hivatalából. Nem a bűnösök, de ő ellene indítottak lefejezési eljárást. A generális minisztertől, Alfonso Orlichtól remélt védelmet, de hiába. Végül 1928. január 25-én benyújtotta írásos lemondását betöltött hivataláról: a tartományi titkári, az Athol Springs-i Szent Ferenc Kollégium rektorságáról, az ottani rendház előjárói tisztségéről és a tanulmányi rektori címről. Justyn Figas marad az amerikai provincia élén, ő pedig mintegy vigaszdíjként Olaszországba kerül, ahol 1928. október 23-án külön vizsgát tett az Apostoli Penitenciária előtt, és a Loretói Bazilika

angol és lengyel nyelvű apostoli gyóntatójává nevezték ki. Itt 1928-tól szolgált generális penitenciáriusként. Törekedett arra, hogy a loretoi lengyel kápolna véglegesen elkészüljön. Adományokat gyűjtött. Erre biztatta, 1930-ban írt levelében, Isten Szolgája August Hlond Poznań – Gniezno-i metropolita érsek is.

De 1932-ben egy, az amerikaihoz hasonló ügy ismét új törést okozott életútján. Egyik rendtársa érdekében cselekedett, akit fegyelmi okokra hivatkozva, jogtalanul és igazságtalanul bocsátottak el. 1932. március végén írt ugyanis Domenico Tavani generális miniszter atyának, mert véleménye szerint Tommaso testvérrel szemben „nem jogi és nem is keresztény eszközökkel” jártak el, és javasolta, hogy ez a szerzetes kapjon újabb lehetőséget, „lehetőleg vallásosabb környezetben”⁷.

Közben Loretóban kiújult korábbi fülbetegsége és fennállt annak a veszélye, hogy maradandó halláskárosodás lép fel nála. Hónapokon keresztül Tonnini professzor kezelte, és mivel visszatérő fájdalmai voltak, szédülés és progresszív halláskárosodás, nélkülözhetetlenné vált a gyógykezelés folytatása. Lengyelországban Poznań közelében kívánta magát gyógyíttatni, abban a kórházban, amelyiknek az unokatestvére volt a vezetője. Bárha a lengyelországi gyógykezelést nem tudta megoldani, betegsége okot adott, hogy ismét őt helyezték el.

Ezután 1932-től Rómában tartózkodott és különböző komolyabb feladatok ellátására kapott megbízatást. Az 1932–1933-as és a következő 1933–1934-es tanévekben a fundamentális teológia professzoraként foglalkozásokat vezetett a bibliai görög nyelvről. Az 1937–1938-as tanévben pedig Egyháztörténelmet tanított a római Nemzetközi Szeráfi Kollégiumban. Ezzel párhuzamosan 1932. november 3-án ideiglenesen könyvtárosnak, és a Kollégium ökonomusának nevezték ki. 1933-tól apostoli gyóntató is volt a Szent Péter Bazilikában, elhunyt rendtársa helyébe lépve. Áldozatos munkájáért, amelyet gyóntatóként végzett a Megváltás ezer éves jubileumának évében, 1933-ban XI. Pius pápától (1857–1939) „Cruce Benemerenti” másodrendű Ezüst Érdemkeresztet kapott.

Olaszországi működése alatt változatlanul az amerikai Páduai Szent Antal Tartomány tagja volt. De 1934 nyarán lejárt az amerikai útlevele. Megújítani csak úgy tudta volna, ha Olaszországból az U.S.A.-ba utazik személyesen. Ennek a nagy és költséges útnak a fedezetét sem a Római Generalis Kúria, sem az amerikai provincia nem tudta, illetve nem akarta magára vállalni.

„Igaz, hogy az olaszországi élet állandó áldozat és nem akarok a merészségemmel dicsekedni, mert unalmassá válik... De én magam nem hátrálok meg és kitartok, Provinciális atya ne vegye rossz néven, ha a tartománytól, amelyben húsz éven keresztül dolgoztam, segítséget és bátorítást remélek, annál inkább, mert itt sem szűnök meg neki dolgozni, különösen gondolva a kisapjainkra és az ügyeinkre”⁸.

Transzfiliációja a lengyel Páduai Szent Antal Tartományba ekkor merült fel. 1935. február 19-én nevezték ki a boldoggá és szentté avatási ügyek generális posztulátorává⁹. 1935. márciusban – az anyatartomány engedélyével –, jelentkezik a Missziós Tartományba (Krucjata). Gondolom nemcsak ifjúságától való elköteleződése a missziós hivatás iránt, de az is ösztönözte, hogy így talán könnyebb lesz rendezni a saját

jogi helyzetét. Születése szerint porosz állampolgár, érvényes amerikai útlevélle pedig lejárt. Ne gondoljuk, hogy egy jámbor, naiv ember volt, aki nem tudta, hogy mindez mit jelent. De beleállt a munkába¹⁰.

Nyolc üggyel foglalkozott, amelyek azután a II. világháború kitérője miatt megszakadtak. Többnek az aktái, így Isten Szolgája Kelemen Didák ügyének – 1939 nyarán általa Egerben, és Miskolcon összegyűjtött iratai – és emellett, a további útjában, Krakkó bíboros érseke, Adam Stephan Sapiecha meghívására a Hedvig szentté avatásához szükséges dokumentumok is, melyeket további utazásán magával vitt, és a niepokalowi kolostorban hagyott – a varsói felkelés során elégték.

1./ Rafael Melchior Chilinski (1694–1741) boldoggá avatása,

2./ Isten Szolgája Kelemen Didák (1683–1744) boldoggá avatása,

3./ Lengyelország királynőjének, a magyar Anjou-házból való Hedvignek (1374–1399) akkor még boldoggá avatása,

4./ Árpád-házi boldog Kinga (vagy Kunigunda, 1234–1292) később klarissza szerzetesnő szentté avatása.

5./ Isten Szolgája Stanislaw Hozjusz (1504–1579) boldoggá avatása,

6./ Wincenty Lewoniuk (1849–1874), Anicet Hryciuk vel Gryciuk (1855–1874), Bartłomiej Osypiuk (1843–1874), Daniel Karmasz (1826–1874), Filip Geryluk vel Kiryluk (1830–1874), Ignacy Frańczuk (1824–1874), Jan Andrzejuk (1848–1874), Konstanty Bojko (1826–1874), Konstanty Łukaszuk (1829–1874), Łukasz Bojko (1852–1874), Maksym Hawryluk (1842–1874), Michał Wawrzyszuk (1853–1874) és Onufry Wasiluk (1853–1874) pratulini Rómával egyesült keleti szertartású katolikus vértanúk boldoggá avatása, akik 1874. január 24-én Pratulinban a cári orosz katonák kezétől életüket veszítették, mert nem akartak áttérni a pravoszláv hitre.

7./ Isten Szolgája P. Benvenuto Bambozzi OFMConv (1809–1875) boldoggá avatása,

8./ Isten Szolgálója Wanda Malczewska (1822–1896) boldoggá avatása.¹¹

Ahol most folytatom, kezdhettem volna ott is. Hogyan találtam rá, fr. Wojciech Topoliński nevére? 11 évvel ezelőtt semmit sem tudtunk Wojciech atyáról.

Hogyan is kezdődött?

2008-ban a Szűzanya Lourdes-i jelenésének ünnepén történt, hogy a miskolci, Kelemen Didák atya által épített minorita templom akkori plébánosa, Bogdan Adamczyk megkért, szervezzünk nemzetközi konferenciát az abban az évben 325 éve született, 300 éve pappá szentelt magyar minorita szerzetes, Isten Szolgája Kelemen Didák atya tiszteletére. Halála évfordulója – 1744. április 28-nak a környékén.

Akkor vettük kézbe, adtuk ki reprintben P. Mónay Ferenc Kelemen Didákról szóló, *A Felső Tiszavidék apostola* című füzetkékjét, melynek utolsó soraiban írja:

„Ahol élt és működött, az öregek ma is áhitattal emlegetik a »szent ember« nevéét. Ez indította a miskolci minoritákat és a templomukhoz tartozó harmadik rend tagjait, hogy a század elején újra megindíttassák a boldoggá avatási eljárást. 1939 nyarán Adalberto Topoliński, a rendi szentté avatási ügyek általános római kérelmezője el is ment

*Miskolcra, hogy a helyszíni szemlét megejtse és a található iratokat összeszedje. Az eljárás befejeztével az írásokat magához véve, továbbutazott Lengyelország felé, ahová a krakkói bíboros érsek hívta, Nagy Lajos királyunk leánya, Hedvig királynő ügyének hasonló kivizsgálására. Szeptember elsején azonban a németek megkezdték Lengyelország elfoglalását, Topoliński egy német gyűjtőtáborba került, ahol úgy ő, mint a magával vitt iratok eltűntek.*¹²

Varsóban tett első látogatása alkalmából így kiáltott fel a Szent pápa: „Lengyelország, hol vannak a sírjaid, hol nincsenek?!”

Lehet-e tűt keresni a szénakazalban? Hat millió lengyel áldozata volt a második világháborúnak. Egy egész egy tized millióra becsült a német koncentrációs táborokba hurcolt lengyelek száma. De úgy éreztem, mégis neki kell látni, mert abban bizakodtam, hogy hátha rá lehet találni akár egy picinyke darabkára is a magával vitt iratokból. Azután feladtam, milliomodnyi eséllyel sem biztatottan, tovább keresni a dokumentumokat, de egyre jobban érdekelt, hogy ki is volt ő, a posztulátor. Miért került koncentrációs táborba, és valóban oda került-e? Mi jutott neki végső nyughelyül?

Sír... Tömegsír... Gázkamra... Elhantolták-e, és ha igen, vajon hol? Látogatjuk szeretteink sírját. Hősök emlékművei előtt tisztelgünk. De hol lehet az ő sírja. Került-e rá virág, gyertya, mécses az eltűnése óta eltelt évtizedek alatt? Csak rosszkor volt rossz helyen? Egyszer csak rátaláltam egy emléktáblára. Krakkóban, a minorita rendház kerengőjénél. A ferences rend mártírjai sorában, néhány névvel Maximilian Kolbe atya neve után ott látom az övét. A halál helye: *na Pomorzú* (Pomerániában)¹³.

Azután rátalálunk a Lengyel Nemzeti Archívumban nevére és fényképére is¹⁴. A Végtelen logikai láncolatában, Véletlenek, – mint tudjuk ez Isten egyik álneve – sorozatával puzzle darabokból dolgoztam. Mert a hatmillióból a saját halottamnak, a „moj Wujek”-nek, az én tiszteletbeli Bácsikámnak tekintettem. Herbert Zbigniew versének kérését követtem, mely szerint a halottak keresnek minket: „nem hagyhatok el most / amikor halott vagyok és szükségem van a gyengédségedre”¹⁵.

Az MKDSz Magyar Hon-Lapján jelentek meg az én sorozataim, amelyek Topoliński életének feltáruuló eseményeit mutatják be, amint ezekről tudomást sikerült szerezniem. De egyben azt is mérlegeltem bennük, hogy mi vezette a minorita szerzetest a háború kitörése pillanatában népe és szülőföldje felkeresésére. Így tanulmányoztam át a Szentszék kiadványaként közreadott dokumentum sorozatot, melynek első kötete büszke tulajdonosa is lehetek¹⁶. Sejtelmemet dokumentum sajnos – érthető módon – nem bizonyíthatta, de én azzal a biztos tudattal kísértem útját, hogy nem csak „rosszkor volt rossz helyen”, hanem XII. Piusz pápa titkos diplomáciájának részese is lehetett. Hiszen éppen azon az úton megy a háború kitörése előtt szülőföldjére, amelyen pár nap múlva honfitársai a befogadó Magyarország felé menekültek. A Gestapo vadászott rá. Utolsó miséjét a palotin atyáknál tartotta, és üzenete pedig az volt, hogy feladatát teljesítette¹⁷.

Miben érzem részesnek Topoliński atyát? Mi volt, és miért kényszerült XII. Piusz pápa erre a „titkos diplomáciára”?

1937. március 21-én, virágvasárnapon, szinte minden német templomban felolvasták XI. Piusz *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikáját, amely a „legkiélezettebb dokumentum, amit a Szentszék történetében valaha is egy politikai hatalommal szemben megfogalmaztak.”

Kalandos úton történt szövegének Németországba juttatása. Itt tizenkét egyházi nyomdában sokszorosították. Természetesen titokban. Szétküldését sem bízhatták postára. Postásai bátor, és lelkes keresztények voltak. Jobbára gyóntatószékekben csúsztatták a papok kezébe. Akik a szószékről így kezdték a felolvasást:

„Égető gonddal és fokozódó idegenkedéssel figyeljük már jó ideje az egyház keresztútját abban az országban, ahová egykor Szent Bonifác vitte Krisztus örömhírét...”

Kényszerűségből – *„még magával az ördöggel is paktumot kötne, ha a lelkek üdvéről van szó”*, írta alá a Vatikán, 1933. július 30-án Hitlerrel a konkordátumot.

„Pacelli bíboros-államtitkárnak nem volt más választása, minthogy ossza a pápa nézetét. Később állítólag úgy fogalmazott: Hitler 'pisztolyt szegezett' rá és az egyházra. Mégis, ahelyett, hogy megadta volna magát a náciknak, cselhez folyamodott. Biztos volt abban, hogy a nácik 'hivatásos bűnözők', és szükségszerű, hogy a konkordátumot így vagy úgy megsértsék. A náci Németországot minden egyes szerződés-szegés esetén nyilvánosan pellengérré lehet majd állítani, és a szerződés Vatikán általi felmondásával 'sokkal nagyobb ütést' lehet majd gyakorolni a rezsimre, mint egy esetleges szerződés megtagadással.”

1937 tavaszán már nem volt mód, „nyilvánosan” másként 'pellengérré' állítani, mint, ahogyan az a titokban szétküldött enciklikában leíródott, és ahogyan annak – ilyen sem volt se azelőtt, se azután – kihirdetésével megtörtént. De az eredménye az lett, hogy: „Hitler tajtékzott a dühtől, mikor tudomást szerzett az enciklika felolvasásáról. Azonnal megparancsolta, hogy a templomokon kívül fellelhető összes közkezen forgó példányt le kell foglalni. Mind a tizenkét nyomdát, ahol a szöveget sokszorosították, kártérítés nélkül kisajátították, a felelősöket pedig letartóztatta a Gestapo. 1937. május 1-jei beszédében Hitler az egyház nyílt fenyegetésével tért ki a dokumentumra: 'Nem tűrhetjük, hogy a tekintélyt, a német nép tekintélyét bármilyen helyről megtámadják. Ez vonatkozik minden egyházra is (...). Ha megpróbálnak bármilyen eszközzel, írással, enciklikával stb. olyan jogokat vindikálni maguknak, melyek csak az államot illetik meg, akkor mindet vissza fogjuk szorítani az őket megillető lelkipásztori tevékenységbe.”

A 'felingereit bestiával' szemben, minden további 'ingerlés' azzal a veszéllyel járt, hogy a német katolikusok helyzetét súlyosbítja.

Ennek tudatában fejeződött be XI. Piusz pontifikálása, és ez volt a meghatározója utódja XII. Piuszénak is.

Megválasztásakor Goebbels propagandaminiszter a következőt jegyezte naplójába: „Politikus és bizonyos körülmények között rafináltan és ügyesen eljáró harcias kedvű pápa. Tehát figyelmesnek kell lenni!”

És így kezdődött el XII. Piusz csendes és titkos diplomáciája. Annak egyik legfontosabb célja, és feladata volt az üldözöttek megmentése: „Az egyháztörténelem legnagyobb titkos vatikáni művelete azt a célt tűzte maga elé, hogy minél több zsidót megmentsen üldözői elől. Hermann. M. Görgen professzor Konrad Löw szerzővel szemben azt nyilatkozta, hogy XII. Piusz nyomatékosan utasította nunciusait, hogy a menekülteknek, főleg a 'faji üldözötteknek' minden segítséget meg kell adni. Magának a tanúnak csak így sikerült 45 Svájcba menekült zsidónak vízumot szereznie, mellyel Brazíliába utaztak. Ha ezt nem érte volna el, a svájci hivatalok kiutasították volna őket az országból, és Németországba toloncolták volna őket, ami egyet jelentett volna a biztos halállal. És ez nem volt egyedi eset. Mint ahogy Leon Poliakov zsidó történész megerősítette, a megszállt Franciaországban 'papok, katolikus szerzetesrendek tagjai, laikusok versengtek egymással, hogy menedéket nyújthassanak, és így több tízezer zsidó ember életét menthették meg'. Lévai Jenő magyar történész sokatmondó címmel az 1966-ban megjelent *Titkos birodalmi ügy: XII. Pius nem hallgatott – jelentések (tudósítások), bizonyítékok (okmányok) feljegyzések az egyházi és állami levéltárakból* (Geheime Reichssache: Papst Pius XII. hat nicht geschwiegen. Köln-Müngersdorf 1966) című könyvében igazolta, hogy a megszállt Magyarországon szerzetesek és apácák saját életüket kockáztatva 32 budapesti kolostorban bujtattak megkeresztelt és megkereszteltetlen zsidókat. Görögországban az akkori nuncius, Giuseppe Roncalli, a későbbi XXIII. János pápa XII. Piusz megbízásával több ezer hamis keresztlevelet adott át a rabbiknak, hogy segítségükkel megmentse az üldözötteket” (Michael Hesemann)

A XII. Piusztól idézett alábbi két mondat önmagában elegendő lehetne arra, hogy illusztrálja milyen keservesen nehéz feladat volt az övé:

„Mikor a pápa hangosan kiáltani szeretne, néha sajnós a kiváró hallgatás ajánlatosabb számára; mikor cselekedni és segíteni szeretne türelmesen várakoznia kell.”

„Minden egyes szót, amelyet erről a felelős hivatalok felé intézünk, minden nyilvános utalást a lehető legnagyobb komolysággal mérlegre kell tenni, azok érdekében akik szenvednek, hogy helyzetüket nehogorosszabbá és elviselhetetlenebbé tegyük, mint amilyen volt.”¹⁸

Ezért nem maradhattak dokumentumok. Mert nem is voltak. Szavak, személyes megbízások hangzottak csupán.

De soroljam sorozataimat, melynek darabjai az <http://mkdsz.hu> jelzetű Magyar-Hon-Lapon jelentek meg. Ezek voltak a keresés állomásai. *A teljesen reménytelennek látszó* 2009. január 18. és 2009. február 25. között megjelent nyolc részes sorozatom volt az első, melynek mintegy zárófejezetét képezte a 2009. november 30-i írásom, amely a *Már nem teljesen reménytelennek látszó feladat* címet viselte. A második 2011. január 1. és február 12. között megjelent hat részes sorozat volt, melyhez csatlakozott még két írás, melyek a Magyar-Hon-Lapon nem, csak a 2011-ben megjelent *Az összecsomózott szalag* címet viselő kötetemben jelentek meg. 2011. december 7. és 2012. február 25. között megjelent tizenhárom részes „...segítség és pajzsod Ő!” sorozatom. Ezek a sorozatok azután kutatási életrajzá álltak össze, magyar változat a külföldi olvasóknak magyarázva, lengyel szövegét az értő lengyelek számára élesítve a

fordító Joanna Urbańska által. Így készült el az 1-es számú jegyzetben említett két-nyelvű változata könyvemnek.

2011-ben jelent meg Zdzisław Gogola OFMConv könyve, amely a Pádúai Szent Antal és boldog Jakub Strzemie Lengyel Minorita Tartomány történetét mutatja be adatolva 1918–1939 között¹⁹, benne hét Topoliński-utalást is tartalmazva. Ezek által igazolva láthattam mindazt, amire magam is rátaláltam addigra fr. Wojciech életéről. És a lengyel rendtörténész monumentális munkájából ismertem meg azt, amit addig nem tudtam, a gdyniai rendház alapításával kapcsolatos tevékenységét. Amerika és Olaszország után a posztulátori ténykedés szinte aktív ténykedéssel kapcsolta a visszanyert, és ismét a veszélybe sodródó hazájához, Lengyelországhoz. Tekintélyével, ismertségével tudott az otthon élőknek is segíteni. Ennek egy maradandó emlékü cselekedetét találtam meg a Gogola-könyv egyik történet-elbeszélésében:

»1920. februárjában Gdynia halászfaluban a lengyel hadsereg belépése után Jan Radtke átvette a német G. Düsterwaldtól a polgármesteri megbízólevelet, és Gdyniának az első lengyel polgármestere lett. 1921-ben Gdyniának 300 lakosa és 132 épülete volt. Rövidesen Gdynia falu 1922. 09. 23-án a kikötő építésére való rendelet elfogadása után gyors fejlődésnek indult. 1923-ban Jan Radtke, a község újból választott polgármestere Wejherowo község vezetőségéhez fordult, hogy Gdyniának városi jogokat adjanak. 1924-ből Gdynia fejlődésének tervei 50 ezer ember letelepedésével számoltak. Gdynia 1926. január 10-én kapta meg a városi jogokat. Ebből az alkalomból kiszélesítették a városfejlesztési területeket. Azután hogy 1926-ban Gdyniát városi jogokat kapott megkezdődött a város gyors fejlődése. 1936-ban már 100 ezer lakosa volt. Gdyniának tehát szüksége volt lelképásztorokra. Néhány éve a minoriták kolostorok építését tervezték ebben a fejlődő kikötő térségben. Pynzar Franciszek atya a Pádúai Szent Antal kegyhely gyóntatója erre a célra Olaszországban egy speciális gyűjtést szervezett. Amikor 1935. szeptember 10-én Kubit Anzelm tartományfőnök atya Topoliński Wojciech római posztulátor atyával meglátogatták Gdańsk független városát, megnézték a Szentháromság templomot, a Szent Anna kápolnát és a ferencesek által régen felépített kolostort (1420 körül), mely most viszont idegen vallási és politikai hatalom alatt állt, így elhatározták, hogy a közeli Gdyniában megalapítják a szerzetesi közösséget. Ezzel a céllal a két minorita elment Okoniewski Stanisław püspök atyához Pelplinbe, engedélyt kérve a szerzetesek letelepedésére Gdyniában. A chetmiński püspök 1935. október 15-én kelt levelében erre engedélyt adott. Valószínűleg a püspök döntésére bizonyos hatással volt a főpásztor ismeretsége a Pomerániából származó Topoliński Wojciech atyával. A minoriták gdyniai megtelepedésének ötletét nem mellékesen a Pádúában dolgozó Pynzar Franciszek atya támogatta. És éppen ő ajánlotta, hogy Gdyniában a lengyelek Pádúai Szent Antal tiszteletére építsék a templomot. 1935. november 26-án a tartomány definitórium a engedélyt adott a leendő templom és kolostor területének megvásárlására. A hely, melyet a kolostor építésére kiválasztottak, a Foch Ferdinand marssal dombon volt. Erre a döntésre hatással volt a telek ára. A kikötővárosban az építési területek nagyon drágák voltak, a városon kívül sokkal olcsóbbak. 300 m²-ért 60 ezer zlotyt fizettek. A területet Czekański Władysław varsói kereskedőtől vették

meg. A gazdagabb kolostorok segítséget ígértek. Ezek voltak: Krakkó, Poznań, Varsó, Przemysł, Czyski, Kalisz; a munkában és építési anyagokkal segítséget ígértek a niepokalanowi és łagiewniki kolostorok. A Szerzetesi Kongregációtól való hivatalos irat, a Rend Generalis Kúriája engedélyének megérkezése és Okoniewski Stanisław, chełmiński püspök 1936. július 9-ei levele után az új kolostor megnyitása érdekében elkezdtek a munkálatokat. Az építési terveket Kupiec Zbigniew és Kossak Tadeusz mérnökökre bízta. Miután a gdyniai kormányigazgatóság, melyet Sokol Franciszek képviselt, elfogadta a terveket, 1936 augusztusa és 1937 májusa között felépítették az egyemeletes kolostort huszonkét szerzetesi cellával és a kápolnával. Az építkezést jelentősen támogatta a niepokalanowi kolostor, két kölcsönt adva a gdyniai kolostornak: 10 ezer zł 1937-ben 12 és a következő évben 2,5 ezer zł.²⁰

2016-ban Łukasz Janecki tollából újabb terjedelmes rendtörténeti kézikönyv jelent meg, amely egyben biográfia és bibliográfia, és az 1939. és 1945. közötti időszakban meggyilkolt, illetve tragikus körülmények között elhunyt lengyel minorita szerzetesekkel foglalkozik²¹. Ebben a kötetben olvashatók az emlékező szavak, melyeket Krzysztof Gorecki OFMConv atya 1962. szeptember 4-én adott közre Varsóban. Krzysztof atyáról Wojciech atya leveleiből is tudtuk, hogy 1924–1927 között doktorált Rómában, és 1936–1939 között ő is a rendi egyetemen tanított. Jó barátok voltak Wojciech atyával. Neki mondta el rabtársa halálának történetét Jozef Mizgajski atya, aki ott volt a kivégzésénél. Amikor elvezették a fürdőkádhoz, „azt mondták neki, hogy most indul a SZABADSÁGRA. A víz alá nyomták, és addig tartották úgy, míg elfogyott a lélegzete.”

A földi zarándoklatra kiszabott négy nap híján 55 évnyi életről, már két évvel halála előtt, bár nem sejtette még mi minden vár rá, de kimondhatta: „Az Úr Isten vezet engem a kereszt útján.” ahogyan olvashatjuk az 1937. február 5-én a Lengyel Minorita Rendtartomány provinciálisának írt levelében²².

1939. augusztus 10-én, amikor a niepokalanówi kolostorban egy esti rekreációban fr. Wojciech Topoliński a rendtársaknak beszélt²³, főtémája a szentségre való törekvés volt. Szavai visszatekintve próféciaának tekinthetőek. Többekkel együtt, akikről szól Lukasz Janecki könyve, akik, akkor ott hallgatták, és akiket már az oltár dicsőségére emeltek, ő is, ha boldoggá nem is avatták eddig, a minorita vértanúk sorába lépett. Hitvalló életet zárt a mártír halála 1940. április 19-én.

1939-ben, október vége felé, Świecie-be (szülőföldjére) megy, ahol szemtanúja lesz a zsidók lemészárlásának, ezért a bydgoszczi börtönbe zárják, és ott a Gestapo kihallgatja²⁴. Pár nap múlva azzal a feltétellel engedik ki, hogy Gdańskban a Gestapón jelentkeznie kell a kiutazási vízum átvételéért.

1939. november 5-én Gdańskba megy, ahol Apolonia Grotzka (Konitzer świeciei plébános barátai) családjánál lakik. November 9-én a gdański Gestapóra megy, hogy átvegye a kiutazási vízumot, de onnan soha nem tér vissza. Egy héttel később vendéglátóinál a Gestapo az utazótáskáját is lefoglalja.

JEGYZETEK

- 1 Az előadásként elhangzott tanulmány Dobos Marianne és Adamczyk Bogdan OFMConv PhD évtizedes kutatásait összegező két – mindkettő magyarul és lengyelül egyként megjelent – könyv összegzéseként készült. E tanulmány adatai e két könyvben mindkét nyelven, pontosan megjelölve a forrásokat megtalálhatóak. DOBOS Marianne, *A mezítelen Lázár feltámasztása*, Szülőföld Kiadó, Gencsapáti, 2017; Marianne DOBOS, *Wskreszenia nienagięgo Łazarza*, Wybór tekstów, przekład i redakcja Joanna URBANSKA, Szülőföld Könyvkiadó, Gencsapáti, 2017. Adamczyk BOGDAN OFMConv, PhD, *ADALBERTO (Wojciech) TOPOLIŃSKI élete és műve levelek tükrében*, Rychwald, 2018. Adamczyk BOGDAN OFMConv, *Życie i działalność P. WOJCIECHA (Adalberto) TOPOLIŃSKIEGO* OFMConv, Szülőföld Könyvkiadó, Gencsapáti, 2019.
- 2 MÁRAI Sándor *Mennyből az angyal* című, az '56-os forradalom leverése idején keletkezett, ma már közismert versének meghatározó sora. A verset repülőúton Borbándi Gyula társaságában Münchenbe, a Szabad Európa Rádióhoz érkeve írta.
- 3 DOBOS Marianne, „nem vartycog a világ egy békája se szebben a lengyelnél” (*Pátosz és ironia összefonódása a hősi travesztiaiban*), „Fr. Wojciech Topoliński, a lengyel mártír bazafi (1885–1940) emlékére ajánlom, aki számomra „rokonoknál kedvesebb”, Aracs, 2014/3. XIV. évf. 61–67. Az idézetek Adam MICKIEWICZ, *Pan Tadeus vagy az utolsó birtokfoglalás Litvániában: nemesi történet 1800–12-ből tizenkét verses könyvben*, VARSÁNYI István nyersfordítása alapján fordította és az utószót írta RÓNAY György, Európa Könyvkiadó, Bp., 1977. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Adam MICKIEWICZ, *Dziela*, Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa, 1955. = Ua. Dobos Marianne, *Rózsablak*, Vagyázó Ferenc Művelődési Társaság, Bp., 2014., 82–101.
- 4 Márai Sándor idézett verséből.
- 5 A lengyelek rendtartományi szervezkedését Ks Tadeusz Zasępa – utóbb a szlovákiai rózsahegy egyetem rektora – amerikai ösztöndíjas éveiben dolgozta fel, és írta meg: *Emigracyjni katecheci radiowej godziny różańcowej*, 1984., Buffalo, New York. Valamint a témában lásd még: *Album Jubileuszowy Provincji Polskiej O. O. Franciszkanów w Ameryce 1905–1930*, Buffalo 1930, s. 34, 45, 181, 194. *Golden Jubilee Album saint Anthony of Padua Province Order of friars Minor Conventual*, 1906–1956, s. 79–83. Összefoglaló könyv: Roger M. HAAS, *A History of the American Province of Saint Anthony of Padua of the Order of Friars Minor Conventual, 1906-1982*, St. Anthony of Padua Province, O.F.M. Conv., Wisconsin Egyetem – Madison, 1984.
- 6 A levelet Bogdan Adamczyk idézett könyvéből közöljük, a magyar nyelvű változat 22. oldalról, melyet részletesen magyaráz ugyanitt a 6. számú jegyzetben.
- 7 A levelet Loretóból küldi Topoliński, március 24-én, amely a levelezés-kötet magyar nyelvű változata 108. oldalán található.
- 8 A levelet Bogdan Adamczyk idézett könyvének magyar nyelvű kiadása 25. oldaláról idézzük, követve a hozzá fűzött kommentárokat.
- 9 Ez a sorsdöntő kinevezés a levelezéskötet 132–133 oldalán olvasható.
- 10 Wojciech Topoliński amerikai és olaszországi, valamint lengyelországi munkálkodásának adatait Bogdan Adamczyk írta le az általa összegyűjtött levelek alapján az 1. számú jegyzetben közölt könyvében.
- 11 Történetüket Bogdan Adamczyk idézett könyvében külön fejezetben tárgyalja, *Szentté avatási eljárások* címmel, a 33–56. oldalakon. A legtöbb jelöltet Szent II. János Pál pápa

- boldoggá, majd szentté avatta. A magyar Kelemen Didák ügye még ma is megoldásra vár, bárha Miskolc város templomot járó hívei mai napság is imádkoznak boldoggá avatásáért.
- 12 P. Mónay Ferenc, *P. Kelemen Didák a Felső Tiszavidék apostola (1683–1744)*, Róma, 1957.
  - 13 Először *Az összecsomózott szalag* című kötetem 75. oldalán mutattam be, 2011-ben, majd a *Rózsaablak* című könyvem 144. oldalán közöltem 2014-ben. Utóbb Bogdan Adamczyk mindkét nyelven megjelent könyvének fedőlapján is látható.
  - 14 Tytuł tematu: Wojciech Topoliński Data: Opis obrazu: ks. Wojciech Topoliński – penitencjariusz apostolski promotor polskiej kaplicy w Loreto. Fotografia portretowa. 1932 Sygnatura: 1-R-794. A fénykép reprodukálva a *Rózsaablak* (i. m.) 8. oldalán, valamint Adamczyk Bogdan idézett könyvének címlapján.
  - 15 „...EGYENESEN SZEMBENÉZNI A SORSSAL...” címmel a magyar írók Herbert Zbignyevről készített kötet bemutatójáról (2009. február 18-án) írtam a Magyar Honlapon, ahol egy jellegzetes Közép-Európa-i író jellegzetes szövegét idéztem mottóként. Motto: „Kis népek bizonytalan térsége Oroszország és Németország között. Hadd húzzam alá a szót: kis népeké. és mi az, hogy kis nép? Az én meghatározásom szerint: kis nép az, amelynek pusztá léte is bármelyik pillanatban kétségessé válhat, egy kis nép eltűnhetik, s ezt tudja is. Egy franciának, orosznak vagy angolnak eszébe sem jut, hogy kételkedjék népe fennmaradásában. Himnuszai csak nagyságról, örökkévaló nagyságról szólnak. A lengyel himnusz viszont így kezdődik: 'Nincs még veszve Lengyelország...' (Milan Kundera így fogalmazta meg, hogy mi az a: Közép-Európa). Ebben az írásomban idéztem a költő idézett versrészletét is. <http://mkdsz.hu/content/view/13421/210/>.
  - 16 Records and documents of the Holy See relating to the second world war. 1. *The Holy See the war in Europe (march 1939 – august 1940)*, Original Edition, Edited by Pierre Blet, Angelo Martini, Buekhart Schneider Clonmore and Reynolds LTD, Dublin.
  - 17 *Az összecsomózott szalag* című, 2011-es könyvemben a háború után a keresésére vonatkozó válaszokban levelek fényképmásolatát és magyar fordítását közlöm, melyekben utalás van sikeresen elvégzett munkáról. A 138–139. oldalon egy levélben az olvasható: „1939-ben, néhány hónappal Topoliński atya Rómából való elutazása után a Generális Kúria az olasz konzulátuson keresztül megkapta a Topoliński atya által elvégzett misék összesítését.” A 140–141. oldalakon pedig: „Topoliński atya Gdańskból levelet írt Konitzer jogtanácsos tisztelendőnek, hogy mindent sikeresen elintéztett. Ettől kezdve minden nyom odaveszett.” Ugyanebben a levélben pedig a Pelplini Püspöki Kúriának ks. J. Malkiewicz 1948. március 2-án még azt írja, hogy szálláshelyén távozása után a Gestapo házkutatást tartott, „[á]tkutatták az egész házat. Az alapos házkutatás után a Gestapo a Bonieckichtól kivágott újságcikk kötegeket vittek el. Elmenve, még azt mondták Bonieckich asszonynak, hogy kém.” Mindkét levél utóbb a Bogdan Adamczyk könyvében is megtalálható a magyar nyelvű kiadás 169–171. oldalán.
  - 18 <http://mkdsz.hu/content/view/24838/210/> „*Isten titka, hogy csendben cselekszik*” címmel Michael Haesemann könyvei alapján gyűjtöttem össze adatokat XII. Piusz pápa „titkos diplomáciájáról”. Michael Hesemann, *Sötét alakok – Mítoszok, Legendák és hazugságok a Katolikus Egyház történetéből*, ford. Forgó András, Szent István Társulat, Bp., 2010. Michael Hesemann, *A pápa, aki szembeszállt Hitlerrel. XII. Piuszról – ferdítések nélkül*, ford. Laki Ferenc, utószó Perger Gyula, Magyar Nyugat Kiadó, Vasszilvágy, 2013.
  - 19 Zdzisław GOGOLA OFMConv, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię 1918–1939*, Kraków, 2011.

- 20 Zdzisław GOGOLA OFMConv könyvének 113–116. oldalán található *Fundacia franciszkańska w Gdyni* című történet elbeszélést Bogdán ADAMCZYK OFMConv PhD fordításában *A mezítelen Lázár feltámasztása* című könyvem 109–111. oldaláról idézem.
- 21 Łukasz JANECKI, *Słownik biograficzno-bibliograficzny polskich franciszkanów konwentualnych zanordowanych i tragicznie zmarłych w latach 1939–1945*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów, 2016.
- 22 A tanulmányom címében szereplő idézetet is tartalmazó levél lengyel nyelvű kézirat fényképét és magyar fordítását *Az összecsomózott szalag* című, 2011-ben megjelent kötetem 125. oldalán közlöm.
- 23 *Mit mond P. Wojciech Topoliński szentség bírében elhunyt testvéreink boldoggá avatásáról?* címmel „Jegyezte NAWARA Gabriel (Echo Niepokalanowa 1939, nr 29, 1–2)” aláírással közölte Bogdan ADAMCZYK Topoliński leveleit közlő, idézett két nyelven megjelenő 2019-es könyvében a levelek zárásaként (165–167). A beszámoló ekként kezdődik: »A mai napon (10.8) Rómából Niepokalanówba érkezett dr. Wojciech Topoliński generális posztulátor, aki egyben a Szent Péter Bazilika gyóntatója is. Házfőnökünk és Flórián atya kíséretében látogatta meg Niepokalanówot, az uzsonnánál pedig először beszélt mikrofonba a testvérekhez eképpen: „Legelőször 11 évvel ezelőtt voltam itt, és óriási különbséget látok az 1928. évhez képest. Ez valóban Isten Gondviselésének a műve, és az Ő mindenhatósága örökdik, mert látható az állandó fejlődés. Ide jöttem Niepokalanówba, hogy lássam, hányan vannak, akik szentekké szeretnének válni. Érdekes lenne talán egy ilyen vizsgát tenni, vajon hányan vizsgáznának le belőle? Az igaz, hogy minden szerzetes a tökéletességre, vagyis a szentségre törekszik, de nem mindenkit avatnak szentté. Viszont én nem kívánom nektek, hogy szentté legyetek avatva. Miért? Mert előbb meg kell halnotok. És én nem kívánom a halált. De valaki előbb vagy utóbb Niepokalanówban oltárra lesz emelve. Ehhez sokat kell imádkozni, gyakorolni az önmegtagadást, elszenvedni a megalázást, és akkor Krisztus jövendölése beteljesedik: '...aki magát megalázza, az felmagasztaltatik'.«” Benne van ebben a beszámolóban a tisztelet és nagyrabecsülés, amivel körülvették a római professzor lengyelt, és sorsának előre vetítése is.
- 24 Szent II. János Pál pápa Lengyelországban a 2000. jubileumi év „előestéjén”, 1999. június 5–17. közötti, hazája leghosszabb látogatásán Bydgoszczot is felkereste, ahol a nácik kivégezték az akkori 140 ezer fős lakosság egynegyedét. Homiliájában megemlékezett arról, hogy a II. világháború napjaiban a nácik itt végezték ki nyilvánosan az első áldozatokat, a város védelmezőit. Egy másik tragédia színhelye volt a közeli „halálvölgy”. A pápa emlékeztetett a Dachauban vértanú halált halt Kozal püspökre, aki Bydgoszczban volt lelkipásztor. Jelentőségteljes, hogy Jerzy Popieluszko, a kommunista rendőrség áldozata éppen abból a templomból indult utolsó útjára, amelyet Wyszinsky bíborosnak 1973-ban sikerült építtetnie a „szent vértanú lengyel testvérek” tiszteletére. A Szentatya kifejtette: néhány nap múlva Varsóban boldoggá avat 108 vértanút, akik a koncentrációs táborokban adták életüket hitükért. Elérkezett annak pillanata, hogy emlékezzünk mindazokra, akik a hitleri vagy a szovjet haláltáborokban haltak vértanúhalált. Ezek a gyakran névtelen vértanúk Isten nagy ügyének „ismeretlen katonái”, ahogy a Tertio Millennio adveniente apostoli levelében írta. Ekkor még ezek között volt Topoliński atya is. Életútja és mártíriuma ezt követően vált az egyháztörténet, és az egyetemes és a lengyel történelem megismert személyiségévé.

KOVÁCS ISTVÁN

Erdély vajdája és a Nemesi

Köztársaság uralkodója:

Báthory István és Valois Henrik

BÁTHORY ISTVÁN MEGVÁLASZTÁSA ERDÉLY
VAJDÁJÁVÁ

Szapolyai János fia, az Erdélyben uralkodó „választott király”, János Zsigmond 1571. március 14-én harmincegy éves korában elhunyt. Unitárius szertartás szerinti temetésére halála után több mint két hónappal, 1571. május 23-án került sor. A gyulafehérvári székesegyházban elhelyezett márványkoporsója révén egészen közel kerülhetett édesanyjához, Izabellához, az „Öreg” Jagelló Zsigmond, lengyel király és litván nagyfejedelem lányához. A koporsón elhelyezett aranylemezen többek között az is olvasható volt, hogy a „választott király (...) Istentől meg volt áldva a nyelvetehetség adományával, tiszta étellel, lélekjelenléttel, a hadakozásokban és hadi tudományban szerencsével és mindenféle hősi erényekkel ékesítve, a hazát és igaz kegyességet szerette...”

A halálát követő hetven napban Erdély jövőjét illetően sorsdöntő eseményekre került sor. A János Zsigmond halála előtt három nappal megkötött speyeri egyezmény szerint Erdély Magyarország királyára, I. Miksára (német-római császárként II. Miksa) szállt volna. Bekes Gáspár az első pillanatoktól kezdve azon buzgólkodott, hogy ez bekövetkezzék. Ez esetben reményei szerint kormányzóként János Zsigmond örökébe léphetett volna. Azzal szinte mindenki tisztában volt, hogy a speyeri megállapodás érvényesítése azonnali háborút jelent az Oszmán Birodalommal. Miksának pedig éppen úgy nem volt ereje Erdély megvédéséhez, mint korábban Ferdinándnak. A Porta azt sem tűrte volna el, ha Zsigmond Ágost lengyel király, Izabella öccse valami módon keresztül viszi akarátát, s a nem sokkal azelőtt megözvegyült hűgának (az elhunyt Brandenburgi II. György választófejedelem feleségének), Hedvignek járja ki az erdélyi trónt. Erre azonban semmi esélye nem volt.

A Porta április végén világosan leszögezte, hogy Báthory Istvánt akarja Erdély vajdájának, attól függetlenül, hogy 1567-ben lehetővé tette az erdélyi rendeknek a szabad fejedelem-választást. Döntésében az is szerepet játszhatott, hogy a bécsi fogásából éppen 1567 júliusában – a szultán, a velencei dózse és Zsigmond Ágost közbenjárásának köszönhetően – szabadult Báthory nem került vissza János Zsigmond legbizalmasabb emberei közé. Minden bizonnyal nem is akart. A helyét az erdélyi fejedelemségre pályázó Bekes Gáspár foglalta el. A somlyói birtokára visszahúzódo

Báthorynak gondja volt rá, hogy minden lépését figyelemmel kísérje. Ahogy a törökök őt, Báthoryt se tévesztették szem elől. János Zsigmond azonban a hűvösebbé vált kapcsolat ellenére sem mondott le róla: birtokadományokba részesítette és a speyeri egyezményt előkészítő tárgyalásba is bevonta őt.

1571 tavaszán Báthory megérezte, hogy eljött az ő ideje, de a vele járó esetleges drámát kerülni akarta. Tudta, hogy a moldvai határon beavatkozásra készen sorakoznak az ottani vajda szultán által mozgósított csapatai, s a budai és temesvári basák képviselői is Gyulafehérváron vannak, hogy hírt adjanak az ott történekről. Báthory nem akarta, hogy Erdély újabb háború színhelye legyen. Ennek céljából április végén keltezett levelében kérte Miksát; járuljon hozzá, hogy olyan embert válasszanak meg Erdély vajdájává, aki a királyt is hűséges alattvalóként szolgálja. Miksa kénytelen-kelletlen értékelte a lojalitást, s akkor sem tiltakozott a hatalomváltás ilyenén módja ellen, amikor megtudta, hogy vajda a Porta akarataiból csakis Báthory István lehet.

János Zsigmond temetésének másnapján, május 24-én a Gyulafehérváron összegyűlt rendek közfelkiáltással Báthoryt választották Erdély vajdájává, anélkül, hogy a szultán, II. Szelim ez alkalomra magyarul írt levelét felbontották volna. A tanácsuraknak címzett levélben egyébként ez állt: „A Ti rokonotokat Erdély vajdájává tettem.” Báthory István a személy szerint neki szóló levélben ezt olvashatta: „Annakokáért én a Te hozzám való hűséged szerint Erdélyországot az én hatalmamból Neked megadtam.” A döntéssel mindenki meg volt elégedve, kivéve Bekes Gáspárt és híveit. Báthory István ettől a naptól Erdély vajdája, és nem fejedelme Erdélynek, mint ahogy ez a cím a történetírásban meggyökeresedett. Egyik első teendője az volt, hogy elküldte a szultánnak az esedékes adót.

Báthory mint „testamentumos úr” a megválasztása előtti napon a gyulafehérvári székesegyházban felolvasta az elhunyt végrendeletét. Ebben János Zsigmond az összes ingó vagyonát nagybátyjára, Zsigmond Ágostra és nagynénjeire – Zsófiára, Annára és Katalinra – hagyta. Tétélesen 450 ezer aranydukátról, országalmáról, jogarról, vázákra, amforákról, gyűrűkről, medáliákról, különféle ékszerekről volt szó. A szultántól ajándékba kapott kard magában 16 ezer dukátot ért. A kimondottan Zsigmond Ágostra hagyott aranykoronát nyolc darab hatalmas rubin ékesítette. Nem csoda, ha elszállításuk biztosítása céljából ezer lengyel lovas érkezett Gyulafehérvárra a Lengyel Királyság főhetmanja, Michał Mielecki vezetésével.

Báthoryra feladatok sokasága várt. Először a fejekben és a lelkekben akart rendet teremteni. Az 1572-es marosvásárhelyi országgyűlésen az Erdélyi Fejedelemség a hitéleti konszolidáció céljából megerősítette ugyan a szabad vallásgyakorlást lehetővé tevő tordai törvényt, de megtiltotta az újabb hitújításokat. Később – a fejedelmi tisztet bátyja megbízásából betöltő – Báthory Kristóf emiatt vetette 1579-ben börtönbe Dávid Ferencet, aki egy idő után az unitárius vallás egyes tételeit is érvénytelennek tartotta, s ezzel maga ellen fordította addigi hites társát, Blandrata Györgyöt és a politikai élet unitárius szereplőit.

Zsigmond Ágost nem egészen tizenhat hónappal élte túl unokaöccsét, 1572. július 7-én Knyszynben halt meg. 1573 februárjában temették el a Wawel székesegy-

házában. János Zsigmond erdélyi koronáját a koporsójába tették, mintha ezzel is érzékeltetni akarták volna, hogy Jagelló dinasztia férfiágon kihalt. Utolsó képviselőjének temetési szertartásán már az új lengyel király, Valois Henrik is részt vett...

VALOIS HENRIK NÉGY HÓNAPIG TARTÓ „FESTETT KIRÁLYSÁGA”

Az a Valois Henrik tisztelgett elődje krakkói sírjánál, akit Zsigmond Ágost két hónappal a halála előtt kizárólagos utódjelöltjének tartott. Persze megkoronázásának előfeltétele a tőle huszonnyolc évvel idősebb Jagelló Annával kötendő házasság lett volna. Ki jöhetett volna számba lengyel királyként rajta kívül? Jelölt több is akadt. Meglepő, de az esélyesek közé számított Rettegett Iván is, akivel a Zsigmond Ágost által kormányzott Litván Nagyfejedelemség tizenkét éven át háborúzott és jelentős területvesztéssel kötött békét 1570-ben. A cár litvániai hívei azt remélték, hogy megválasztásával Rettegett Iván a Litván Nagyfejedelemség elcsatolt területeit visszahozza. Ernő főherceg nem csupán Habsburg volta miatt volt elfogadhatatlan a vallásilag tagolt, nem kis hányadban protestáns lengyel és litván nemesség számára, hanem erőszakos visszakatolizáló híre miatt is. Pedig a diplomáciai téren ismét mozgósított kiváló tehetségű Dudith András mindent megtett, hogy Ernő főherceget a lengyel nemességgel elfogadtassa. III. Vaza János az apránként európai hatalommá emelkedő protestáns Svédországot képviselte. Több olyan jelölt neve is kalapba került, többek között Báthory Istváné is, akiknek ekkor még semmi esélyük sem volt.

Valois Henrik az ismert jelöltek közé tartozott. Lehet, hogy Lengyelországba csak annak híre jutott el a vallásháborúktól visszhangos és véres Franciaországból, hogy 1569 márciusában Jarnacnál tönkre verte Gaspard de Coligny admirális hugenotta seregét. A győzelmet az általa vezetett lovasroham döntötte el. De tudhattak-e arról Krakkóban, hogy a diadaltól megrészegült Henrik nem kegyelmezett a foglyoknak? Tudhattak-e arról, ami miatt Nyugat-Európa protestáns közösségeiben engesztelhetetlenül gyűlölték? Arról, hogy anyjával, Medici Katalinnal együtt tervelte ki a húga, Valois Margit és a navarrai király, Bourbon Henrik esküvője alkalmából Párizsban vendégeskedő hugenották legyilkolását. Az uralkodó család izzó gyűlöletét persze az esküvőre meghívott Coligny admirális is olajjal locsolgatta azzal, hogy amikor meglátta a szertartás színhelyén, a párizsi katedrálisban kiaggatott, Jarnacnál odavesztett zászlóit, megjegyezte: „Hamarosan eltávolítjuk őket, s szívünknek sokkal kedvesebbeket tűzünk a helyükbe.” A protestánsok körében végrehajtott mézszőlőre 1572. augusztus 23-ról 24-re virradó éjszaka és azt az azt követő napokban került sor. A kegyetlen vérengzésnek Párizsban 3000 ember esett áldozatul. Vidéken többször annyi. Az öldöklésben személyesen Henrik is részt vett, igaz, nem olyan lelkesen, mint idegbeteg bátyja, IX. Károly, aki kastélya ablakából lövöldözött a menekülőkre és a felakasztott holttestekre. Sógora, Bourbon Henrik csak úgy tudta megmenteni az életét, hogy látszólag áttért a katolikus hitre.

Lengyelországi hívei – köztük a Zborowski-nemzetség tagjai és a párizsi, strasbourgi és padovai egyetemeken is tanult rendkívül tehetséges belzi sztaroszta, Jan Zamoyski – minderről, ha részleteiben nem is, de értesülhettek. Ez azonban nem keltett elháríthatatlan zavart a körükben. Azt tartották fontosnak, hogy megvalósítsák a régóta dédelgetett tervet; a francia uralkodócsalád valamely tagjának lengyel trónra emelését. Ez még a protestáns lengyel és litván nemességnek sem volt ellenére. Henriket a Nemesi Köztársaságban Medici Katalin politikai tanácsadója és jó diplomataként az hugenottákkal is kapcsolatot tartó velencei püspök, Jean de Monluc képviselte. Ő minden ellenvetés nélkül elfogadta a lengyelek tíz pontból álló kívánásglistáját, pedig ennek 2. pontja szerint Henriknek 4000 gascogne-i legényből álló gyalogságot kellett volna kiállítani Rettegott Iván hadserege ellen, s az 5. pont értelmében 450.000 forintot kellett volna a Nemesi Köztársaság szükségleteire folyósítania a Francia Királyság (egyébként üres) kincstárából. A lengyel és litván nemesség addigi összes jogait rögzítő úgynevezett „henriki törvényeket” Jan Zamoyski – a Nagy Lajossal kétszáz évvel ezelőtt kötött paktumot alapul véve – fogalmazta meg. E feltételek elfogadása eleve lehetetlenné tette a központi hatalom megerősítését. Monluc püspök egy ideig vonakodott esküt tenni a dokumentumra, de miután közölték vele, hogy e nélkül szó sem lehet Henrik királlyá választásáról, meghátrált. Letette az esküt a pacta conventára. A Lengyel Királyság marsallja, a Litván Nagyfejedelemiség marsallja és az udvari marsall 1573. május 11-én lengyel királlyá és litván nagyfejedelemmé nyilvánították Henrik Valois-t.

Előtte néhány hónappal, január 28-án azonban a királyjelölő szejmen Varsóban összegyűlt nemesség konföderációra lépve kimondta, hogy a Nemesi Köztársaságban biztosítani kell a szabad vallásgyakorlatot. Ez a katolikuson kívüli protestáns felekezetek vallási egyenjogúságát jelentette. Sajátos, hogy a Nemesi Köztársaság berendezkedését, a lengyel és a litván nemesség életvitelét, mentalitását évtizedeken át hevesen bíráló jezsuita hitszónok, Piotr Skarga a Köztársaság romlásának egyik forrásául a protestánsoknak létezési és cselekvési teret biztosító 1573-as konföderációs döntést tartotta, amelynek meghatározó indítéka egyébként a Henrik uralmával kapcsolatos elővigyázatosság lehetett.

Henrik Európa második legnagyobb államának lett az uralkodója. Megválasztásának hírére népes lengyel küldöttség – vagy 2000 ember – vitte meg Párizsba, amelynek lakóit elbűvölte a színpompás bevonulás. A személyes érintkezés a lengyelek jelenlétéről árnyaltabb képet fest. „Ha fél évig Franciaországban volnának, meginnák az ország összes borát” – jegyezte fel egy polgár, hozzátéve – „két lengyel annyi húst eszik, és annyi bort iszik egy étkezés során, mint hat francia”. Igaz, dicsérte szálás természetüket és azt, hogy még az istállófiú is tud latinul. A hugenották viszont egyöntetűen áldották a lengyelek megérkezését. Jöttük hírére ugyanis Henrik felhagyott az hugenotta központ, La Rochelle ostromával.

Henrik 1573. október elején hagyta el Párizst, s 1574. február 14-én érkezett meg Krakkóba. Három nappal később a város székesegyházában ünnepélyesen Lengyelország királyává koronázták. A ceremónián Báthory István követeként Forgách Fe-

renc erdélyi kancellár is részt vett. Minden bizonnyal találkozott padovai diáktársával, Dudith Andrással. Valois Henrik mindössze négy hónapig gyakorolta a hatalmat, de ennek során is alattvalói tudomására hozta, hogy nem akar „festett király” lenni. Uralkodni akart... És uralkodott is..., de nem a Visztula és a Dnyeper vidékén, hanem Franciaországban. Június elején II. Miksa császár követe, Dudith András közölte vele titokban a hírt, hogy bátyja, IX. Károly meghalt, s a francia trón megüresedett. Tudta, hogy e pusztá híradással Henrik békés úton eltávolítható a lengyel trónról, amelyet változatlanul a Habsburg dinasztia valamelyik tagja akart megszerezni. Henrik néhány odaadó hívével június 18-ról 19-re virradó éjszaka titokban elhagyta a Wawelt... Üldözőit lerázva szökött meg Lengyelországból. Bécsben uralkodónak kijáró tisztelettel fogadták, akárcsak Velencében. További útja Észak-Itálián keresztül vezetett Párizsba, ahol 1575 februárjában királlyá koronázták. Távozását végül a lengyel nemesség kénytelen-kelletlen volt úgy tekinteni, hogy lemondott a trónról. Új királyt kellett választani.

Henriknek egy maradandónak mondható tette volt uralkodása során, ami egyébként kihatott utódja, Báthory István megválasztására. A népes Zborowski-család egyik botrányhős tagja, Samuel a koronázási ünnepségen dulakodás közben megölte a przemysli várnagyot, Andrzej Wapowskit. Tettének esetén, ha az áldozat nemes volt is, az elkövető privilégiumai megszűntek. Ez azt jelenti, hogy Samuel Zborowskit Henriknek ki kellett volna végeztetnie. A család iránti lekötelezettsége miatt ezt nem tehette. Csak számkivetésre ítélte a gyilkost. Így került Samuel Zborowski Krakkóból Gyulafehérvárra, s tájékoztatta Báthory Istvánt a királyválasztás kulisszatitkairól.

Tánczos György: Akvárium I.